

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**TESTAMENTY UROZENÝCH ŽEN V ČECHÁCH MEZI LETY 1650-1753.
GENDER A LEGITIMIZAČNÍ STRATEGIE ŠLECHTY
V TESTAMENTÁRNÍM DISKURZU**

VEDOUCÍ PRÁCE: PhDr. Pavel Král, Ph.D.

AUTOR PRÁCE: Kristina Swiderová

STUDIJNÍ OBOR: Kulturní historie

ČESKÉ BUDĚJOVICE 2008

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 3. prosince 2008

Děkuji PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., za to, že se ujal vedení mé práce, za pomoc při jejím metodologickém uchopení a za trpělivost. Děkuji rovněž doc. PhDr. Miroslavu Novotnému, CSc., za cenné připomínky a vřelé poděkování směřuji také k PhDr. Heleně Klímové a Mgr. Pavlu Sedláčkovi z Národního archivu v Praze, jejichž laskavá pomoc mi usnadnila práci s pramennou bází.

Anotace

Osu diplomové práce *Testamenty urozených žen v Čechách mezi lety 1650-1753. Gender a legitimizační strategie šlechty v testamentárním diskurzu* tvoří soubor posledních vůlí urozených žen z let 1650-1753, na jejichž základě se snaží postihnout genderové aspekty a funkci zbožnosti v testamentárním diskurzu. Za pomoci kombinace kvantifikační a kvalitativní analýzy spolu s komparací výpovědí pramenů povahy v zásadě normativní, došlo k rozboru testamentární praxe na několika úrovních. V první řadě si práce všímá soudobého právního postavení žen, dále rozebírá formální stránku posledních pořízeních a odkazy majetku, které jsou primárními faktory, jež podmiňují vznik jedné každé poslední vůle. Těžiště výzkumu pak tvoří oblast testamentární zbožnosti. Na ní je nahlíženo mimo jiné jako na prostředek legitimizace vlastní nobility, pro jehož uplatnění představoval proces přípravy na smrt příhodný prostor. Doplnkem celé práce je samostatná kapitola všímající si kodícilů, tedy dokumentů původní ustanovení pro případ smrti doplňujících či pozměňujících. Jejich vzájemná obsahová komparace s posledními vůlemi odhaluje skutečné náboženské prožitky, které jsou jinak v testamentech poněkud zakryty důrazem na formálnost textu. Takto koncipovaný výzkum si klade za cíl jednak napomoci k pochopení utváření a projevu genderových rolí v jednotlivých oblastech života raně novověké společnosti a jednak přispět k poznání souboru proměn, které nejpozději do počátku 19. století vedly k celkovému zesvětštění náboženské praxe.

Summary

The thesis „*Testaments of Bohemian Noblewomen in the Period from 1650 to 1753. Gender and the Legitimization Strategy of the Nobility within the Early Modern testamentary Discours*” is based on the set of accounts left by noblewomen, and tries to find out the role of gender and the meaning of piety within the testamentary field. Using a combination of quantitative and qualitative analysis confronted with prescriptive document’s point of view, it examines the testamentary field at three different levels. First of all, it focuses on the contemporary legal status of women. Secondly it deals with the formal structure and terms of last wills, such as property settlement, which is usually the main reason for testaments being composed. But the emphasis is laid on the testamentary piety, which is perceived among others as a means of the legitimization of the nobility itself, for which the process of the adjustments before death was well suited. The thesis is complemented by a standalone chapter researching codicils, documents supplementing or altering original settlements for the case of death. The comparison of their mutual content with last wills reveals real religious feelings, which are otherwise disguised by the emphasis laid on the formality of the testament’s text. The main goal of the research is to help in the understanding of creation and manifestation of gender roles in different areas of early modern society’s lifestyles as well as to contribute to the recognition of the changes that, at latest by the beginning of 19th century, led to general secularization of the religious practices.

Obsah

ÚVOD	7
ČASOVÝ A PRÁVNÍ RÁMEC TESTAMENTÁRNÍ PRAXE	23
HISTORICKÁ ARGUMENTACE.....	23
OBNOVENÉ ZŘÍZENÍ ZEMSKÉ – PRÁVNÍ LIMITY	28
TESTAMENTÁRNÍ DISKURZ	40
OBSAHOVÝ ROZBOR ZÁVĚTÍ	41
<i>Testamenty z let 1653-1700.....</i>	<i>43</i>
<i>Testamenty z let 1701-1753.....</i>	<i>48</i>
<i>Srovnání a interpretace .....</i>	<i>54</i>
ZBOŽNOST A LEGITIMIZAČNÍ STRATEGIE ŠLECHTY.....	67
<i>Dobrá smrt.....</i>	<i>67</i>
<i>Spása.....</i>	<i>69</i>
<i>Duše.....</i>	<i>75</i>
<i>Tělo a pohřeb .....</i>	<i>79</i>
KODICILY	92
ZÁVĚR	98
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	103
ARCHIVNÍ PRAMENY.....	103
DOBOVÉ TISKY	103
VYDANÉ PRAMENY.....	104
LITERATURA	105
SEZNAM ZKRATEK	117
EDIČNÍ POZNÁMKA	118
PŘÍLOHY	119
SEZNAM JMEN TESTÁTOREK.....	119
<i>1650-1700 .....</i>	<i>119</i>
<i>1701-1753 .....</i>	<i>120</i>

Úvod

Diplomová práce si klade cíl zrekonstruovat svět šlechtických žen na základě jejich posledních vůlí¹ v rozmezí let 1650 až 1753. Na první pohled se může takový záměr jevit jako ambiciózní. Pravdou však je, že ačkoliv se testament svou povahou v obecném povědomí váže nejvíce k tématu smrti, ukazuje svého pisatele stále živého, stojícího v určitém sociálním prostředí. Ať už jde o okruh nejbližší rodiny či širší sféru příslušné sociální vrstvy, jsou na člověka písícího testament kladeny ze strany jeho okolí určité nároky, kterým musí dostát, aby ze sociálních vztahů nebyl vyvázán, a to dokonce ani po smrti.

V případě testamentů tak vlastně ani nemůže jít pouze o výzkum smrti, jejího vnímání a prožitku. Je třeba vzít v potaz celý komplex okolností, které vznik poslední vůle podmiňují – soudobým právním řádem počínaje a stávajícím náboženským ovzduším či osobním vyznáním zdaleka nekonče.² V meziprostoru je ukryt celý živoucí svět každého jednotlivého testátora či v tomto případě testátorky, který lze však přes veškerou snahu odkrýt pouze částečně.

Smrt, neposuzujeme-li ji pouze jako jednu ze základních antropologických konstant znamenající konec existence fyzického těla,³ představuje širokospektrální kulturní fenomén, jehož celistvé uchopení je takřka nemožné. Prožívání smrti se proměňuje v čase, probíhá odlišně v jednotlivých sociokulturních uskupeních, a ačkoliv konec lidského života, coby sám o sobě de facto neměnný předmět vědeckého zájmu, požívá jistý nárok na užití specifických analytických nástrojů, není v historické vědě

---

¹ Termíny poslední vůle, poslední pořízení, kšaft a testament jsou v přítomné práci užívány synonymně, ačkoliv jim podle soudobého práva zcela rovná pozice nenáležela. K upřesnění proto srov. s. 28 přítomné práce, kde je problematika podrobně vysvětlena.

² Zejména při spodní hranici vymezeného časového horizontu se lze domnívat, že u některých testátorek přetrvávají rezidua evangelické víry, ač podle práva byla jediným povoleným vyznáním víra katolická, srov. Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*, Praha 1888, (článek A XXIII).

³ Takové nahlížení odpovídá spíše pojmu „smrtnost“, „smrt“ naopak sama o sobě nabývá v různých kulturách nejrůznějších obsahů, k tomu srov. Jan ASSMANN, *Smrt jako fenomén kulturní teorie. Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*, Praha 2003; konec fyzické existence těla jako pouhou jednu rovinu vnímání smrti vymezuje také Constantin von BARLOEWEN, *Der lange Schlaf. Der Tod als universelles Phänomen der Weltkulturen und Weltreligionen*, in: Constantin von Barloewen (ed.), *Der Tod in den Weltkulturen und Weltreligionen*, München 1996, s. 9-91.

takové nástroje možné vzhledem k oné nezměrné variabilitě zkonstruovat. Takový nedostatek tříští toto velké téma do kaleidoskopu příspěvků reflektujících nejrůznější přístupy k uchopení předmětu bádání.⁴ Zatím nejkompexněji představil smrt jako nanejvýš proměnlivý kulturní fenomén francouzský historik Philippe Ariés, jehož časový záběr sahá od dob raně křesťanských po samý konec 20. století.⁵ Ač bylo jeho dílo podrobena mnohým kritikám,⁶ představuje významný inspirační zdroj, který není možné opomenout v žádné práci zabývající se funerální, případně eschatologickou tematikou. Nelze než souhlasit s Ariésovým tvrzením, že změny v představách o smrti probíhaly velmi pomalu, a je proto nutností zaměřit výzkum na delší časové období. Pro tuto práci bylo stanoveno časové rozmezí jednoho sta let, které je schopné případné změny ukázat na odstupu několika generací a apriorně je nepřipisovat pouze konkrétní zkoumané epoše. Mimo to byl výzkum smrti v přítomné práci vymezen ještě jedním faktorem, totiž genderovým.

Smrt, coby jedno z klasických témat dějin každodenního života, spadá stejně jako další aspekty společné „všem lidem“, tedy rodina, sexualita či stáří, do poněkud širokého konceptu zvaného historická antropologie.⁷ Ta se podle nejčastěji užívaných definic soustředí na sledování svěbytného a jedinečného jednání a prožívání tvořící životní zkušenost historického aktéra, včetně její časové a kulturní podmíněnosti.⁸ V takto nejasně definovaném diskurzu je proto nezbytné každý analyticky pojatý výzkum vymežit blíže určující kategorií. Tomu v tomto případě na metodologické

---

⁴ Smrt coby závažné badatelské téma zkoumá např. sociologie, literární věda, demografie, teologie či psychologie, respektive tyto jednotlivé vědní disciplíny si vzájemně propůjčují metodologickou výbavu.

⁵ Srov. Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

⁶ Shrnutí hlavních výtek přináší mj. Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 11. Ariésovi bylo vyčítáno především intuitivní nakládání s prameny, soustředění se pouze na elitní vrstvy společnosti a v neposlední řadě právě příliš dlouhé časové období.

⁷ Přímo „vágní“ nazývá historickou antropologii Lucie STORCHOVÁ, *Konceptualizace genderu v Historische-Anthropologie*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana - konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 61. K příliš širokému pojetí a problematicky vymežitelnému konceptu historické antropologie se vyjadřuje zejména mladší badatelská generace, srov. např. Zdeněk NEŠPOR - Jan HORSKÝ, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 1, 2004, s. 61-81.

⁸ Srov. Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2003, zejm s. 11-14.

úrovni odpovídá interpretace kulturních dějin společnosti pomocí strukturálních, sociologizujících přístupů, v jejichž centru stojí identita jednotlivých společenských skupin.⁹ „Šlechtická žena“ tudíž v tomto případě plní funkci analytické kategorie, která výzkum smrti začlení do určitého pevnějšího rámce a propůjčí mu vlastní prizma, jímž je možno na poslední věci člověka nahlížet. I v takovém případě ale hrozí nemalé riziko, jehož je nutné se vyvarovat - „analytické kategorie“ stále častěji slouží spíše než jako konceptuální východiska pouze jako klíče třídící jednotlivé příspěvky podle jejich zaměření a pole historické antropologie pak funguje jako prostor, v němž si může každý badatel stanovit vlastní konceptuální půdorys. Na tomto základě pak dochází ke konstrukci nových významů a vyvstávají stále další otázky, které pak de facto suplují badatelské a výzkumné výsledky.¹⁰

Historiografie dvacátého století, obzvláště jeho druhé poloviny,¹¹ našla ve výzkumu smrti jisté zalíbení a právě poslední vůle pojaté jako sériové prameny posloužily mnohým za prostředek jejího poznávání.¹² Na počátku dlouhé řady relevantních příspěvků na téma smrt a umírání stojí především dodnes do jisté míry paradigmatické práce francouzských historiků Michela Vovella a Pierra Chaunu, pominout nelze ani jim předcházející dílo Francoise Lebruna.¹³ Přestože se tyto práce se

---

⁹ K reflexi a sebereflexi kolektivní mentality jednotlivých sociálních struktur srov. Václav BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 5-36, zde zejm. s. 7.

¹⁰ K problematice bujícího „Fragestellungen“ srov. L. STORCHOVÁ, *Konceptualizace*, s. 60. Kladení nových otázek ovšem přirozeně není na závadu, naopak, zejména pokud současně výzkum alespoň částečně přináší odpovědi na otázky již existující.

¹¹ Období předválečné a meziválečné přináší totiž příspěvky pojímané spíše etnograficky, v českém prostředí může být za příklad jmenován Čeněk ZÍBRT (*Staročeská tělověda a zdravotěda. S původními obrázky podle rukopisův a knih staročeských i cizích I-II*, Praha 1925) či Zikmund WINTER (*Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století I-II*, Praha 1922 či *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, I-II*, Praha 1895-1896), v německé vědě pak zejm. Ernst SAMTER (*Geburt, Hochzeit, Tod. Beiträge zur vergleichende Volkskunde*, Leipzig 1911) či Rudolph REICHARDT (*Geburt, Hochzeit und Tod im deutschen Volksbrauch und Volksglauben*, Jena 1913).

¹² Sériový způsob zpracovávání pramenů v pracích francouzských historických demografů od šedesátých let 20. století shrnul Pierre CHAUNU, *Historie quantitative, historie sérielle*, Paris 1978, zejm. s. 216-230.

¹³ Michel VOVELLE, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Des attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments*, Paris 1973; Pierre CHAUNU, *La Mort à Paris, XVIIe -*

nikdy nedočkaly překladu, staly se přinejmenším pro středoevropskou historickou vědu významným inspiračním zdrojem.¹⁴ Svým polem působnosti jsou ukotvené v měšťanském, potažmo venkovském prostředí, které v evropském i českém kontextu zaujímá největší podíl badatelského zaměření.¹⁵ Koncepce těchto prací však umožňuje - za předpokladu určitých modifikací - transfer jimi navržených metodologických nástrojů i na odlišná sociální prostředí.¹⁶

I tato předkládaná práce, v jejímž centru stojí příslušnice nejvyšší společenské vrstvy, by se ráda začlenila do řady studií vystavěných na základech, které položila právě francouzská historie osmdesátých let předcházejícího století. Jejím cílem není (prozatím) hledání nových pramenů, nýbrž snaha ty stávající podrobit odlišné analýze vycházející z proslulého postulátu „nového čtení“ a související s odklonem historiografie od tradičních hospodářsky a politicky orientovaných dějin. Ani v české historické vědě není testament coby pramen ničím novým. Spolu s pozůstalostními inventáři byl využit k dokumentaci vybavení a majetkové situaci zejména měšťanských domácností,¹⁷ studiu majetkového a soukromého práva,¹⁸ opomenout nelze ani jeho

---

XVIIe - XVIIIe siècles, Paris 1978; Francois LEBRUN, *Les hommes et la Mort en Anjou aux 17e et 18e siècles: Essai de démographie et de psychologie historiques*, Paris 1971.

¹⁴ Recepce metod práce zejm. Michela Vovella a Pierra Chaunu v nefrankofonně orientované historické vědě umožnil svým shrnutím Jean-Michel THIRIET, *Methoden der Mentalitätforschung in der französischen Sozialgeschichte*, *Ethnologia Europaea* 11, 1980, s. 208-225; srov. také Kuno BÖSE, *Das Thema „Tod“ in der neueren französischen Geschichtsschreibung. Ein Überblick*, in: Paul Richard Blum (ed.), *Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert*, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20, zde 7.

¹⁵ Výzkumu umírání v měšťanském prostředí se u nás věnuje např. Michaela HRUBÁ, „...nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“ *Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, *AUP Phil. et Hist. V, Studia Historica V, Studia Monographia II*, Ústí nad Labem 2002 či TÁŽ, *Možnosti (a limity) studia měšťanských testamentů 15. a 16. století na příkladu měst severozápadních Čech*, in: Kateřina Jíšová - Eva Doležalová (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 29-39.

¹⁶ Zejména Michel Vovelle a Pierre Chaunu vypracovali a rozvinuli metodu pro práci s testamenty spočívající v systému otázek, které jsou testamentu kladeny a jejichž výsledky jsou pak východiskem pro následnou kvantifikaci. S obdobnými dotazníky pracuje např. Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Der adelige Frau in der frühen Neuzeit*, Wien - Köln - Weimar 2000; šlechtickými testamenty a recepcí francouzské metodologie se u nás zabývá Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002.

¹⁷ Srov. např. Jana STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 74-80.

přínos k výzkumu šlechtických knihoven.¹⁹ Vlivem západoevropských inspirací se pak v průběhu devadesátých let dočkal i „povýšení“ na pramen vypovídající o některých aspektech antropologicky orientovaných dějin každodennosti²⁰ a stal se tak nástrojem sloužícím k objasňování fungování principů rodinných struktur, průběhu a významu přechodových rituálů a sledování proměn nevědomých kolektivních mentalit, zejména laické zbožnosti.²¹ Z těchto nově vzniklých prací je pro tuto diplomovou práci určující zejména výzkum probíhající na půdě Jihočeské univerzity, v jehož rámci byly zpracovány testamenty příslušníků české šlechty z let 1550-1650.²² Na něj svým časovým rozsahem přímo navazuje, svým zaměřením se však poněkud liší.

Mluví-li se na počátku o nutnosti vymezit bádání o smrti jednoznačnou analytickou kategorií, pak v tomto případě byla zvolena kategorie gender s plným vědomím toho, že i ona bývá často přinejmenším problematizována, ne-li zcela odsuzována.²³ Samotným omezením pramenné základny na testamenty sepsané ženami, tedy příslušnicemi určitého biologického pohlaví, může celý výzkum odkazovat k „tradičnímu“ pojetí gender jako dějin žen – „women’s history“, a to tím víc, čím palčivěji v domácím prostředí pociťujeme absentující nosný koncept plnohodnotného genderového bádání s metodologií použitelnou pro zdejší podmínky.²⁴ Je proto třeba

---

¹⁸ Srov. Jan KAPRAS, *O poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904; Antonín HAAS, *Omezení odúmrtí a vdovská třetina v starém českém právu městském*, PSH 17, 1973, s. 199-218.

¹⁹ Srov. zejm. Martin PLEVA, *Knihovny několika moravských barokních šlechticů na základě jejich pozůstalostních inventářů*, in: Jitka Radimská (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2000 (= OR 1), s. 145-160.

²⁰ Přehled možností výzkumu a nástin metodologických východisek zejm. Michael MITTERAUER, *Historisch-anthropologische Familienforschung, Fragestellungen und Zugangsweisen*, Wien - Köln, 1977.

²¹ Přehled dosavadního bádání přináší P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 34-35.

²² P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*.

²³ Joan SCOTT, *Gender and The Politics of History. Revised Edition*, New York 1999, zejm. s. 28-30, autorka podotýká, že kategorie genderu už dnes ztratila veškerou schopnost provokovat a šokovat, do nezměrné vágnosti se ale rozplynula i její na počátku významná schopnost konceptualizace historického bádání, k tomu srov. původní studii téže badatelky: Joan SCOTT, *Gender: A useful Category of Historical Analysis*, *American Historical Review* 91, 1986, s. 1053-1075.

²⁴ Tento nedostatek vyzdvihuje např. Milena LENDEROVÁ, *Gender history v českých zemích*, in: Československá historická ročenka, Brno 2001, s. 139-148, obdobně stav českého genderového bádání hodnotí i V. BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese*, s. 13. S absencí nosného genderového konceptu, který by vedl k syntetickému zpracování se potýká např. i sousední slovenská historiografie - k tomu podrobněji Tünde

upřesnit, že není záměrem nahlížet na ženské testátorky jako na „subkulturu“ aristokratické společnosti či popsat a zdůraznit jejich sociálně-historicky chápanou roli. Je bezpodmínečně nutné si uvědomit, že gender se nerovná pouze „ženě“, že feminita je stejně jako maskulinita především souborem představ a praktik, úzce souvisejících s dobovým kontextem. Proměňuje se v čase i prostoru, přičemž ústředním bodem zůstává vzájemná interakce jednotlivých pohlaví.²⁵ Ačkoliv této práci zdánlivě ona bipolarita či jinak řečeno explicitně vyřčený vztahový moment chybí vlivem zúžení pramenné základny na „ženskou produkci“, nevzdává se snahy pochopit významy jednotlivých genderových rolí, odhalit jejich variace a rekonstruovat kolektivní význam žen jako identické části společnosti - v tomto případě její části vymezené kategorií urozenosti. Šlechtická žena nebyla ke svému „žentství“ vybavena pouze příslušnými vrozenými fyziognomickými dispozicemi, ale musela především ovládat jistý sociální a kulturní kodex odpovídající jejímu postavení.²⁶ A právě tento kodex, de facto napomáhající k její sebedefinici a sebevymezení jako součásti společnosti, je předmětem zájmu. V centru výzkumu pak logicky nestojí pouze otázka, jak šlechtické ženy v období baroka testovaly, nýbrž proč právě tak činily a jaké byly a případně kde vznikaly determinanty určující jejich možnosti, práva a povinnosti, jež je možné souhrnně označit jako genderové hranice.²⁷

Tomuto hledisku je podřízena struktura celé práce, jejíž náplní tedy není pouze analýza testamentární praxe šlechtičen, ale právě ona rekonstrukce jejich světa v momentě, ve kterém testament sepisovaly. Protože gender je celospolečensky platný

LENGYELOVÁ, *Žena jako téma slovenskej historiografie*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 149-156.

²⁵ Daniela TINKOVÁ, „Žena - prázdná kategorie?“ *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32, zde s. 26.

²⁶ Srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 128-129.

²⁷ Přehled témat vztahujících se k ženám jako reprezentantkám určitých idejí v rámci sociálního řádu a možností přístupů vedoucích k například genderově koncipovaným politickým dějinám a dějinám práva založeným na postulátu, že právě „gender“ je skutečně obecně platným aspektem sociální organizace, který je nutné mít zejména při historicko-antropologicky laděných výzkumech neustále na zřeteli, přináší Rebeka Habbermas. Srov. Rebekka HABERMAS, *Frauen- und Geschlechtergeschichte*, in: Joachim von Eibach - Günther Lottes (edd.), *Kompass der Geschichtswissenschaft: ein Handbuch*, Göttingen 2002, s. 231-245.

konstitutivní prvek sociálních vztahů vyjádřený v normativních konceptech náboženských, právních, politických, či jiných,²⁸ je třeba všechny takové koncepty vzít v potaz a pokusit se odhalit, jaká pravidla a institucionální pořádky se ve společnosti vztahují k rozdílům mezi pohlavími, v tomto případě chápanými samozřejmě spíše jako pohlaví sociálně konstruovaná.²⁹ Takovými ukazateli jsou ve vztahu k testamentární praxi primárně soudobé právní normy a prostor, který ženě (či muži) vymezovaly jako části rodiny či domácnosti anebo jako samostatnému právnímu subjektu, dále náboženský diskurz reflektující historickou zkušenost konkrétních společenských struktur a rovněž do jisté míry politické ovzduší, což je zejména pro střední Evropu poměrně významný faktor.³⁰

Přítomná práce vychází z tradičního modelu výzkumu zpracování pramenů hromadné povahy a jejich následného srovnání s prameny povahy kvalitativní.³¹ Prvním úkolem tedy bude představit normativní vymezení světa šlechtické ženy a jeho projekci do testamentární praxe, což v tomto případě obnáší i poukázání na hranice zmíněných genderových rolí tak, jak jsou v rámci konkrétní společenské struktury aplikovány do praxe a vytváří zde životní prostor příslušníků jednotlivých pohlaví. Nepůjde však o zabývání se vznikem a příčinami postavení ženy v právní a následně sociální praxi. Takové uchopení tématu je nesmírně složité a nelze se jej zhostit bez dostatečně široké

---

²⁸ Srov. Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 33-40, zde s. 34.

²⁹ K dichotomii „genderu“ jako pohlaví sociálně konstruovaného a „pohlaví“ jako biologické determinanty zejm. Judith BUTLER, *Trampoty s rodou. Feminismus a podryvání identity*, Bratislava 2003.

³⁰ Různé aspekty postavení ženy v době reformace a protireformace ukazuje Anne CONRAD (ed.), *„In Christo ist weder man noch weyb“*. *Frauen in der Zeit der Reformation und der katholischen Reform*, Münster 1999; možné směry analogického českého výzkumu naznačuje Marie Ryantová, k tomu srov. Marie RYANTOVÁ, *Ženy v rekatolizačním procesu (několik úvah)*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, 241-250, zde s. 243-249.

³¹ K problematice vzájemného doplňování pramenů kvalitativní a kvantitativní povahy ve vztahu k výzkumu kolektivních mentalit srov. Michel VOVELLE, *Einstellungen zum Tode. Methodenprobleme, Ansätze, unterschiedliche Interpretationen*, in: Arthur E. ImHof (ed.), *Biologie des Menschen in der Geschichte. Beiträge zur Sozialgeschichte der Neuzeit aus Frankreich und Skandinavien*, Stuttgart 1978, s. 147-197.

základny výsledků předchozího analytického výzkumu.³² Proto zde bude toto téma omezeno na skutečné právní limity stanovené Obnoveným zřízením zemským, které v soudobém životě fungovalo jako základní norma.

Druhý úkol na úvodní část těsně navazuje. Podrobně totiž rozebírá zkoumaný vzorek testujících žen, přičemž se pokouší proniknout k základům kolektivní identity této sociální skupiny a přiblížit jednotlivé aspekty testamentárního diskurzu, který v jejím rámci funguje jako jeden z projevů každodenní kultury.³³ Pro tuto část práce byl využit krátký dotazník sestávající ze souboru několika otázek zacílených na objektivně hodnotitelné a kvantifikovatelné části testamentární praxe. Tedy na údaje o sepsání testamentu, na způsob jeho osvědčení a rovněž na odkazovaný majetek. Pro lepší postihu a interpretaci proměn v jednotlivých částech testamentárního diskurzu došlo k rozdělení posledních vůlí na dva celky odpovídající dvěma padesátiletým blokům celého sledovaného období a konečné výsledky po zpracování dotazníků byly vzájemně zkomparovány.

Třetí bod přítomné práce pak v zásadě tvoří její těžiště. Zabývá se zbožností, jejími projevy v testamentu a rovněž proměnami a odchylkami zaznamenanými v této duchovní oblasti. Otázku zbožnosti doplňuje reflexe smrti a onoho světa, jak vyplývá z formulací obsažených v posledních pořízeních. Takové postižení duchovní struktury doby a formace kolektivních přístupů člověka ke smrti, respektive k umírání bývá ostatně označováno za jeden z největších přínosů sériového rozboru testamentů.³⁴ V případě pramenného souboru tvořeného výhradně posledními vůlemi urozenců vyvstala navíc specifická otázka, nakolik zbožnost v rámci testamentární praxe fungovala jako nástroj prezentace vlastní urozenosti a cti a prostředek uchování rodové paměti. Okruhu těchto témat bude věnována pozornost zejména ve spojitosti s částmi

---

³² Ideálně koncipovaný projekt na zmapování proměny sociální a právní praxe uvádí Milena Lenderová, srov. M. LENDEROVÁ, *Gender history v Českých zemích*, 139-148.

³³ Termín „testamentární diskurz“ je zde užíván v intencích, které ve své práci nastínil Pierre Chaunu. Snaží se zohlednit co možná nejširší škálu vlivů, které podobu a obsah testamentu v jeho jednotlivých částech ovlivňovaly, k tomu srov. P. CHAUNU, *La Mort*, s. 288-326. Nelze jej však ztotožňovat s takřka holisticky pojatým „diskurzem o smrti“ Michela Vovella, který se zabývá reflexí zkušenosti se smrtí na poli filosofie, náboženství a literatury, srov. M. VOVELLE, *Die Einstellungen*, s. 74, srov. také P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 15-16.

³⁴ Srov. John MACMANNERS, *Death and French Historians*, in: Joachim Whaley (ed.), *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*, London 1981, s. 106-130, zde s. 124.

posledních pořízeních, v nichž se testátorky věnují zaopatření svého těla a ustanovením vztahujícím se k pohřbu.

Čtvrtou část ve svém principu ovšem od předchozího bodu neoddělitelnou pak tvoří krátký exkurz zabývající se náboženskou literaturou, která byla šlechticům v českém prostředí dostupná a na formování jejich zbožnosti a víry se mohla bezprostředně podílet.³⁵ Půjde především o soudobou homiletiku a knihy vycházející z témat „*Artis moriendi*“, jež byla významným faktorem při formování paměti a kolektivního povědomí o smrti. Po normativních pramenech jde o druhou úroveň začlenění kvalitativních pramenů, jejichž průsečík s žitou praxí takovou, jaká vysvítá z testamentů, napomůže k odhalení procesů vzniku a fungování hodnotových systémů a jejich dopadu na uspořádání světa šlechtické společnosti.³⁶

---

³⁵ Vybrána byla taková díla, která jsou buď původně česká či se jim dostalo českého překladu a dobou svého vzniku spadají do období let 1650-1753, přičemž se v některých případech jedná o knihy vydávané opakovaně a tedy těšící se jisté oblibě a pozornosti, srov. např. dílo Jeremiase DRECHSELA, *Theatrum Aneb Divadlo Božího řízení*, které opakovaně vyšlo v letech 1673, 1679, 1701 a 1761. Jednotlivá vydání se od sebe v zásadě neodlišují, pro tuto práci byl použit výtisk z roku 1679 (knihopis č. 02110). Takovým tiskem je také Desideria ERASMA *Knihy Erasma Roterodámského*, která se dochovala ve výtiscích z let 1563, 1564 a 1786. Vzhledem k tomu, že v Praze tedy byla známa už v polovině 16. století a znovu vydána ve století osmáctém, což svědčí o skutečnosti, že její myšlenky byly v mezidobí stále platné, byla v jejím případě učiněna výjimka a překročen časový rámeček let 1650-1753, když bylo použito její poslední známé vydání z roku 1786 (knihopis č. 02360).

³⁶ Podněty vzniku a směřování kulturně-historického bádání o šlechtě v rakouském prostředí, které mohou posloužit jako významný inspirační zdroj české historiografii, a to i pro pobělohorské období, ukázala Karin J. MACHARDY, *Cultural capital, family, strategies and noble identity in early modern Habsburg Austria 1579-1620*, Past and Present 163, 1999, s. 36-75. Její koncepce došla v českém prostředí naplnění např. právě při výzkumu kategorie paměti, k tomu srov. Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007. Konkrétně k „*ars moriendi*“ a prožívání smrti se pak váží významné práce zejména z pera Arthura Imhofa, srov. Arthur E. IMHOF, *Ars Moriendi. Die Kunst des Sterbens einst und Heute*, Köln 1991, srov. také TÝŽ, *Ars vivendi: von der Kunst, das Paradies auf Erden zu finden*, Böhlau 1992. Přímo pohřebními kázáními se zabývá např. Rudolf Lenz: srov. Rudolf LENZ, *De mortuis nil nisi bene? Leichen predigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990. V českém prostředí je této problematice pojetím svého výzkumu barokní poezie i prózy včetně zejména příležitostných kázání nejbližší Miloš Sládek, srov. Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, LA 27, 1994, s. 191-208; TÝŽ, *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000; TÝŽ (ed.), *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce*

Doplňkem celé práce je samostatně stojící kapitola všímající si kodicilů coby specifické formy testamentární praxe. Těmto dokumentům vtisklo vědomí opravdu blízké smrti zvláštní ráz, často zcela prostý jakýchkoliv stop formálnosti, který badateli dovoluje proniknout ke skutečnému emočnímu rozpoložení testátorky a bezprostředně nahlédnout na její myšlenkové pochody těsně před koncem života. Bezpodmínečně nutná je při práci s kodicily komparace s původními posledními vůlemi, jež kodicily v některých bodech upravují či zcela mění.

Heuristické východisko tvoří soubor posledních vůlí a kodicilů příslušnic české šlechty, obsažených ve sbírce listin, které se dochovaly při Úřadu desek zemských. Jde o převážně německy psané listinné originály, které daty svého vzniku spadají do intervalu let 1650-1750, respektive 1650-1753 a přibližně v těchto letech sem také byly doručeny k intabulaci do příslušných kvaternů desek zemských. Testamenty přímo intabulované nebyly pro účely výzkumu vybrány záměrně – jednak vlivem přepisu do jisté míry ztrácejí na autentičnosti³⁷ a jednak je vzhledem k jejich značnému počtu obtížné nezaujatě stanovit přiměřeně objemný vzorek. Sbírkou listin oproti tomu obsahuje pouze část testamentů, které jsou zapsány přímo v deskách zemských. Nad tento rámec se zde nachází už pouze několik kšaftů, které z nejrůznějších důvodů intabulovány nebyly, a jde tedy o relativně omezenou pramennou základnu. Zde zpracovaný vzorek byl posléze vybrán aplikací metody sondy. Zcela náhodně zvolené číslo tři určilo, že práce obsáhne všechny testamenty dochované ve sbírce listin, jejichž

---

17. a prvních dvou třetin 18. století, Praha 2005; dále srov. rovněž Michaela HORÁKOVÁ (ed.), *Nádooba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z 1. poloviny 18. století*, Žďár nad Sázavou 2000 a Zdeněk KALISTA, *Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní*, Žďár nad Sázavou 2001.

³⁷ Toto platí zejména pro kodicily či testamenty sepsané například v době náhlého a těžkého onemocnění vážně ohrožujícího život, kdy výrazně ustupuje tradiční formálnost testamentu, a to nejen po stránce obsahové. Taková poslední pořízení bývají nejednou sepsána na útržcích papíru a poměrně často se v nich vyskytují opravy, k tomu srov. např. kodicil Marie Hieserlové z 27. 11. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2556, kart. 71). Za pozornost stojí také sledování proměny vlastnoručního podpisu – v některých případech se podpis na testamentu a kodicilu liší, rozřesená ruka prozrazuje fyzickou slabost, zde srov. např. testament z 12. 5. 1702 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62) a kodicil z 16. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2111, kart. 63), které patří Florianě Kordule von der Jahn. Očividně velmi rozřesený podpis se nachází také na poslední vůli Augusty Sofie Peinhöfferové z 28. 7. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3241, kart. 85). Kvůli těmto rozdílům ostatně Michel Vovelle nazývá vlastnoručně sepsané (či tímto způsobem přinejmenším signované) testamenty „krásnými“, srov. M. VOVELLE, *Piété baroque*, s. 63-66.

datum vzniku přísluší do každého třetího roku jednotlivých desetiletí let 1650 až 1750, to znamená z let 1653, 1663, 1673 atd. až 1753. Tímto způsobem byl vybrán soubor posledních vůlí 83 šlechtičen. Pro rok 1653 se však ve sbírce deskových listin nenacházel ani jediný testament, proto došlo rozšíření souboru sondou vymezených testamentů ještě o všechny testamentsy, které se nacházely v prvním decenniu vymezeného časového období, tedy v desetiletí od roku 1650 do roku 1660. Jedná se o jeden testament z let 1650, 1652, 1654 a 1657 a o dva testamentsy z roku 1659. Existovala samozřejmě také možnost vybrat z těchto let opět pouze jeden jediný rok, nicméně právě ta představuje reálné riziko narušení nahodilosti celé předchozí aplikované sondy. Zvolený postup navíc bezesporu sám nejlépe ilustruje takřka geometrickou řadou narůstající počet závětí – od šesti dochovaných kšaftů za celé jedno desetiletí po čtrnáct testamentů za jediný rok. Ponechání prvního desetiletí stanovené sondy bez zastoupení navíc není vhodné už jen z toho důvodu, že by časová řada zůstala neucelená. To se jeví jako závažný nedostatek zejména v případě, je-li jedním ze záměrů sledovat proměnu testamentární praxe v celém období jednoho sta let.

Takto zvolený vzorek - celkem 89 testujících žen - navíc dovolil listinné originály kšaftů porovnat se zápisy intabulovanými v kvaternech a doplnit je o kodicily, které se v originále nedochovaly, ale do desek zemských byly vepsány spolu s původní poslední vůlí. Doplněny byly stejným způsobem i původní poslední vůle v případě, že do vytýčené sondy spadal naopak pouze kodicil. Některé originální testamentsy bylo také potřeba vzhledem k jejich poškození či neúplnosti rovněž doplnit textem zaneseným do desek zemských.³⁸ Celkový objem zkoumaných úplných testamentů a kodicilů tak dosáhl počtu 103.

Samotné zpracování obsahu všech testamentů vychází z kvantifikačně-statistické metody založené na vypracování souboru otázek, které jsou pak jedné každé poslední vůli položeny. Vzhledem k povaze pramene ovšem není vždy možné získat exaktní čísla s absolutní výpovědní hodnotou, proto zpracovávání orientačních výsledků zůstalo pouze dílčím procesem práce a výsledky budou ve velké míře prezentovány formou narace. Její nespornou výhodou je možnost přednesení mnohem komplexnější a mnohovrstevnatější výpovědi s přiblížením veškerých odchylek, které je tak možné

---

³⁸ Srov. např. poslední vůli, kterou dne 18. 3. 1733 sepsala Františka Kateřina Bechyňová, roz. Hochberková z Hennendorfu (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 75, sign. 2778 a NA Praha, DZV 362, fol. L.16a-L.21a), jejímuž originálu chybí dva úvodní listy.

patříčně osvětlit a lépe zprostředkovat dobový kontext.³⁹ Testament je totiž pouze jedním a nikoliv jediným pramenným východiskem pro formování dobového diskurzu o smrti. Jeho spojení s kategorií genderu navíc není příliš obvyklé, zejména pro dobu, v níž se zde pohybujeme, tedy druhou polovinu 17. a první polovinu 18. století, která obecně dosud v historiografii zůstává poněkud stranou.⁴⁰ Poměrně ojedinělé tak ve středoevropském prostoru zůstávají i práce polské badatelky Malgorzaty Aleksandrowicz-Smulikowské⁴¹ a rakouské historičky Beatrix Bastl,⁴² zmínit je nutné také výzkum tříčlenného maďarského týmu ve složení Horn Ildikó, Kinga Tüdös a Enikő Rűsz-Fogarasi, který se soustředí na poslední vůle šlechtičen ze Sedmihradského knížectví.⁴³ Z těchto prací však pouze poslední dvě jmenované překročily hranici 18. století.

Beatrix Bastl se pokusila na základě analýzy 201 testamentů z let 1500-1761 rekonstruovat vztah rakouské šlechtičny ke smrti. Nejde pouze o deskripci testamentární praxe, nýbrž o zachycení myšlení a životních postojů rakouských testátorek a rovněž jejich ukotvení v síti sociálních vztahů na základě rozboru okruhu dědiců a testamentárních svědků, což ovšem tvoří pouze část širěji pojatého konceptu ženy mezi přechodovými rituály.⁴⁴ V centru pozornosti Beatrix Bastl stojí kromě smrti a umírání také na jedné straně sociální konstrukty, jakými jsou sňatkové strategie, sociální prestiž a čest a její nástroje, rodová hierarchie či rodinná politika, na druhé

---

³⁹ Srov. Gerard NOIRIEL, *Die Wiederkehr der Narrativität*, in: Joachim Eibach - Günther Lottes (edd.), *Kompass der Gechichtswissenschft: Ein Hanbuch*, Göttingen 2002, s. 355-370, zde s. 357.

⁴⁰ Pohled na ženu 18. století zatím zcela chybí, opomíjen je bohužel i nadále v současném směřování české gender history, srov. M. LENDEROVÁ, *Gender history v českých zemích*, s. 145

⁴¹ Srov. Malgorzata ALEKSANDROWICZ-SMULIKOVSKA, *Radziwillovny w swietle swoich testamentow. Prczynek do badań mentalności magnackiej XVI-XVII wieku*, Warszawa 1995. Autorka rozebírá testamenty polsko-litevského rodu Radziwilloven po stránce obsahové i formální, vyjadřuje se k postojům ke smrti, zbožnosti a pohřebním zvyklostem polských šlechtičen; srov. také P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 18.

⁴² B. BASTL, *Tugend*.

⁴³ Pro stručné shrnutí výzkumu viz Horn ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žien v Sedmihradskom kniežatstve*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 126-141.

⁴⁴ Testament je pouze jedním z mnoha druhů pramenů, s nimiž Beatrix Bastl pracuje. Další pramenné celky jsou tvořeny zejména svatebními smlouvami, pozůstalostními inventáři, dlužními úpisy a samozřejmě rovněž deníky a osobní korespondencí, pro alespoň částečný výpis pramenů srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 283.

straně se zaobírá oblastmi lidsky nejvlastnějšími a nejintimnějšími – láskou, sexualitou, těhotenstvím či smutkem nad ztrátou dítěte. Do jisté míry Beatrix Bastl kopíruje model, který navrhl a pro odlišnou sociální kategorii i zrealizoval Richard van Dülmen,⁴⁵ a postihuje tak celé spektrum fyzického i myšlenkového světa rakouských šlechticů. Takový přístup však v přítomné práci není možné aplikovat – je nutné koncentrovat se pouze na prostor, který je ohraničen obsahem šlechtických testamentů.

V takovém prostoru se drží práce jmenovaných maďarských historiček, v jejichž centru pozornosti se ocitlo 59 ženských testamentů příslušnic sedmihradské aristokracie⁴⁶ z let 1541-1715. Vzhledem k poměrně malému celkovému počtu dochovaných dokumentů autorky nepracovaly s klasickou kvantifikační (dotazníkovou) metodou, ale soustředily se na několik problémových okruhů, které ilustrovaly příklady individuálních prožitků. Jde zejména o momenty sepsání testamentu a kodicilu, reflexi manželských vztahů - obzvláště těch, v nichž docházelo k soužití partnerů s odlišným vyznáním, rozbor odkazů a přání týkající se budoucího pohřbu, přičemž téměř ve všech případech konfrontovali přístup urozených žen a mužů ve stejné situaci. Přes veškeré odlišnosti v rovině kulturní i právní, které dělí Sedmihradské knížectví od Českého království, zůstává tento výzkum nanejvýš podnětný. Jednak ve smyslu zmapování a srovnání testamentární praxe v geografickém prostoru střední Evropy, a jednak také ukazuje další možný úhel nahlížení na poslední vůle a způsob jejich zpracování.⁴⁷

Testament jako pramen mající se vyjádřit k mentalitním dějinám vyžaduje speciální přístup. Vzniká totiž sice coby pramen povahy právní, svým obsahem - a zvláště při sériovém zpracování, při němž vyniknou jakékoliv změny a individuální odchylky - však vykazuje do jisté míry i znaky náležící pramenům osobní povahy. Jeho ritualizované, nikoliv však strnulé formulace obzvláště v úvodní části a dále i někdy obšírně formulovaná odůvodnění jednotlivých odkazů dovolují proniknout k fungování

---

⁴⁵ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. I. *Dům a jeho lidé*, Praha 1999; srov. také již uvedenou van Dülmenovu práci *Historická antropologie*.

⁴⁶ Sami autorky jsou si vědomé značné problematičnosti tohoto vymezení, a proto se omezily na skupinu, kterou lze označit jako „magnifici“ - magnáti. Jde o členy knížecí rady, velitele pěti nejdůležitějších hradů, župany, kapitány a soudce, srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žien*, s. 138.

⁴⁷ O významu komparace výsledků historického bádání ve středoevropském geografickém prostoru více Václav BŮŽEK - Katrin KELLER - Ewa KOWALSKÁ - Géza PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*. ČČH 104, 2006, s. 485-526.

sociálních vztahů, v nichž testátorky vystupovaly. Je ovšem samozřejmě nanejvýš nutné si stále uvědomovat, že přese všechny osobní pohnutky zůstává poslední vůle ve šlechtickém prostředí nanejvýš distinktivním výrazovým prostředkem. Dokumentem, k jehož posláním náležela jedna z posledních možností sebe prezentace testujícího jedince. To znamená potvrzení sociálního statutu, osobní cti a začlenění (přinejmenším) do rodové paměti. Bylo nutné dostát všem psaným i nepsaným požadavkům, přinejmenším morálním, etickým či náboženským a bezpochyby tak ve větší či menší míře docházelo k jistému zidealizování vlastní osoby, jakémusi „self-fashioning“.⁴⁸ Proto je nutné při pokusu o rekonstrukci vlastního „já“ zohlednit celou řadu faktorů naplňující diskurzivitu testamentárních textů. Ono „já“ coby předmět genderově koncipované strukturální analýzy přitom nelze chápat jako modelování ideálně-typického jedince. Cílem přítomné práce je interpretace kolektivní identity konkrétní sociální skupiny urozených žen a postižení jejich případných proměn, které se udály od poloviny 17. do poloviny 18. století. Inspirační zdroje a výchozí hypotézy tohoto výzkumu čerpají z poznatků zejména francouzské historiografie, nutně však musí reflektovat i místní podmínky - budou si všimnout zejména proměn zbožnosti, jež by měly na konci 18. století vést až k celkovému zesvětštění testamentu, které je jako jeden z projevů „sekularizace smrti“ významným znakem procesu formování „moderního individua“.⁴⁹ Úkolem je tedy zjistit, zdali se již v tomto sledovaném období připravuje změna, která je později jasně patrná s koncem 18. století a kterou Michel Vovelle nazval dechristianizací,⁵⁰ respektive Pierre Chaunu individualizací⁵¹ či zda ve šlechtickém prostředí náležejícím

---

⁴⁸ Tento termín v souvislosti s analýzou konkrétního individua založenou na ego-pramenech používá mj. Peter Burke, srov. Peter BURKE, *Representations of the Self from Petrarch to Descartes*, in: Roy Porter (ed.), *Rewriting the Self-Histories from Renaissance to the Present*, London - New York 1997, s. 17-28, zde s. 28.

⁴⁹ K reflexi „moderního“ individua v pramenech (a zvláště v ego-dokumentech) srov. Fabian BRÄNDLE - Kaspar von GREYERZ - Lorenz HEILIGENSETZER - Sebastian LEUTERT - Gudrun PILLER, *Texte zwischen Erfahrung und Diskurs. Probleme der Selbstzeugnisforschung*, in: Kaspar von GREYERZ - Hans MEDICK - Patrice VEIT (edd.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*, Köln - Weimar - Wien 2001, s. 3-34.

⁵⁰ Srov. M. VOVELLE, *Piété baroque*, zejm s. 15-22 a 317-322.

⁵¹ Srov. P. CHAUNU, *La Mort*, s. 61-80 či 151-155; obdobná interpretace, která postupně zesvětšťování testamentů nepřičítá ústupu křesťanství, nýbrž ji vnímá jako důsledek proměny citových vztahů v rodině, se objevuje také u Philippa Ariése, srov. Philippe ARIÉS - Roger CHARTIER (edd.), *Geschichte des privaten Lebens III. Von der Renaissance zur Aufklärung*, Frankfurt am Main 1991.

do striktně katolického půdorysu habsburské říše déle přetrvávaly jen pomalu se měnící tradiční hodnotové systémy.

Genderové vymezení práce může odkazovat ještě k jednomu tématu úzce spjatému s výzkumem zbožnosti, totiž k problematice odlišností zbožnosti mužské a ženské. Zde je však zúžená pramenná základna bránící přímé komparaci již na překážku. Otázkou navíc zůstává, zdali vůbec existuje typicky mužská a typicky ženská zbožnost a nejde spíše o individuální smýšlení absolutně nereflektující připsané genderové role. Při takovém výzkumu nemůže jít pouze o vnější projevy okázalé religiozity vycházející z mnohdy diametrálně odlišné finanční a majetkové situace mužů a žen, nýbrž o niterné pohnutky, které pramenům zůstávají často skryty. Samotné hodnocení vnějších projevů religiozity pouze na základě rozboru testamentů totiž může vést ke značně zavádějícímu konstruktovi opoziční binarity mužskosti a ženskosti.⁵² Východiskem ze svízelné situace by tak mělo být nejprve zjištění, jakými prostředky - a zda vůbec - se v raném novověku v případě testamentárních textů opozice žena-muž jako bipolárně odlišná ustanovovala či zdali spíše šlo o jistý druh vztahové kompatibility.⁵³

Přes všechny výhody strukturálně pojaté analýzy série testamentů nelze nevidět určité limity tohoto pramene v oblasti výpovědní hodnoty. Ta může fungovat pouze

---

⁵² O rizicích hierarchických dualismů a dichotomického chápání vedoucích k rozdělení skutečnosti a jejímu falešnému hodnocení na poli antropologie pojednává mj. Jana Opočenská, srov. Jana OPOČENSKÁ, *Zpovzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie*, Praha 1995, zde zejm. s. 114-115.

⁵³ O ní hovoří především Heide Wunder. Její teorie pohlavního řádu vychází z pojetí původně pracovního páru, tj. oboustranně závislého páru, který byl posléze modifikován v instituci křesťanského manželství. Blíže srov. Heide WUNDER, „*Jede Arbeit ist ihres Lohnes wert*“. *Zur geschlechtsspezifischen Teilung und Bewertung von Arbeit in der Frühen Neuzeit*, in: Karin Hausen (ed.), *Geschlechterhierarchie und Arbeitsteilung. Zur Geschichte ungleicher Erwerbschancen von Männer und Frauen*, Göttingen 1993, s. 19-39. Ačkoli byla teorie vytvořena na základě tradiční venkovské společnosti, lze se domnívat, že tento vztah prochází napříč všemi sociálními kategoriemi, ač s různými poměry závislosti a specifickým dělením rolí. Pohlavně specifické asymetrie reflektuje také Rebekka Habermas, která poukazuje zejména na rozdílnost skutečného prožívání a připisování významů, srov. Rebekka HABERMAS, *Geschlechtergeschichte und „anthropology of gender“*. *Geschichte einer Begegnung*, *Historische Anthropologie* 1, 1993, s. 485-509. Specificky se této otázce věnuje maďarský výzkum testamentů, který reflektuje vzájemné „doplňování“ posledních vůlí manželů a dokonce i taková pořízení, která sepsali oba manželé společně, srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žien*, s. 128. Takové společné vyjádření ustanovení pro případ smrti se v českém prostředí pravděpodobně nevyskytuje.

jako zpětná interpretace efektu textu, protože není možné při práci se sériovými prameny rekonstruovat jakoukoliv autentickou zkušenost. Od testamentu nelze očekávat bezprostřednost, je nutné se smířit s tím, že intimní prožitky zůstávají nedostupné. Na druhou stranu je zde otevřený široký prostor umožňující ptát se po vzniku a příčinách obsahu konkrétního pramene a skrze ně se snažit porozumět jednání historických aktérů.⁵⁴ Náplní této práce ostatně není přinést rozhřešení velkým teoriím. Jejím úkolem je zmapování dosud málo badatelsky reflektovaného prostoru spočívající především v získání konkrétních výsledků, které by se mohly stát kamínkem v nesmírně rozsáhlé mozaice synteticky pojatého konceptu gender history. Ten v českém prostředí dosud chybí a proto není možné vyhnout se ani formulování otázek směřujících k budoucímu výzkumu.⁵⁵

---

⁵⁴ K omezeným možnostem poznání a porozumění prožitkům i zkušenostem historických aktérů srov. Jan HORSKÝ, *Místo (velkých) teorií v historických vědách v době narativistické kritiky a mikrohistorických bádání*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana - konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s.11-38; srov. také Peter BURKE, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 169-189 (kapitola Silné a slabé stránky historie mentalit).

⁵⁵ Třístupňový koncept české genderové syntézy, pojaté v duchu „braudelovského dlouhého trvání“, jež by byla kompatibilní s výsledku celoevropského výzkumu navrhuje M. LENDEROVÁ, *Gender history v Českých zemích*, 139-148.

Časový a právní rámec testamentární praxe

Historická argumentace

Těžiště výzkumu tvoří devětaosmdesát urozených žen, respektive 103 jejich testamentů a kodicilů pocházejících z období mezi lety 1650 až 1753. Přestože se jedná se o poměrně dlouhý časový úsek, zůstávalo toto století kvůli své zdánlivé neměnnosti a absenci významných událostních mezníků po dlouhou dobu stranou zájmu hlavního proudu české historiografie.⁵⁶ Nedostatek se týká mimo jiné dějin duchovní oblasti, kde je tradičně důraz kladen na z jedné strany přelom tvořený bitvou na Bílé hoře či spíše jejím dopadem v podobě v podobě patentu o vystěhování nekatolické šlechty z území Čech ze dne 31. července 1627, kterým v podstatě vyvrcholily rekatolizační snahy Ferdinanda II. a jím prosazované legislativy. Na druhé straně pak stojí Toleranční patent císaře Josefa II., který coby projev rozvíjejícího se osvícenského náboženského myšlení otevřel cestu k opětovnému vzniku konfesně pluralitní, tolerantní společnosti.⁵⁷

Přitom teprve samý závěr padesátých let 17. století s koncem třicetileté války, který mírem v Osnabrücku a Münsteru stvrdil zásadu „*cuius regio, eius religio*“ umožňující panovníkovi uspořádat náboženské poměry ve svých dědičných zemích podle vlastního uvážení, což v českém prostředí na dlouhou dobu povýšilo nekatolictví na zločin proti státu.⁵⁸ Zhasly tak poslední plamínky naděje na možný zvrat v procesu

---

⁵⁶ K přehledu bádání o době 17. století, dlouho chápaném jako doba temna, nejnověji Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 5-17, dále také např. Pavel MAREK, *Česká katolická šlechta a centralistická politika císaře Ferdinanda II.*, in: Václav Bůžek - Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= OH 12), s. 33-62, zde zejm. s. 33-37.

⁵⁷ Srov. Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 594. K patentu o vystěhování nekatolické šlechty nejvíce Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

⁵⁸ Jan KAPRAS, *Dějiny práva v zemích českých*, Praha 1908, s. 51. K tématu represivního postoje raněnovověkého státu k „náboženským outsiderům“ přispívá rovněž Z. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 27-32 a k některým okrajovým náboženským skupinám a vztahům protestantismu a katolicismu se vyjadřuje také Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku III, (Náboženství, magie, osvícenství)*, Praha 2006, s. 96-105 a 107-148. Specifické konotace jinověří zmiňuje J. Válka, který uvádí, že začátkem 18. století byla evangelická příslušnost vzhledem k rýsujícímu se

etablování katolicismu jako jediného možného povoleného vyznání. Pravděpodobně teprve v následujících letech je tedy možné sledovat definitivní výsledky postupného vyrovnávání se s touto situací a její plné akceptace. Ve šlechtickém prostředí je tato premisa platná o to více, že zmíněný císařský patent z konce dvacátých let obsahoval pouze doporučení ke konverzi a umožňoval nekatolické šlechtě vypořádat se s majetky na území habsburské monarchie včetně vyřízení všech finančních pohledávek prostřednictvím pověřených osob katolického vyznání, vše v zájmu zachování starých českých rodů v co největším počtu.⁵⁹ Je tedy otázkou, nakolik v Čechách v této době zdomácněla instituce „neupřímné konverze“. Ta sice nepochybně byla v ostrém rozporu s osobním přesvědčením i případnou náboženskou tradicí rodu, umožnila ovšem zachovat kontinuitu rodové držby a do vysoké míry uchovávala tradiční životní styl, který byl coby výrazný distinktivní prostředek rovněž neopomenutelnou složkou šlechtictví. Konverze naoko, spočívající v praktikování pouze vnějších projevů katolicismu, totiž umožnila vyhnout se často nepříznivým životním podmínkám, které obnášel odchod do exilu.⁶⁰ V případě ženských příslušnic šlechty se navíc dá předpokládat, že vzhledem k jejich často upozaděnému postavení ve veřejném životě vznikl významný prostor pro uchování „staré víry“.⁶¹

Začátek druhé poloviny 17. století přinesl také počátek obnovy a stabilizace podmínek nejen po stránce politické, ale i hospodářské, což samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu na každodenní život obyvatelstva napříč všemi sociálními vrstvami.⁶²

---

konfliktu s Pruskem vnímána jako služba cizí mocnosti, srov. Josef VÁLKA, *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. polovině 18. století*, SCeH 19, 1978, s. 155-214, zde s. 179.

⁵⁹ Srov. J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 12.

⁶⁰ Otázkami pobělohorských emigrací ve šlechtickém prostředí se zabývá zejména Lenka Bobková, srov. Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999. Skutečnost, že emigrace z náboženských důvodů přetrvávaly nejméně až do osmnáctého století dokládá Edita ŠTĚŘÍKOVÁ, *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.

⁶¹ Poslední patent k vypuzení nekatolíků byl vydán roku 1665. Směřoval především k zarputilým starým pannám a vdovám setrvávajícím na venkovských sídlech ve víře svých otců. V ostatních případech už byla šlechtická společnost v této době přinejmenším formálně katolická, srov. Marie-Elisabeth DUCREUX, *Několik úvah o barokní zbožnosti a rekatolizaci Čech*, FHB 22, 2006, s. 143-177, zde s. 152.

⁶² Poměrně velmi podrobně se změnám v období po skončení třicetileté války v jednotlivých sociálních vrstvách věnuje Otto Placht, srov. Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba Českého státu v 16. - 18. století*, Praha 1957, zejm. s. 119-321. Plachtova práce je dosti silně marxistická v práci s daty i v interpretaci, obdobně koncipované moderní dílo však zatím bohužel neexistuje.

I v případě šlechtické populace probíhaly změny, kvůli nimž je v této době snad více než jindy zapotřebí vnímat tento sociální celek nikoliv jako statický a uzavřený, nýbrž jako bytostně proměnlivý. Oblíbeným topos české historické vědy osvětlujícím proměnu struktury vládnoucí vrstvy v období českého baroka je prostá premisa příchodu „nové šlechty“, její postupné zdomácnění a z něj plynoucí všeobecná germanizace provázená často blíže nedefinovatelným úpadkem.⁶³ Nelze si však nevšimnout, že takové zhodnocení je nepřiměřeně zjednodušené. Období po roce 1650 se všemi svými proměnami je nutné nazírat jako proces civilizační povahy ve smyslu Norberta Eliase⁶⁴ a brát v úvahu veškeré související aspekty úzce provázané s formováním habsburského soustátí. Pohybujeme-li se na půdě alternativních hodnotových systémů,⁶⁵ jde pak samozřejmě v první řadě o otázky konfese, regionalismu a individualismu a z nich plynoucí jazykové či intelektuální orientace.⁶⁶ Nelze však opomíjet ani další fenomény, které jsou s integrací do habsburské šlechtické společnosti spjaty v širším slova smyslu. Takovými mohou být například byrokratizace či

---

⁶³ Toto schéma bývá připisováno zejména marxistické historiografii, její kořeny však počínají už na sklonku 19. století, k tomu Miroslav NOVOTNÝ, *Habsburkové ve světle českých mýtů a stereotypů*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 103-119; srov. také P. MAREK, *Česká katolická šlechta*, s. 33-34. Vývoj bádání o šlechtě v minulosti shrnují Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL - Zdeněk VYBÍRAL, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 137, 2002, s. 55-98.

⁶⁴ K civilizační teorii nejvíce sám autor Norbert ELIAS, *Über den Prozess der Zivilisation. Sociogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschichten des Abendlandes / Wandlungen der Gessellschaft. Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation*, Frankfurt am Main 1980.

⁶⁵ Termín „alternativní hodnotové systémy“ zejména ve spojitosti s konfesijními záležitostmi užívá Petr Mat'a, od něž si jej vypůjčuji, srov. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 20. Na tomto místě je chápán jako protiklad politiky a hospodářsky orientovaných dějin.

⁶⁶ Náboženství a konfesi jako významný prvek společenské a politické disciplinace utvářející specifickou „barokní náboženskou mentalitu“ vnímá Thomas Winkelbauer, srov. Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht 1522-1699. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter II*, Wien 2003.

centralizace, které se do života příslušníků nobility rovněž významným způsobem promítaly.⁶⁷

Žádným z těchto témat, která se mohou jevit jako nanejvýš abstraktní konstrukty dotýkající se úzké skupiny vládnoucích mužů, se práce nevzdaluje od původně vytčeného cíle. Veškeré tyto aspekty se buď jako interní sociální mechanismy či v podobě exogenně působících faktorů promítaly i do života urozených žen, respektive jejich testamentárního diskurzu a určitým způsobem jej utvářely. Byť často velmi nepřímou, urozené ženy byly integrální součástí určité sociální struktury způsobem svých životů všechny tyto jevy reflektovaly a posléze nechaly rezonovat v jednotlivých částech svých posledních pořízení. Na to bude poukázáno v rámci obsahového rozboru testamentárního diskurzu v následujících částech této práce, jež si všímá strategií sebe prezentace šlechty pomocí materiální kultury a zároveň se snaží zachytit tyto principy uvnitř myšlenkových světů jejich ženských příslušnic. V období prostém násilných změn je důležité věnovat pozornost i nejjemnějším nuancím v hodnotových systémech, které prozrazují rozměr rekatolizace, potažmo konfesionalizace v každodenním životě a jejího dopadu na celkové uspořádání šlechtické společnosti.⁶⁸ Vzhledem k tomu, že rekatolizace měla významné politické pozadí, nelze se jeho konotacím vyhnout.⁶⁹ Ostatně by bylo pošetilé se domnívat, že ženská složka společnosti, ač nedisponovala přímým politickým vlivem, s mocenskými událostmi nikterak nesouvisela obzvláště v době, kdy přední oblast panovníkova zájmu i společenského života představovalo náboženství, přesněji řečeno katolická konfese. V období, kdy značnou část politické síly v rámci monarchie převzali členové světského

---

⁶⁷ Tyto prvky či lépe řečeno procesy jsou neoddelitelnou částí 17. a 18. století a v případě šlechty se významně projevovaly mj. vlivem centralizace úřadů a byrokratizace na narušení tradičně cyklicky vnímaného času, vzdálenost od domova a odloučení od rodiny, případně nuceného pobytu ve zcela cizím prostředí, srov. Václav BŮŽEK, *A tak jsem tam dlouho zdržován byl...čas v životě předbělohorských rytířů*, *ĎaS* 3, 1993, s. 26-30. Ke komplexnějšímu pochopení proměny společnosti v čase předbělohorském a po bitvě na Bílé hoře významně přispěl rovněž Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

⁶⁸ Tomuto tématu se dlouhodobě věnuje zejména německá historická věda, pro přehled literatury a jednotlivých přístupů srov. Anton SCHINDLING, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, *ČCH* 106, 2008, s. 80-106.

⁶⁹ K politickému rozměru rekatolizace více J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 86.

kléru či některých řeholních společenstev a kdy institucionalizované církevní obřady katolického ritu provázely téměř každé zákoutí života jednotlivce.⁷⁰ Rekatolizační kurs proměnil samotný způsob pojmání náboženství a postavil do popředí vztah k panovnické dynastii – katolicismus se stal pro obyvatele Království českého nadále závazným principem, neboť byl vtělen do zemské ústavy. Tato dalekosáhlá kodifikace procesu soustředění moci do rukou katolického panovníka, jenž představoval ztělesnění křesťanských ctností a za svou prvořadou povinnost považoval přivést své poddané k pravé víře,⁷¹ měla silný dopad na strategie smýšlení a jednání společnosti urozenců a v jejím půdorysu proto bude prováděna obsahová analýza souboru posledních vůlí českých šlechticů.

---

⁷⁰ Zejm. o roli jezuitů, kteří se stali mocnou silou v procesu rekatolizace zemí habsburské monarchie, podrobněji A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 98.

⁷¹ Srov. P. MAREK, *Česká katolická šlechta*, s. 41.

Obnovené zřízení zemské – právní limity

Před započítím samotné obsahové analýzy testamentů je potřeba věnovat detailnější pozornost právnímu rámci, který v mnohých bodech podobu posledních vůlí svými stanovami určoval. K tomu je v první řadě nezbytné vypořádat se s poněkud problematickým obsahem termínu „testament“ a jeho vztahem k „poslední vůli“ a „kodicilu“. Existuje totiž rozdíl mezi významem, který je tomuto pojmu přikládán v soudobých dokumentech a obsahem stejnému slovu příslušejícím v právní literatuře.⁷² Testament jako takový je totiž de facto až koncovou fází posledního pořízení. Naproti tomu „poslední vůle“ je jednostranným, odvolatelným a opakovatelným aktem často závislým na momentálním psychickém rozpoložení jedince, který účinnosti nenabývá dříve než po jeho smrti. Testamentem se tedy poslední vůle stává až vyjádřením právního uznání - pro 17. a 18. století je takovým konsensem zanesení poslední vůle do příslušného kvaternu desek zemských. V celém sledovaném období přitom platilo jednotné intabulační schéma. V roce 1653 byly při reformě fungování Úřadu desek zemských zavedeny samostatné kvaterny trhové kšaftů a poručnictví, kam byly vpisovány veškeré dědické a poručnické záležitosti.⁷³ Kromě testamentů jsou zde k nalezení i kodicily, tedy dokumenty, které fungovaly jako doplňky či částečná pozměnění původních posledních vůlí a do desek zemských byly zapisovány zároveň s nimi, s řazením dodržujícím časovou posloupnost vzniku jednotlivých dokumentů.⁷⁴ V rámci snahy o omezení formálních nesrovnalostí a lepší srozumitelnosti textu bude výrazů testament, poslední vůle, poslední pořízení a dobového termínu „kšaft“ používáno synonymně, kodicil pak vždy bude znamenat dovětek pořízení pro případ smrti.

---

⁷² Srov. Emanuel TILSCH, *Dědické právo rakouské se stanoviska porovnávací vědy právní*, Praha 1905; Horaz KRASNOPOLSKI, *Österreichisches Erbrecht*, München - Leipzig 1914.

⁷³ Do té doby byly testamenty vpisovány mezi ostatní dokumenty vypořádávající se s majetkovými a finančními záležitostmi do kvaternů trhových, srov. Pavla BURDOVÁ, *Desky zemské (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, SAP 43, 1993, s. 347-439; TÁŽ, *Úřad desek zemských*, SAP 36, s. 276-381.

⁷⁴ Rozlišování mezi testamentem a kodicilem během osmnáctého století postupně ustávalo, neboť podle práva nemělo mnoho praktického významu. Do občanského zákoníku pak už termín „kodicil“ nebyl vůbec přijat a jakékoliv právní pořízení pro případ smrti bylo nadále nazýváno pouze „testamentem“. Stručný a souhrnný přehled této problematiky viz *Ottův slovník naučný* XXV, s. 284.

Synonymita těchto označení je možná proto, že identická a v podstatě neměnná právní norma náležela celému sledovanému období v rozmezí let 1650 až 1753, přičemž v platnost vstoupila dokonce ještě o několik desetiletí dříve - v roce 1627, respektive 1628 (pro Moravu) a 1673 pro Slezsko. Jedná se Obnovené zřízení zemské vydané císařem Ferdinandem II., které pouze s drobnými úpravami⁷⁵ platilo až do roku 1848. Přestože vydání tohoto zemského zřízení přineslo mnoho výrazných změn v několika důležitých oblastech, z nichž některé byly již zmíněny v předchozích částech této práce, body týkající se postavení žen, potažmo jejich testamentární praxe zůstaly takřka nezměněné. Tyto normy nadále vycházely z ustanovení obsažených již v předchozích právních předpisech počínaje Vladislavským zřízením zemským z roku 1500 a reflektovaly postupnou kodifikaci zvykového práva.⁷⁶

Nejpodstatnější změnou, jež se testamentární praxe přímo dotkla, bylo zavedení instituce svobodného kšaftování. To přineslo možnost sepsat poslední vůli i bez mocného listu, který byl do roku 1627 nezbytný pro vytvoření jakéhokoliv pořízení pro případ smrti. Pro jednu každou osobu, jež zamýšlela testovat, takový list vydával sám císař a kšaftující šlechtičny i šlechtici se pak pravidelně v úvodech svých posledních vůlí na tento list odvolávali, často ve formě doslovného přepisu nedílně náležícího k samotnému poslednímu pořízení.⁷⁷ Ačkoliv tedy bylo samotné právo odúmrti zrušeno už roku 1497,⁷⁸ trvalo poměrně dlouho, nežli příslušníci šlechtického stavu získali v oblasti majetkových dispozic pro případ smrti skutečnou volnost. Dlouhý čas, v němž

---

⁷⁵ V roce 1640 bylo Obnovené zřízení zemské doplněno deklaratoriemi, novelami a sbírkou královských rezolucí, toto druhé vydání vyšlo ve Vídni, potřetí bylo vydáno v roce 1753, srov. Karel MALÝ - Florian SIVÁK, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918*, Praha 1993, s. 256.

⁷⁶ Ta se jako první objevila na Moravě. Tehdy šlo ovšem o kodifikaci práva ze strany stavů, z jejichž popudu vznikla mezi lety 1482-1490 kniha Tovačovská a na samém počátku 16. století kniha Drnovská. Oba tyto souhrny starých právních obyčejů byly v roce 1535 nahrazeny Zemským zřízením markrabství moravského. Srov. Vincenc BRANDL, Ctibor Drnovský z Drnovic, *Kniha Drnovská*, Brno 1868, Vincenc BRANDL (ed.), *Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského*, Brno 1868 a dále Irena ZACHOVÁ, *Kniha Tovačovská ve sbírce rukopisů Archivu města Brna. Doplnky k soupisu rukopisů knihy Tovačovské II*, Studie o rukopisech XXIV, Praha 1985, s. 149-154. Srov. též K. MALÝ - F. SIVÁK, *Dějiny státu*, s. 240-249.

⁷⁷ Srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 15-16.

⁷⁸ Toto ustanovení zřídil král Vladislav a platné bylo v případě, že existovali pokrevní příbuzní. Pro Moravu obdobné privilegium zavedl až v roce 1587 Rudolf II. Srov. Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí koruny české III*, Praha 1920, s. 36.

byl mocný list významnou součástí každého testamentu, se v pozdější praxi promítl tak, že ještě dokonce i po zrušení nutnosti takový dokument vlastnit přetrvávala v některých zejména starších šlechtických potřebách tuto skutečnost včetně veškerých formalit hned v úvodu svého testamentu uvést.⁷⁹

Potřeba svůj testament dobře právně ošetřit a předejít veškerým možným nesrovnalostem, které by mohly v budoucnu zabránit jeho intabulaci znamenající de facto úplnou neplatnost tohoto dokumentu, je ostatně velmi typická pro celé sledované období. Pro tuto část testamentární praxe platila zákonem stanovená pravidla, jež bylo nutné dodržet. Jak se dále ukáže, od roku 1650 až po konečný rok 1753, všechny šlechtičny svorně své testamentsy podepisovaly a v téměř stoprocentní míře naplnily i Obnoveným zřízením zemským stanovený požadavek testamentárních svědků.⁸⁰ Mimo to se testátorky v závěru dále obracely na soudce a deskové úředníky, které žádaly „*poddaně, ponížene a šetrně, aby tento kšaft a vůli mou po mé smrti kdykoliv podanou ve dsky zemské vložití a vepsati dáti a nad ním ochrannou ruku držeti a v ničemž škody nedopustiti ráci*“.⁸¹ Vysoká míra, v níž se taková prosba v testamentsch objevuje, ji proměňuje jakoby v určitý topos a formální náležitost poslední vůle, nelze ovšem přehlédnout, že jde ve svém základu o slovní obrat vystavěný na reálné společenské situaci.

Ačkoliv totiž ženy podle tradic slovanského práva narozdíl od jiných právních systémů požívaly velmi vysokou míru samostatnosti, nebyly jejich možnosti absolutně

---

⁷⁹ „*Jakož jest nejjasnější a nejnepřemoženější kníže a pán pan Ferdinand druhý, z boží milosti volený římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, uherský a český, dalmátský a charvatský král, arcikníže rakouský, markrabě moravský, lucemburské a slezské kníže a lužické markrabě, král a pán nás všech nejmilostivější, obzvláštní milost starému království tohoto českého učinil a v Obnoveném zřízení zemském pod litt. O třetím to za právo naříditi ráci, aby jeden každý z obyvatelů království tohoto českého tu moc měl bez listu mocného královského o svém statku a jmění svém řídití a kšaftovati vedle své líbezne vůle.*“ Srov. poslední vůli Evy Efrosiny Týřovské ze dne 14. 7. 1663 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1687, kart. 55).

⁸⁰ „*A vedle pečeti kšaftujícího mají tři nebo čtyry osoby z pánův a rytířstva, kterýchž se kšaftující bud' oustně nebo skrze psaní a pod pečeti svou k tomu dožádati má, spolu zároveň u přítomnosti kšaftujícího na svědomí kšaftu pečeti své přitisknouti*“ . Srov. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 406 (článek O.III).

⁸¹ Srov. poslední vůli Maxmiliány z Klenového a z Janovic ze dne 25. 10. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2128, kart. 63).

srovnatelné s možnostmi náležitými urozeným mužům,⁸² což si dozajista všechny uvědomovaly. Tento problém vystihuje Beatrix Bastl pomocí ironizujících slov jedné z šlechticů, mřících přímo k podstatě věci: „*přece jsem jenom pitomá a práva neznalá žena*“.⁸³ Tato krátká věta vyjadřuje celkový postoj společnosti, který ženskému pohlaví přisuzoval podřízené postavení. Vůbec nejde o to, že by ženy takovými vlastnostmi opravdu byly vybaveny. Zcela proti tomuto tvrzení totiž stojí přinejmenším právě testamentární praxe, která v mnohých případech bohatě dokládá vysoké povědomí žen o jejich (nejen) právních možnostech. Není výjimečné, že se šlechticny odvolávaly přímo na jednotlivé články Obnoveného zřízení zemského, reflektovaly rovněž deklaratoria a mnohé zjevně podrobně znaly proces celé intabulace.⁸⁴ Lze se domnívat, že právě ono společenské ovzduší, v němž panovala představa ženy coby vždy podřízeného subjektu, nutilo šlechticny své postavení dobře znát a svá práva tak obhajovat.

O tom, že se jim v tomto směru skutečně dařilo, svědčí fakt, že ze všech 102 v této práci přítomných testamentů pouze zlomek (5, tj. 5,8 %) nedošel intabulace do desek zemských, bohužel však ze zcela neznámých příčin.⁸⁵ Odrazem určité jistoty, že pořízený testament intabulován bude, může být absence stanovení sankce pro případ, že by se tak nestalo – testátorky se omezovaly pouze na zmíněnou ritualizovanou prosbu.⁸⁶

---

⁸² Srov. Anděla KOZÁKOVÁ, *Postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926, s. 3.

⁸³ Slova „*ich alls ein blöde weibs person nit allein, rechtens unkhindig*“ náleží Elisabethě von Frankin, srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 86.

⁸⁴ Srov. poslední vůli Marie Cecílie Stubeckové ze dne 22. 10. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 345, kart. 67), v níž testátorka na mnoha místech prokazuje velmi dobrou znalost soudobého právního systému.

⁸⁵ Srov. poslední vůli Gertraud Marie Gebhardové ze dne 11. 6. 1652 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1666, kart. 55), poslední vůli Alžběty Vitanovské z 28. 4. 1659 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1676, kart. 55), poslední vůli Kateřiny Alžběty Kaisersteinové z 12. 5. 1659 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1677, kart. 55), poslední vůli Evy Efrosiny Týřovské pořízenou 14. 7. 1663 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1687, kart. 55), poslední vůli Eleonory Zettlové z Lilienberku z 1. 1. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1725, kart. 56), poslední vůli Kateřiny Alžběty Bauerové sepsanou dne 16. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1918, kart. 59).

⁸⁶ Naopak v uherském či sedmihradském prostředí byly nedílnou součástí testamentu žehnající či proklínací formulky pro ty, kteří ustanovení splní anebo nesplní, srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žen*, s. 138. Stanovení příslušných sankcí pro případ, že by znění závěti nebylo pozůstalými řádně vyplněno, se objevuje i v českém prostředí od poloviny 16. do poloviny 17. století, srov. P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 115-116.

Šlechtičnám ostatně jisté sebevědomí nechybělo, i v rámci testamentární praxe je zcela zjevné, že samy sebe považovaly za samostatná a svéprávná individua. To se projevuje hned v úvodních intitulačních formulích, v nichž šlechtičny ke své identifikaci nepoužívaly žádné další osoby a uváděly pouze své rodné a případně vyvdané jméno.⁸⁷ S pouhým jménem si vystačily dokonce i v případech, nebyly-li ještě provdány - takové šlechtičny se označovaly za „*slečny*“.⁸⁸ Rodinný stav pak dále uváděly zpravidla pouze vdovy, ani u nich to však není pravidlem. Některé z šlechtičen své svéprávné postavení v tomto místě dokonce ještě podtrhly stejně jako ku příkladu Johana Františka Krakovská z Kolowrat, která za uvedením svého jména dodala, že je „*paní na Velharticích*“⁸⁹ a takovým způsobem rozepsání domicilu zdůraznila vlastní svrchovanost v soudobé společenské hierarchii.

Ženy měly už od raného mládí možnost disponovat vlastním majetkem, který jim mohl být pojištěn kupříkladu některým z příbuzných zápisem v deskách zemských či odkázán v rámci kšaftu. Tyto statky sice neměly k volnému zacházení, protože obvykle spadaly pro správu některého příbuzného muže či úředně stanoveného poručníka, nemohly jim však být bezdůvodně zcizeny ani umenšeny. Obzvláštní pozornost byla v tomto případě věnována především situaci osiřelých dětí, jejichž dědictví mohlo nejsnáze padnout za oběť cizí chamtivosti.⁹⁰ Ani majetek dospělé vdané ženy ale nebyl ponechán napospas zlovůli manžela - dbalo se na to, aby žena po případné manželově smrti nezůstala bez prostředků. Kdyby totiž byla během trvání manželství jakýmkoliv způsobem donucena vzdát se svého jmění ve prospěch manžela

---

⁸⁷ Tento poznatek je poněkud v rozporu s výsledky výzkumu Pavla Krále, který došel k závěru, že naopak téměř výhradně testují něčí manželky, dcery či pozůstalé vdovy, které se na příslušného příbuzného muže v rámci své identifikace odkazují, srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 29.

⁸⁸ Srov. poslední vůli Leopoldiny Magdaleny z Millesimo, sepsanou dne 28. 7. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1925, kart. 60): „*Já, Leopoldina Magdaléna, rozená hraběcí slečna z Millesimo.*“

⁸⁹ Srov. poslední vůli Johany Františky Krakovské z Kolowrat ze dne 29. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1783, kart. 57). Obdobně také např. Anna Marie Amabilie Götzová, rozená ze Šternberka, která svou titulaturu v testamentu ze dne 17. 7. 1713 ukončuje větou: „*frau auf Böhmisch Sternberg, Janowitz, Radowesnitz und Weltrus*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2333, kart. 67).

⁹⁰ „*...lečby to bylo, žeby poručník nestáním, nedbanlivostí a neopatrností ztratil, aneb sice sirotkům na spravedlnosti jich jakou škodu svévolně učinil; tehdy poručník z statků svých tu škodu vynahraditi povinen bude*“. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 398 (článek N.VII).

či se jím zaručit za jeho dluhy, stačilo posléze odpřísáhnout, že co „udělala, učinila jako vězeň muže svého“ a předchozí finanční či majetkové transakce se staly neplatnými.⁹¹

Středobod ženské majetkové držby, znamenající často vlastnictví cennějších statků, ve většině případů představovalo věno. Šlo o jmění, které žena přinášela do manželství - statky dané ženě rodinou pro stáří či případ manželovy smrti, jako příspěvek do nové domácnosti a jako náhradu za ztracený dědický nárok na rodinný majetek.⁹² V Čechách totiž žena nebyla z dědického práva vyloučena, dědičkou se ovšem stávala pouze tehdy, neexistovali-li jiní mužští příbuzní, kteří byli bez výjimky upřednostňováni.⁹³ Podmínkou nároku na věno byla samozřejmě počestnost a také poslušnost vůči otci či bratrovi, na němž bylo určení výše věna. Tu nebylo možné si nikterak vymoci,⁹⁴ platila pouze ta zásada, že bylo-li v rodině více dcer, muselo být věno pro každou z nich rovnocenné.⁹⁵ Výše věnného majetku však nemusela být adekvátní podílu, který konkrétní ženě v rodinném nedílu náležel.⁹⁶ Ustanovovala se

---

⁹¹ Karel MALÝ, *České právo v minulosti*, Praha 1995, s. 78. Právo ošetřuje i to, aby statek koupený za peníze věnné na ně zůstal vázán, i když přejde do třetích rukou - k tomu srov. Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové*, Praha 1908, s. 28.

⁹² A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 19-20. Související specifickou právní záležitostí dotýkající se dědictví a majetkové držby žen, je účast v rodinném fideikomisu neboli svěřenectví. Ten vznikl coby jakýsi nástupce rodinného nedílu, fakticky zrušeného Obnoveným zřízením zemským, a tvořila jej určená část majetku rodiny, která nesměla být bez náhrady prodána, zadlužena, zastavena či jinak zabavena a sloužila vlastně jako jakési zabezpečení proti zchudnutí rodiny. Majetek vřazený do fideikomisu mohl přecházet podle pravidel stanovených zakladatelem fideikomisu pouze na členy konkrétní rodiny, čímž bylo zároveň pojištěno udržení vynikajícího sociálního statutu pro další generace. Bylo proto jistě v zájmu rodiny, aby v čele fideikomisu stál muž, nicméně v souladu se zásadami českého dědického práva, mohla do této pozice nastoupit i žena. Takové případy jsou ale díky šlechtické rodové politice a jejím jasně cíleným snahám udržet nástupnickou linii a rodové jméno více než výjimečné; k fideikomisu pak více Valentin URFUS, *Rodinný fideikomis v Čechách*, SH 9, 1962, s. 193-237 a Rudolf RAUSCHER, *Dědické právo podle českého práva zemského*, Praha 1922, s. 89.

⁹³ A. KOZÁKOVÁ., *Postavení*, s. 21; nově se toto právo zásahem Obnoveného zřízení vztahovalo i na dcery, které dříve vstoupily do kláštera.

⁹⁴ Tamtéž, s. 22.

⁹⁵ Srov. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 450-451 (článek P.XX). Výjimka byla možná pouze pokud u některé ze sester nebyla z důvodu například nemoci naděje na sňatek - pro takový případ mohlo být věno zvětšeno, aby pokrylo náklady na důstojné dožití - srov. J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 23.

⁹⁶ Výraz nedíl je zde použit pouze ve významu společného jmění rodiny. Fakticky byly totiž stávající nedíly Obnoveným zřízením zemským zrušeny a nové se nemohly utvořit. Důvodem tohoto kroku

vždy smluvně a v každém případě znamenala ztrátu nároku na majetek rodiny, z níž žena pocházela. Byla takzvaně „vybyta“.⁹⁷ Novým sňatkem se ale žena nestávala členkou majetkové držby nové rodiny a její majetek napříště sestával pouze z toho, co jí případně patřilo mimo věno. Statky, které věno obsahovalo, totiž dostával ke své dispozici muž - manžel.⁹⁸

Ženě znovu připadly až v momentě, kdy její partner zemřel. V takovém případě měla každá vdova nárok na takzvané „obvňení“, tedy majetek, který muž ženě zanechával právě pro případ své smrti a který měl podle stanov Obnoveného zřízení zemského činit o třetinu více, než bylo původní věno.⁹⁹ Toto nařízení ale bylo zřídka přesně dodržováno, ať už tím způsobem, že zabezpečení vdovy této výše ani zdaleka nedosáhlo, či naopak, že muži svým ženám odkazovali statky vysoko nad rámec stanovené povinnosti. Takový majetek se v kšaftech často označuje přívlastkem „z lásky manželský darovaný“¹⁰⁰ a většinou měl za úkol zabezpečit ženě tutéž životní úroveň, jakou měla po dobu trvání manželství. Velmi často muži ženám pojišťovali trvalé peněžní příjmy, odkazovali cenné klenoty či nemovité držby.¹⁰¹ Vše, co chtěl muž ženě zanechat, ale muselo být v jeho testamentu výslovně uvedeno či jinak smluvně ošetřeno. V opačném případě totiž nebylo možné prokázat, že vdově majetek skutečně patří, a do jejího vlastnictví tak nemohl přejít, protože ze zákona měla pozůstalá žena nárok pouze

---

Ferdinanda II. byla samozřejmě obava, že by nedíly mohly být na překážku konfiskačním záměrům, na vlastní vnímání majetku v okruhu jednotlivých rodin toto opatření velkého vlivu nemělo, obzvláště mohly být později nedíl nahrazen v zásadě obdobným principem fideikomisu, k tomu srov. R. RAUSCHER, *Dědické právo*, s. 89.

⁹⁷ Rodinní příslušníci vybytí z nedílu neměli nadále k tomuto rodinnému majetku žádná práva, srov. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 439-440 (článek P.II a P.III).

⁹⁸ J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 27.

⁹⁹ „Každý ženich, což v věně přijímá, má proti tomu třetinau veyš obvňeni, jako když se mu věnuje 1000 kop grošův českých, tehdy proti tomu má on zase obvňeni 1500 grošův českých“. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 386 (článek M.XXXIII).

¹⁰⁰ Srov. poslední vůli Maxmiliány z Klenového a z Janovic ze dne 25. 10. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2128, kart. 63): „zvlášť kapitalu z lásky manželský darovaného a na statku Žinkovech pojištěného od mého někdy nejmilejšího pana manžela Františka Hartmana (titul.) hraběte z Klenového a z Janovic“

¹⁰¹ Peníze a blíše nejmenované cenné klenoty, které jí daroval manžel, ve svém posledním pořízení ze dne 21. 7. 1723 odkazuje Barbara Ludmila z Říčan (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2553, kart. 71).

na výbavu a určité svršky.¹⁰² Kromě této skutečnosti byla jediným limitujícím faktorem povinnost manželky zesnulého uvázat se v obvěnění ve stanovené lhůtě, což znamenalo dostavit se do Úřadu desek zemských a nechat si statky legálně připsat.¹⁰³

Zůstane-li nyní stranou příprava na dobrou smrt, byla v případě urozených ženských testátorek takto vymezená majetková základna fakticky jediným důvodem sepsání testamentu. Na rozdíl od mužů se žen jen málokdy týkala nutnost stanovení poručníků nad nedospělými potomky,¹⁰⁴ zaopatření partnera¹⁰⁵ či zachování kontinuity správy rozsáhlých panství. Navíc již od Vladislavského zřízení zemského a v nezměněné podobě i podle Obnoveného zřízení zemského, pokud žena neučinila testament, připadlo její dědictví dětem, které beztak tvořily co do objemu odkázaných statků nejvýznamnější skupinu v celém okruhu kšaftovníků.

To však na vážnosti celé situace nikterak neubírá. Ač se statky držené v rukou žen dají jen těžko měřit s majetky jejich mužských protějšků, disponovaly šlechtičny nezřídka značným jměním.¹⁰⁶ Zejména vdovský majetek, jenž mohl být kumulovaný

---

¹⁰² „...jestližeby muž ženě své některé svršky zápisem nebo kšaftem dáti chtěl, má ty všecky zejména jmenovati; a kterýchž by zejména nejmenoval, těch žena bráti a na to se táhnouti nemá, krom což by jejího vlastního bylo, to pobrati může, aneb což by jí muž za zdravého života dal“. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 387 (článek M.XXXVI); srov. také J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 27 a 30 a Peter BLAHO, *Je obdarený manžel držiteľom podľa práva?*, *Právněhistorické studie* 1980, 23, s. 201-228.

¹⁰³ „Která by koliv vdova, mající věno na statku muže svého ujištěné, po smrti jeho v něj by se do třech let a osmnácti neděl neuvázala, tehdy to věno, ač nebyla-li by v tom od Nás neb soudem Naším zemským časně opatřena, promlčt“. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 390 (článek M.XXXIX).

¹⁰⁴ Podle českého práva žena v pozici poručníka stát mohla a sama v případě sepsání testamentu mohla poručníky stanovovat, pokud již nežil otec nezletilých dětí či nejstarší syn nedosáhl plnoletosti. V testamentech se však ani jeden takový příklad neobjevil, ačkoliv to, že umírající manželé za mocnou poručnici stanovují svou manželku byla velmi běžná praxe, jak vyplývá z dalších zápisů v Kvaternech trhových kšaftů a poručnictví. Velmi často v takovém případě ženy dostávaly k dispozici i spoluporučníky. K poručnictví podrobněji více Jan KAPRAS, *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*, Praha 1904.

¹⁰⁵ V tomto bodě panovaly odlišné poměry na Moravě – zde zemské právo institucí spolku zajišťovalo muži dědické právo po zemřelé ženě, a to na majetku jim společně pojištěném deskami zemskými. K tomu srov. J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 30.

¹⁰⁶ Srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 51.

i z několika sňatků, mohl při peněžním vyčíslení představovat úctyhodnou sumu¹⁰⁷ a zabezpečoval ovdovělé ženě sociální jistotu a společenskou vážnost. Úzce souvisejícím specifikem Českého království byla skutečnost, že zdejší právo neznalo mesaliance. Fungoval princip, v němž žena sňatkem automaticky přecházela v sociálním žebříčku naroveň svému manželovi.¹⁰⁸ Logicky nejčastěji pak šlo v případě ženy o snahu dosáhnout sňatku s nejméně srovnatelně či více urozeným mužem. To se dělo často například v případě nižší šlechty, jejíž sňatková politika leckdy mířila do zámožných měšťanských vrstev.¹⁰⁹ V případě nevěsty, která se přivdala do výše postavené rodiny, ale neměla svůj nový statut zajištěný tradicí ani rodem, bylo o to nutnější dbát na dostatečné zajištění veškerých potřeb, neměla-li po smrti manžela žít v odloučení od společnosti, k níž formálně náležela. Zůstalo-li manželství bezdětné, mohla žena po smrti svého manžela získat veškerý jeho majetek či alespoň jeho valnou část.¹¹⁰ V opačném případě dělení pozůstalosti ošetřovala Obnoveným zřízením zemským po novu zavedená instituce neopomenutelných dědiců¹¹¹ - těmi byly především děti, kterým právo pojišťovalo nárok na rovnou polovinu rodičovského

---

¹⁰⁷ Srov. např. testament Marie Magdaleny ovdovělé z Paradis, dříve z Paaru, rozené z Walderode, ze dne 8. 6. 1713, v němž odkazuje poměrně značné nemovité statky získané právě dvěma sňatky (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2331, kart. 67).

¹⁰⁸ Mesalianční sňatky se řídily zásadou, že „žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti ne po matce, než po otci“, viz A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 17.

¹⁰⁹ Dokladem sňatku ženy měšťanského stavu s poměrně vysoce postaveným šlechticem může být testament Marie Roziny Povolilové, která druhé ze svých tří manželství uzavřela s hejtmanem pardubického panství. Její majetek narostl do úctyhodných rozměrů a přestože se sama nobilitace zřejmě nedočkala, byl její testament sepsáný 22. 9. 1720 na přání pozůstalých zanesen dne 5. 10. 1723 do desek zemských (NA Praha, DZV 358, fol. A 11 – A 36). Ve vyšších vrstvách urozené společnosti bylo spříznění s významnějším rodem nepochybně vnímáno jako možnost společenského vzestupu a známka prestiže, což se významně odráželo na podobě sňatkových strategií zejména povýšených či nově nobilitovaných rodů. Podle Marie Ryantové se nerovné sňatky přesto udávaly pouze výjimečně, častěji pak právě směrem dolů, srov. Marie RYANTOVÁ, *Život raněnovověké šlechtičny v Českém království (právní limity a skutečné možnosti)*, in: Tünde LENGYELOVÁ, *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 106-117, zde s. 106.

¹¹⁰ „...a nemaje žádných dětí, všecken statek svůj zcela a zouplna zapsati a odevzdati“. Srov. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 388 (článek M.XXXV).

¹¹¹ K. MALÝ - F. SIVÁK, *Dějiny státu*, s. 213.

majetku.¹¹² Nemalými statky nemovité povahy ovšem mohly disponovat ženy svobodné¹¹³ a jejich majetek mohl být dokonce leckdy významnější než u žen provdaných, v jejichž případech připomínají jednotlivé drobné odkazy někdy spíše dary než zásadní věcná vypořádání se s drženými statky.¹¹⁴

Ať už žena vlastnila rozsáhlé a významné pozemkové držby či pouze skrovný majetek v penězích a movitostech, byl to statek, s nímž musela hospodařit a který bylo potřeba řádně zaopatřit. Proto testátorky vždy berou své poslední pořízení navýsost vážně, jak je patrné mimo jiné z konkrétního a velmi pečlivého nakládání s odkazy. Urozené ženy píšící testament se snažily mít zřeteli všechny možnosti, které by mohly vyvstat a narušit hladký proces vyřizování pozůstalosti. Každé z nich se pak snažily předejít - tak v mnohých případech vznikaly u jednotlivých odkazů celé posloupnosti možných dědiců.¹¹⁵ Hlavní příčinou byla samozřejmě nejistota, přežije-li prvně jmenovaný dědic testátorku a odkazu se bude moci ujmout, důvodem ale mohl být i naopak přírůstek v rodině. V sociální hierarchii nesměl nikdo zůstat opomenutý.¹¹⁶

Obdobnou známkou významu a vážnosti sepsání testamentu je prokázání právní způsobilosti k tomuto aktu, jenž byl v podstatě povinností pro každého řádného

---

¹¹² I tohoto si byly šlechtičny vědomé, srov. testament Vilemíny Kateřiny Talackové ze dne 20. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart. 75): „*die Verneuneste königl. Landes Ordnung O. 26 aber eine jede Mutter verbindet ihren Kindern die Helfer ihres Vermögens zu verlasste.*“ Deklaratoria v roce 1640 stanovila povinný díl i pro dcery a to při dědictví po matce v poměru synům dvě třetiny a dcerám třetina majetku, srov. M. RYANTOVÁ, *Život raněnovověké šlechtičny*, s. 111.

¹¹³ Kupříkladu pražský dům s veškerým jeho zařízením ve své poslední vůli ze dne 10. 9. 1713 odkazuje neprovdaná Anna Antonia Rašínová z Rýznburka (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 63): „*dům můj městský blíž kostela Panny Marie Zderazský ležící též také menší blíž branky, kterou se k svatému Václavu jde ležící, též i jiné věci co se koliv víc vynajítí mohou odkazují.*“ Majetek u neprovdaných žen mohl pocházet z aktu oddělení neprovdané dcery od rodinného majetku, tzn. jisté formy vybytí, která byla v 17. a 18. století stále běžnější, k tomu srov. J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 26.

¹¹⁴ Srov. např. poslední vůli Marie Josefy Věžníkové ze dne 27. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2758, kart. 75), v níž jednotlivé odkazy tvoří drobné předměty – oděvní součástky, postříbřená krabička či malý stříbrný křížek.

¹¹⁵ Beatrix Bastl tyto posloupnosti nazývá genealogiemi – „*Genealogien von ersetzender Erben*“, srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 87.

¹¹⁶ Srov. např. poslední vůli Anny Čábuské z 20. 1. 1654 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1670, kart. 55): „*kdyby pak pan Voldřich se oženil a jemu pán Bůh syna ani dcery nedal aneb pán Bůh jeho samýho od smrti neuchoval, tehdy aby ty tři sta na paní Alenu Kateřinu Dobřanskou rozenou Horčičku na dědice budoucí její dědičně zas přišly*“.

člověka¹¹⁷ a ve svém důsledku neznamenal nic jiného než demonstraci sociálního statutu, což vyplývá z každého kšaftovního listu zanechaného urozenou osobou. V souladu s požadavky Obnoveného zřízení zemského ženy prokazovaly svou právní způsobilost a schopnost testovat, která náležela pouze osobám zletilým a duševně zdravým,¹¹⁸ a zřetelně uváděly, že jejich poslední pořízení je výsledkem čistě jejich svobodné vůle.¹¹⁹ K potvrzení toho ostatně sloužilo také stvrzení kšaftovní listiny svědky - přítomnost alespoň dvou z nich zároveň fungovala jako jakýsi kontrolní mechanismus, který měl napomoci tomu, aby byla vyjevená vůle sepsána bez jakéhokoliv vynucení ze strany osob zainteresovaných na případném dědictví.¹²⁰ Patrně jedinou výjimku v řadě znaků poukazujících na význam a váhu testamentu je skutečnost, že přes možnost sepsat poslední pořízení vlastní rukou¹²¹ zůstala převážná většina kšaftů allografních, tedy sepsaných jinou osobou a samotným testátorem pouze signovaných.¹²² To otvírá otázku ženské gramotnosti. Stejně dobře ale může být důvodem právě velký význam, jež šlechtičny tomuto dokumentu přikládaly, a proto jej nechávaly vyhotovit písařem či nějakou jinou osobou, která jim současně byla schopná

---

¹¹⁷ Přesto Obnovené zřízení zemské pamatuje na případy, kdy dojde k úmrtí bez předchozího vypořádání se s majetkovými záležitostmi, stanovením zákonné intestátní posloupnosti v následujícím pořadí: descendentí, ascendentí a sourozenci, poboční příbuzní, manželé navzájem, fiskus. Srov. Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975, s. 289.

¹¹⁸ Obecnými podmínkami právní způsobilosti byla osobní svoboda, přičetnost, dostatečný věk a zachovalost cti, zatímco pohlaví v tomto případě žádnou roli nehrálo, srov. K. MALÝ - F. SIVÁK, *Dějiny státu*, s. 193.

¹¹⁹ Srov. např. poslední vůli Josefy Antonie Zárubové z Hustiřan z 16. 11. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3033, kart. 81): „*diese Disposition bei gutter Vernunft und Bedacht, frei und ungezwungenen Willen zu eröffnen.*“

¹²⁰ „...však aby potomně svědkové spolu zároveň pečeti přitiskli a na kšaftujícím, bala-liby taková jeho poslední vůle, vyzvěděli“. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, s. 407-408 (článek O.IV).

¹²¹ „Však se v tom podle tohoto nařízení chovaje, totižto, pokudž by kdo psáti uměl a sobě to zhotoviti chtěl, tehdy bude moci vůli svau a pořízení poslední sám také sobě sepsati“. Srov. H. JIREČEK (ed.) *Obnovené právo a zřízení*, s. 406 (článek O.III).

¹²² Srov. např. vlastnoručně napsaný testament Johany Zárubové z 5. 2. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56) a kaligraficky písařem provedený kšaft s neumělým podpisem Eleonory Zettlové z Lilienberku z 1. 1. téhož roku (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1725, kart. 56).

poskytnout potřebné informace či poradit ohledně struktury testamentu a jednotlivých formulací.¹²³

Tímto bodem je rozbor postavení urozených žen a jejich možností spojených výhradně s testamentární praxí z hlediska práva vyčerpán. Testamentární diskurz samozřejmě představuje velmi širokou oblast, jež souvisí s celou řadou dalších právních aspektů. Jejich zmínění a rozbor by byly bezpochyby zajímavé a přínosné, z hlediska rozsahu této práce však nemožné.¹²⁴ Mnohé totiž opravdu jen velmi vzdáleně souvisejí se ženou - testátorkou, tedy v této pozici plnoprávným subjektem odkazujícím svůj vlastní majetek a pojišťujícím si svou svobodnou vůli.¹²⁵ Při komplexně pojaté analýze testamentární praxe a celého jejího dosahu je rovněž velmi obtížné oddělit jednotlivé skupiny práva, které se na její tvářnosti podílely, a věnovat jim odpovídající pozornost. Kromě bodů ošetřených Obnoveným zřízením zemským, k nimž náleží i příslušná část práva dědického, se jedná zejména o právo manželské, které ale mělo v českém právním řádu specifickou pozici. Již od vydání statut Konráda I. Oty, respektive Břetislavových dekret byly manželské záležitosti podřízeny kanonickému právu a církevní jurisdikci.¹²⁶ Ta uvedla ženu do vůči muži podřízeného postavení, z něž byla schopná se vymanit pouze vstupem do vdovského stavu, jenž byl pro samostatnost, kterou ženě propůjčoval, považován za nanejvýš provokativní a jako takový svazován řadou omezení či alespoň důrazných doporučení.¹²⁷ Tato problematika už ale vzhledem k pramenné bázi tvořené testamenty spadá svým charakterem do oblasti, která bude pojednána v rámci obsahové

---

¹²³ Ve prospěch takového mechanismu mluví existence stále se opakujících ustálených obrátů a neměnné výstavby posledních vůlí za celé sledované období, čemuž mohla napomáhat i existence testamentárních vzorů, o nichž hovoří P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 18.

¹²⁴ Velmi zajímavá je souvislost postavení ženy v procesu uzavírání svatební smlouvy a později při sepisování testamentu, tedy ve dvou dokumentech zásadně ovlivňujících její život, více Pavel KRÁL, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), *Frühneuzeitliche Quellen. Methoden und Fragestellungen am Beispiel der habsburgischen Länder*, Wien 2004 (=Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Ergänzungsband), s. 477-494.

¹²⁵ Sem patří například možnosti ženy – poručnice, a to nejen nad vlastními dětmi, ale zejména nad svými nedospělými sourozenci, dále například postavení ženy v procesu výběru manžela a uzavírání sňatku a rovněž otázka poslušnosti vůči otci (manželovi) stanovená právem.

¹²⁶ Srov. J. KAPRAS, *Manželské právo*, s. 6.

¹²⁷ Pavel KRÁL, *Vdovy ve společnosti raného novověku*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 142-152.

analýzy posledních vůlí ve věci majetkových záležitostí a zbožnosti, k nimž má v tomto případě mnohem blíže nežli k jednotlivým odstavcům samotného zákona.¹²⁸

---

¹²⁸ Manželské záležitosti žen nacházejí kromě již projednávané majetkové situace nejvýznamnější prostor právě v oblasti zbožnosti, přípravy na smrt a zaopatření pohřbu. Toto téma musí proto nutně být pod různými úhly pohledu přítomné v každé části předložené práce.

Testamentární diskurz

Obsahový rozbor závětí

Obsahový rozbor souboru testamentárních textů představuje sám o sobě velmi široký prostor, dotýkající se mnoha oblastí života urozených žen. Je proto nutné jej pro analytické zpracování vhodně rozdělit - v první části budou mimo rámec rozboru testamentárního diskurzu prozatím ponechány ty části testamentů, které se významně či dokonce zcela výhradně váží k oblasti zbožnosti a reflexi smrti, včetně přípravy na ní.¹²⁹ Těmto oddílům, zejména tedy úvodním ustanovením, podrobným důvodům sepsání testamentu, půjde-li o součást přípravy na „dobrou smrt“, snahám zaopatřit duši a zemřelé tělo a rovněž distributivním částem náležitým odkazům „ad pias causas“ bude věnován samostatný prostor. Nyní je třeba poukázat ty části testamentu jimiž se šlechtičny v prvé řadě identifikovaly a formálně začleňovaly do společnosti, a které zároveň naplňovaly již zmíněný nejzákladnější důvod sepsání každého testamentu, totiž odkázání majetku. Půjde tedy o rodinný stav testujících žen, o konkrétní příčinu sepsání poslední vůle, o místo, na němž byl kšaft pořízen a o jazyk a tvar jména, kterým testátorky samy sebe představovaly. Dále půjde samozřejmě také o odkázaný majetek ve smyslu okruhu dědiců a jeho skladby¹³⁰ a naposledy o počet a stav svědků, které si ke stvrzení své poslední vůle přizvaly.

Tyto otázky byly sestaveny do jednoduchého dotazníku, jehož struktura je do určité míry odvozena od souboru otázek, které jako první takto souhrnně koncipoval Pierre Chauu. Jeho model však nebylo možné přijmout in extenso, jednak z důvodu

---

¹²⁹ K testamentárnímu diskurzu a obsahovému rozboru šlechtických závětí viz P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 26-54.

¹³⁰ Vyjadřovat odkazovaný majetek jeho přesným celkovým objemem je velmi obtížná záležitost. Pro takto velký počet testamentů nepřipadá v úvahu, ačkoliv i tato stránka majetkové držby bude později částečně zmíněna. Na tomto místě je také nutné přiblížit pojetí slova „dědic“, které v raně novověké terminologii označovalo osobu, které po smrti testátora připadl hlavní díl jeho majetku. Osoby, na něž bylo v kšaftu pamatováno pouze dílčím odkazem, byly označovány jako „kšaftovníci“. Pro potřeby této práce ovšem budou oba termíny užívány synonymně, tj. v obecném významu termínu „dědic“ náležejícím mu v soudobém majetkovém a dědickém právu, k tomu srov. např. Jiří MIKEŠ - Ladislav MUZIKÁŘ, *Dědické právo: praktická příručka. Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*, Praha 2007 či Petr BÍLEK - Martin SEŠINA, *Dědické právo v předpisech z let 1925-2001*, Praha 2001.

odlišného členění této práce a jednak ze zcela neporovnatelných životních podmínek jihofrancouzského měšťana a šlechtičny žijící v Českém království, byť se jedná o stejný časový rámec.¹³¹ Podobné výhrady platí i pro dotazník, který ve svém výzkumu využila Beatrix Bastl a v němž ku příkladu zcela logicky chybí otázka jazykové orientace.¹³² Je nasnadě, že při formulování otázek je vždy nutné vycházet z možností konkrétní pramenné základny a reflektovat okolnosti a prostředí jejího vzniku. Obzvláště pak jde-li jako v tomto případě o specifickou kombinaci metod kvantitativních a kvalitativních, orientovaných na výzkum mentalit. Ačkoliv se v zde jedná o výzkum období podstatně kratšího než u obou zmíněných prací, bude pro snadnější orientaci a důkladnější postižení proměn v jednotlivých oblastech vhodné rozdělit jej na dvě přibližně stejné části, v jejichž rámci bude vždy provedena samostatná kvantifikační analýza a teprve následně dojde ke komparaci obou období. Půjde tedy o časové intervaly let 1653-1700 (respektive 1650-1693) a 1701-1753 (respektive 1703-1753).¹³³ Do jisté míry výhodou na tomto místě může být výběr testamentů metodou sondy, která eliminovala jinak složitý problém s vymezením rámce studovaného souboru, když jako jediné výběrové kritérium stanovila doručení poslední vůle do Úřadu desek zemských, případně její intabulaci. Takový způsob totiž umožnil proniknout napříč celým spektrem české šlechtické společnosti, přičemž odpadla nutnost opírat se o obtížně hodnotitelná stanoviska, jakými jsou zemský původ, jazyková orientace či velikost drženého majetku, případně míra sociální prominence,¹³⁴

---

¹³¹ K metodě otázek, jejich sestavování a vyhodnocování srov. P. CHAUNU, *La Mort*, s. 331-361. Je samozřejmé, že například „stav“, „zaměstnání“ či „příslušnost k farnosti“ jsou pro tento výzkum zcela irelevantní.

¹³² Pro ukázky dotazníků využitých Beatrix Bastl při výzkumu testamentů rakouských šlechtičen srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 96 a 99.

¹³³ Model členění na padesátileté intervaly použil rovněž Pierre Chaunu, srov. P. CHAUNU, *La Mort*, zejm. s. 335. Zde je však přejat z práce Beatrix Bastl, která obdobně dělí časové rozmezí 1500-1761, přičemž testamentům z každého padesátiletého intervalu klade vždy stejné penzum otázek, které posléze podrobuje dílčí kvantifikaci a dokládá tak proměny v jednotlivých oblastech testamentárního diskurzu, srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 102-146. Časové přesahy obou padesátiletých intervalů jsou dány zakotvením sondy do pramenné základny, srov. úvodní kapitolu této práce.

¹³⁴ Problematickým pojetím skupiny obecně označované jako „šlechta“ a obtížným vymezením jejích jednotlivých částí se zabývá Petr Mařa, srov. P. MAŘA, *Svět české aristokracie*, s. 11. Podobně k tématu také Thomas MUNCK, *Evropa sedmnáctého století*, Praha 2002, s. 160-163.

jejíž stanovení je v případě žen ještě mnohem komplikovanější než u mužských představitelů rodu.

To je důležité zejména proto, že každému z padesátiletých bloků je vlastní odlišný charakter, svým způsobem ovlivňující změny ve struktuře a fungování společnosti urozenců. Ty jsou bez podrobné analýzy těžko zachytitelné stejně jako rozdílné způsoby, jakými se s životními podmínkami vyrovnávaly příslušníci jejich různých vrstev. V prvním případě se jedná o období, v němž ještě doznávaly poslední rezidua třicetileté války a tureckého nebezpečí.¹³⁵ Zároveň se kryje i s dobou faktického ukončení a vrcholu rekatolizace, jenž bývá datován do sedmdesátých či osmdesátých let 17. století, kdy byla mimo jiné plně obnovena církevní správa. Ve druhých padesáti letech, tedy v první polovině 18. století pak došlo k plnému prosazení katolicismu, který se pro většinu obyvatel stal významnou částí jejich identity. Této době, jež představuje současně i období mocenského vzestupu habsburské monarchie, však bývá přičítáno zejména po roce 1720 jisté zplanění, zformalizování a vyprázdnění katolické zbožnosti v čase relativního klidu, k němuž jistě přispělo i odeznění velkých morových epidemií.¹³⁶

Testamenty z let 1653-1700

Celkový počet 26 šlechtičen,¹³⁷ které po sobě v tomto intervalu zanechaly celkem šestadvacet závětí a dva kodicily,¹³⁸ tvoří z hlediska výpovědí jednotlivých testamentů na některé z položených otázek velice pestrou skupinu, a to i přesto, že po celé sledované období je formální struktura testamentu v zásadě neměnná. Může se tak

---

¹³⁵ Problematika tureckého nebezpečí a jeho reflexe v Českém království podrobně u Tomáš RATAJ, *České země ve stínu púlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

¹³⁶ Poslední morová rána udeřila v roce 1713. V porovnání s předchozími epidemiemi byla navíc o mnoho slabší, srov. T. MUNCK, *Evropa sedmnáctého století*, s. 112-117.

¹³⁷ Vzhledem k disproporci zastoupení šlechtičen v jednotlivých obdobích bylo v této části práce zvoleno procentuální vyjádření výsledků analýzy. To má totiž ve vztahu k celku vždy stejnou výpovědní hodnotu a může tak fungovat jako směrodatný ukazatel pro obě sledované periody. Přesto pro lepší pochopení a srozumitelnost textu jsou uváděny vždy i absolutní hodnoty, jež lépe poslouží přiblížení skutečných poměrů.

¹³⁸ Tyto kodicily ze dne 15. 12. 1693 patří Alžbětě Lidmile z Millesimo, (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1932, kart. 60) a Leopoldině Magdaleně z Millesimo, která kodicil pořídila 12. 2. 1705 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 64).

jednat právě o vliv postupné recepce nově zavedených pořádků, s níž je možné v tomto období počítat. Ačkoliv bude v této práci o zbožnosti pojednáno samostatně, je nutné předeslat, že se v této první polovině sledovaného období vyskytuje jediný testament, jehož autorka se výslovně hlásí k evangelickému náboženství.¹³⁹ Tato skutečnost může sloužit jako jeden z dokladů postupné a poměrně rychlé stabilizace a konsolidace poměrů po skončení válečného období.

Skupinu 81 % testátorek tvoří nejméně jedenkrát vdané ženy, z nichž pouze menší část už ovdověla - z jejich celkového počtu (tj. 21) tvoří šest vdov necelých 29 %. U čtyř (19 %) pak aktuální rodinný stav není možné zjistit, poněvadž tyto testátorky sice v úvodní intitulaci uvádí své rodné i vyvdané příjmení, nicméně v samotném kšaftu už svého manžela v žádných souvislostech nezmiňují.¹⁴⁰ Ze všech provdaných či ovdovělých žen se pak pouze u tří podařil prokázat vícenásobný sňatek, což představuje 14,3 %.¹⁴¹ Pouze 15,2 % či jinak vyjádřeno čtyři z celkového počtu všech testátorek náleží ke stavu panenskému, ovšem jen u dvou u nich se jedná o panenství zapříčiněné přílišným mládím.¹⁴² Zbylé dvě šlechtičny pak pravděpodobně naplňují ideál celoživotního panenství.¹⁴³ U jedné jediné osamocené testátorky představující z celkového množství 3,8 % pak není možné z žádných znaků vyčíst její rodinný stav.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Srov. poslední vůli Žofie Křínecké z Ronova z 8. 7. 1650 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1665, kart. 55).

¹⁴⁰ Takovým případem je například Anna Strojeticová, rozená Malovecká z Malovic, srov. její poslední vůli z 2. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1782, kart. 57). Bude-li to dostačující a v konkrétních případech možné, budou se příklady omezovat na uvedení jednoho jediného jména. Účelem je ulevit už beztak poněkud přetíženému poznámkovému aparátu.

¹⁴¹ Jedná se o Johanu Zárubou, dříve Rašínovou z Rýznburka, rozenou Ostroměřskou z Rokytníka, srov. testament z 5. 2. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56), Uršulu Sofii z Aschau, dříve Sastroniovou, rozenou Vitzhumbovou z Eckstättu, srov. poslední pořízení ze 2. 4. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1778, kart. 57) a o Ludmilu Čejkovou, dříve Chyňskou, rozenou Nostínkovou z Myštic, srov. její poslední pořízení z 28. 11. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1784, kart. 57).

¹⁴² Jde o sestry z hraběcího rodu z Millesimo – Leopoldinu Magdalenu a Alžbětu Lidmilu, srov. jejich identické poslední vůle z 28. 7. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1925 a 1926, kart. 60).

¹⁴³ Tyto ženy testovaly shodou okolností ve stejném roce, první testament vznikl dne 29. 10. 1693 a patří Marii Bohumile Bořkové-Dohalské z Dohalic (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1931, kart. 60), druhý sepsala dne 9. 12. 1693 Lidmila Svatkovská z Dobrohoště (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1929, kart. 60).

¹⁴⁴ Srov. poslední vůli Eleonory Zettlové z Lilienberku ze dne 1. 1. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1725, kart. 56).

Téměř všechny testátorky (84,6 %, tj. 22) buď jako jediný či jeden z různých důvodů sepsání testamentu uvádějí poměrně vágní vysvětlení, že „*dle přirozeného práva všickni lidé podaný jsme smrti, každému člověku jistá jest, však nejistá hodina její*“,¹⁴⁵ velká část z nich pak reflektuje „*za každého času člověka proměnu a nestálost v tomto světě*“.¹⁴⁶ Takovým či velmi podobným konstatováním otevírá své poslední pořízení osmnáct testátorek (69,2 %). Devět z nich (34,6 %) testuje kvůli „*té nynější mé těžké nemoci*“¹⁴⁷ a dalších sedm (26,9 %) k sepsání závěti pohnul vysoký věk.¹⁴⁸ V několika případech se lze setkat s včasným ustavením posledního pořízení z důvodu, aby se testátorka „*před poslední hodinou smrti, s těmito pomíjejícími věcmi se nezanepřázdňovala, nýbrž tím vroucněji Pánu Bohu všemohoucímu duši mou poroučeti mohla*“,¹⁴⁹ které jako v podstatě jediné znamená plné dostání nárokům kladeným na dosažení skutečně dobré smrti. To se vyskytuje v devíti (34,6 %) posledních pořízeních. Poměrně časté je také vyrovnání se s pozemskými statky proto, aby po testátorčině smrti o její „*pozůstalost žádných hádek a nedorozumění nebylo*“,¹⁵⁰ kterým svou poslední vůli podmiňuje deset (38,5 %) testujících žen.

Místem sepsání posledních vůlí je ve třinácti, tedy v rovných 50% případech mimopražská lokalita poukazující na jednoznačné vyhotovení testamentu v domácím prostředí. Z těchto třinácti různých míst se přitom pouze jedenkrát jedná o lokalitu mimo území Českého království.¹⁵¹ Šest testátorek (23,1%) pořídilo svou závěť na Novém Městě pražském, stejný počet uvádí prostě „Prahu“ a jedna kšaftující žena

---

¹⁴⁵ Srov. poslední vůli Johany Františky Krakovské z Kolowrat ze dne 29. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1783, kart. 57).

¹⁴⁶ Srov. poslední vůli Anny Čábuské ze dne 20. 1. 1654 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1670, kart. 55).

¹⁴⁷ Srov. poslední vůli Marie Alžběty Audrčské ze dne 17. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59).

¹⁴⁸ Srov. poslední vůli Anny Jacobe z Klebelsberku ze dne 28. 8. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1927, kart. 60).

¹⁴⁹ Srov. poslední vůli Alžběty Vitanovské ze dne 28. 4. 1659 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1676, kart. 55).

¹⁵⁰ Srov. poslední vůli Markéty Salomeny Vrabské ze dne 24. 2. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1776, kart. 57).

¹⁵¹ V Drážďanech sepsala svůj testament dne 8. 7. 1650 Žofie Křinecká z Ronova (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1665, kart. 55).

(3,8%) se místem sepsání nikterak nezabývá.¹⁵² U uvedených pražských lokalit zůstává otázkou, nakolik šlo u jednotlivých šlechtičen o skutečné místo jejich trvalého pobytu, jaké lze doložit pouze u mizivého počtu případů,¹⁵³ a kolik testujících žen se naopak rozhodlo sepsat své poslední pořízení například přímo v Úřadu desek zemských, kde se jim dostalo odborné pomoci, a proto za tímto účelem Prahu navštívilo.

Jazykově se všechny přítomné testaments hlásí buď k češtině či němčině. Další jazyky jsou ostatně v celé sbírce deskových listin jen velice výjimečně zastoupené a většinou jde o francouzštinu či italštinu.¹⁵⁴ Německé testaments jsou v této první části testamentů vymezených sondou ve výrazné menšině - v tomto jazyce testovalo devět (34,6 %) žen. Jedná se přitom o příslušnice nově přišedších rodů či ženy, které se do starých českých rodin přivdaly, svým původem však pocházejí ze zahraničí.¹⁵⁵ V takovém případě dochází k jinak prozatím vcelku ojedinělému poněmčování původně českých příjmení a predikátů.¹⁵⁶ Výjimku v tomto smyslu tvoří obě „*hraběcí slečny z Millesimo*“, které svorně testují česky.¹⁵⁷ Sedmnáct testátorek (65,4 %) pak užívá

---

¹⁵² Jakékoliv udání místa zcela chybí v poslední vůli Anny Čábuské (NA Praha, ÚDZ - listiny, inv. č. 1670, kart. 55).

¹⁵³ Podle odkazu nemovitosti na Novém Městě pražském se dá usuzovat na to, že zde Kateřina Alžběta Kaisersteinová bydlela, srov. její poslední vůli ze dne 12. 5. 1659 (NA Praha, ÚDZ - listiny, inv. č. 1677, kart. 55).

¹⁵⁴ Srov. italsky psanou poslední vůli Dorothei Rivari ze dne 14. 1. 1696 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 61) či testament ve stejném jazyce, který dne 13. 7. 1700 pořídila Joanna Eleonora Marchese de Alternia (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62). Tyto testaments samozřejmě kvůli době svého vzniku nejsou zahrnuty do sondy.

¹⁵⁵ Jako příklad lze uvést Annu Alžbětu Janequin rozenou „*Schönnin von Schöneck*“, srov. její poslední vůli z 18. 5. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1726, kart. 56), či Uršulu Sofii „*von Aschau gebohrene Vitzhumbin von Eckstätt*“, srov. její poslední vůli z 2. 4. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1778, kart. 57).

¹⁵⁶ Toto se týká např. „*Elisabeth freyin Michnin von Weitzenau gebohrene Enisin von Attern*“, srov. její poslední vůli ze dne 25. 9. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1928, kart. 60), či Marie Magdaleny „*Wantshurin gebohrene Hordin*“ srov. její poslední vůli ze dne 8. 6. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1924, kart. 60).

¹⁵⁷ Srov. poslední vůle sester Leopoldiny Magdaleny a Alžběty Lidmily Millesimových ze dne 28. 7. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1925-1926, kart. 60).

český jazyk a ke svému představení užívá původních českých tvarů, které bývají důsledně přechylovány.¹⁵⁸

Překvapivé poměry panují v rámci distributivního oddílu v okruhu dědiců neboli kšaftovníků. Ze všech nejčastěji je totiž kšaftem obdařeno služebnictvo. Na to si vzpomnělo devatenáct (73,9 %) testujících šlechticů - nejběžněji jde o jednu osobu ženského pohlaví „*kteřá u mě v službě zůstává*“.¹⁵⁹ Silně zastoupenou skupinu kšaftovníků tvoří také osoby nepřibuzné (69,2 %, tj. 18), často zmíněné pouze jménem. Zůstává tudíž v rodině dohadů, zdali se jedná o okruh přátel, případně jaké další kategorie jsou zde zastoupeny. Na třetí pozici se umístily dcery (61,5 %, tj. 16), posléze následují synové (53,8 %, tj. 14), sourozenci (46,1 %, tj. 12), a ostatní příbuzní¹⁶⁰ (opět 46,1 %, tj. 12), poté neteře se synovci (30,8 %, tj. 8) těsně před vnuky a vnučkami (27%, tj. 7). Poslední pozice obsadili manželé (15,4 %, tj. 4) a nevlastní děti (3,9 %, tj. v jednom případě). Vcelku logicky pak nejsou ani v jednom případě obdarováni rodiče.

Široké rozpětí lze sledovat v celkovém počtu odkazů obsažených v jednotlivých posledních vůlích, těchto položek je nejméně 6, nejvíce pak 34.¹⁶¹ Ačkoliv se toto číslo může zdát relativně vysoké, jsou v tomto ohledu v porovnání s rakouskými české šlechtičny poměrně skromné. Ve stejném časové období totiž Beatrix Bastl

---

¹⁵⁸ V intitulacích je tak možné setkat se s Marií Magdalenou Vratislavovou, jež je rozená „*Boryňka ze Lhoty na Mirošově a Chlumčanech*“, srov. testament ze dne 22. 1. 1657 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1674, kart. 55), Johanou Zárubovou rozenou Ostroměřskou z Rokytníka - srov. její poslední vůli ze dne 5. 2. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56), s Markétou Salomenou Vrabskou, která své rodné jméno uvádí ve tvaru „*Lokovna z Netky*“, srov. testament pořízený dne 24. 2. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1776, kart. 57) či Alžbětou Františkou Mladotovou ze Solopisk, která byla za svobodna „*Zárubka z Hustířan*“, k tomu srov. poslední vůli z 29. 4. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1923, kart. 60).

¹⁵⁹ Zde citováno podle poslední vůle Evy Efrosiny Týřovské ze dne 14. 7. 1663 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1687, kart. 55).

¹⁶⁰ Toto označení vyznívá poněkud nejasně, nicméně téměř úplně je vyplněno příbuznými označovanými jako „*střejna*“, ostatní příbuzenské vztahy, např. „*švagrová*“ či „*strýc*“ jsou zastoupeny pouze omezeně. K obsahu jednotlivých označení příbuzenských vztahů, které už dnes nejsou běžně užívaná srov. Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: PSH 30, 1998, s. 90-127, zde zejm. s. 114-119. Srov. také Boleslav LUTONSKÝ, *Lexikon genealoga*, Praha 2003.

¹⁶¹ Na tomto místě jsou do výpočtu zahrnuty veškeré odkazy, včetně zbožných, tj. odkazy kupříkladu na zádušní mše či finanční částky nebo hmotné dary směřující k jednotlivým kostelům.

zaznamenala testátorku, jež rozdělila odkazovaný statek dokonce na 65 dílů.¹⁶² České šlechtičny nejčastěji jmenují 11-20 odkazů, v tomto rozmezí se drží 61,5 %, to znamená šestnáct z nich.

Výrazná shoda provází okruh testamentárních svědků, které šlechtičny požádaly, aby jejich poslední vůli potvrdili, ve 100 % případů se totiž jedná o muže.¹⁶³ Souhrnně 88,5 % (23) testátorek se dožádalo tří mužů, kteří k poslední vůli připojili své vlastnoruční podpisy a přitiskli pečetě. Opravdu výjimku v tomto ohledu tvoří jediný testament (3,8 %) stvrzený za přítomnosti sedmi svědků.¹⁶⁴ V ostatních případech se pak jedná o dva (3,8 %, tj. jedenkrát) a čtyři (opět 3,8 %) svědky. Tito muži svým postavením často odpovídají úrovni, jakou má sama testátorka. Jedná-li se o příslušnici rytířstva, je její testament stvrzen „urozenými a statečnými rytíři”,¹⁶⁵ hraběnka naopak volí nejčastěji svědky urozeností rovnocenné jejímu stavu.¹⁶⁶ Podobnou jednotu lze sledovat i co se týče vlastního stvrzení podpisu přímo testátorkou. Přestože vlastnoruční sepsání celého testamentu je čirou výjimkou, vlastní podpis a pečeť ke svému kšaftu připojilo 96,2 % (25) všech testátorek. Pouze v jednom případě testament na přání kšaftující stvrdil speciálně pro tuto příležitost přizvaný urozený muž, který tak de facto stojí na místě čtvrtého testamentárního svědka.¹⁶⁷ Důvod, proč se ona urozená žena na poslední vůli nepodepsala sama, zůstává bohužel utajen.

Testamenty z let 1701-1753

Počet testátorek zastoupených v tomto období je mnohem vyšší než v předchozím intervalu - patří jich sem celkem 63. Každá zanechala po jednom testamentu, osm z nich

---

¹⁶² Srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 122.

¹⁶³ Srov. kapitolu Časový a právní rámec testamentární praxe, s. 28.

¹⁶⁴ Tento testament patří Žofii Křinecké z Ronova, která jej sepsala dne 8. 7. 1650 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1665, kart. 55).

¹⁶⁵ Srov. testament Marie Alžběty Audrěské ze dne 17. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59).

¹⁶⁶ Srov. poslední vůli Marianny z Tallenberku ze dne 23. 2. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1921, kart. 59).

¹⁶⁷ Srov. poslední vůli Lidmily Svatkovské z Dobrohoště z 9. 12. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1931, kart. 60), kterou stvrdil „Václav Vilím Četonský z Četnic, podepsaný na žádost Ludmily Anny Svatkovské z Dobrohoště“.

pak navíc i včetně jednoho kodicilu¹⁶⁸ a dvě šlechtičny doplnily svou poslední vůli o kodicily dokonce dva.¹⁶⁹ Celkem tedy do sledovaného vzorku patří 75 posledních pořízení, do celkové statistiky však budou prozatím zařazeny stejně jako v předchozí části pouze ony původní poslední vůle, a to z důvodu specifického obsahu a formy kodicilů, jimž bude věnována samostatná kapitola. Ze všech třiašedesáti posledních pořízení je třeba zmínit jedno formou svého vyhotovení výjimečné, které má podobu plnomocenství. Absence některých prvků typických pro soudobý testament mu propůjčila poněkud civilní ráz, svým věcným obsahem se však v zásadě nikterak neliší a nebude tedy vyjmuta.¹⁷⁰

I v tomto případě tvoří skupinu testátorek z valné části ženy nejméně jedenkrát provdané (81 %), tentokrát je ovšem patrné zvýšené množství vdov, které z jejich celkového počtu (51) tvoří 45,2 % (23). Devatenáct žen aktuálně žijících v manželském svazku představuje ze všech vdaných 37,2 %. U zbylých devíti (17,6 %) není možné zjistit, zdali jejich sňatek stále trvá či zda již ovdověly, ve svých testamentech rodinnou situaci po této stránce vůbec nereflektují. Pět (9,8 %) všech alespoň jedenkrát vdaných žen se vdalo i podruhé,¹⁷¹ z nich pak více než polovina stačila i podruhé ovdovět.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Jedná se o Annu Marii z Trauttmansdorfu (kodicil z 4. 10. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2125, kart. 63), Zuzanu Antonii z Vrtby (kodicil z 13. 7. 1713; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2332, kar. 76), Barbaru Františku Thunovou (kodicil z 17. 5. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2118, kart. 63), Maxmiliánu Rosalii Vančurovou (kodicil z 23. 3. 1723; NA Praha, DZV 357, fol. A.26), Eleonoru z Trauttmansdorfu (kodicil z 23. 3. 1723; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2544, kart. 71), Marii Hieserlovou (kodicil z 27. 11. 1723; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2556, kart. 71), Antonii Renatu Buquoyovou (kodicil z 2. 9. 1733; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76) a Zuzanu Helenu z Creutzensteinu (kodicil z 15. 12. 1753; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3247, kart. 85).

¹⁶⁹ Floriana Kordula von der Jahn (kodicily z 12. 3. 1703 a 16. 3. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2110 a 2111, kart. 63) a Vilemína Kateřina Talacková (kodicily z 6. 6. 1733 a 26. 6. 1733; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2786, kart. 75 a NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2787, kart. 76).

¹⁷⁰ Srov. plnomocenství Anny Barbory Pernkové pořízené dne 30. 11. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2798, kart. 76). Hlavním znakem odlišujícím jej od klasické poslední vůle je absence invokace a rovněž vynechání zbožných kontemplativně laděných vět o lidském osudu, duši či posmrtném životě v úvodu.

¹⁷¹ Druhý sňatek uzavřela Marie Eleonora Haugwitzová, dříve Vrbická (testament z 28. 3. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2113, kart. 63), Marie Magdalena z Paradis, dříve Paarová (testament z 8. 6. 1713; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2331, kart. 67), Anna Haugwitzová, dříve Vítová ze Rzávě (testament z 23. 10. 1743; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3029, kart. 81), Anna Juliana Alžběta

Naopak k panenskému stavu náleží deset (15,9 %) ze všech testátorek, opět pouze u dvou z nich lze ovšem z charakteru poslední vůle usuzovat na mladý věk.¹⁷³ U zbylých dvou testátorek (tj. 3,2 % z celkového počtu) není možné z posledního pořízení vyčíst jakékoliv indicie, které by prozradily, provdala-li se testátorka alespoň jednou či nikoliv.¹⁷⁴

Důvodům sepsání testamentu opět vévodí nevyhnutelný úděl lidské pomíjivosti či smrtelnosti, rozepsaný do více či méně obšírné věty, kterou svůj testament otevřelo devětapadesát žen (93,6 %).¹⁷⁵ Ta bývá často spojována s konstatováním nestálosti lidského života¹⁷⁶ (68,3 %, tj. 43) a celé formulaci se tak dostává poměrně ustáleného charakteru.¹⁷⁷ Teprve za ní v některých případech následují skutečné pohnutky. Těmi je

---

z Vršovce, dříve Kagerová ze Stampachu (nedatovaný testament z roku 1753; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3230, kart. 85), dále Benigna z Ottenfeldu, dříve Menheldová (testament z 25. 4. 1753; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3236, kart. 85) a Ignatia Pentenriederová z Adelshausenu, dříve Skulová (testament z 21. 12. 1753; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3248, kart. 85).

¹⁷² Dvojnásobnými vdovami jsou z výše jmenovaných Marie Eleonora Haugwitzová, Marie Magdalena z Paradis a Benigna z Ottenfeldu.

¹⁷³ Anna Antonie Rašínová z Rýznburku (testament z 10. 9. 1713; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 67) a Marie Anna z Götzen (testament z 28. 2. 1733; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2775, kart. 75).

¹⁷⁴ Marie Hieserlová (testament z 8. 10. 1722; NA Praha, DZV 358, fol. K 8r – K 14r) a Anna Barbora Pernklová (poslední pořízení ze dne 30. 11. 1733; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2798, kart. 76).

¹⁷⁵ Prosté spojení „*menschliche Sterblichkeit*“ použila ve svém testamentu ze dne 3. 1. 1753 Anna Terezie Kaudníková (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3228, kart. 85), Josefa Antonie Zárubová z Hustřířan v posledním pořízení sepsaném 16. 11. 1743 stejnou myšlenku naopak rozvinula: „*im Betrachtung des mir jeden Zeit bevorstehenden Todes*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3033, kart. 80). Nejobvyklejší zůstává formulace zabývající se jistotou smrti, ovšem nejistotou hodiny, ve níž nastane, k tomu srov. např. poslední vůli Marie Ernestiny Hochbergové z Hennersdorfu z 6. 3. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3232, kart. 85): „...*dass Todt jeden Mensch gewis, die Stund aber ungewist ist*“.

¹⁷⁶ „*Die Unbeständigkeit des menschlichen Lebens*“ je hlavním důvodem k pořízení poslední vůle pro Barbaru z Astfeldu, srov. její testament ze dne 13. 8. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3027, kart. 80).

¹⁷⁷ Jako příklad srov. poslední vůli Zuzany Terezie Globitzové ze dne 3. 6. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2550, kart. 71) „*die Vergänglichkeit und Unbeständigkeit des menschlichen Lebens bey mir betrachtet, und dass nachdeme mann auf diesen Welt gelebet, endliche alles die Schuld der Natur bezahlen muss*“, podobně i Alžběta Polyxena Buquoyová v poslední vůli 25. 1. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2107, kart. 63): „*zu gemüeth geführt die menschliche Sterblichkeit, Unbeständigkeit des menschlichen Lebens und dabei die Ungewisheit der Zeit und Stund wann nach dem Willen Gottes eine Schuld der Natur zu bezahlen ist*“.

čtrnáctkrát (22,2 %) stáří¹⁷⁸ a v devíti případech (14,3 %) náhlá či těžká nemoc.¹⁷⁹ Zabránění majetkovým sporům, „*keré po smrti mé by se tak vzniknouti mohly*“,¹⁸⁰ je jedním z důvodů pro sepsání poslední vůle u šestnácti (23,4 %) testátorek.

Místem vzniku testamentu je čtyřadvacetkrát (38,1 %) mimopražská lokalita, z této části pak dvakrát (8,3 %) ležící mimo hranice Českého království - v obou případech se vždy jedná o Vídeň.¹⁸¹ Samotná Praha je jako místo sepsání uvedena v jednatřiceti testamentech (49,2%),¹⁸² Nové Město pražské¹⁸³ pak u čtyřech (6,3%) a Malá Strana¹⁸⁴ u dvou (3,2%) případů. Shodně dvě testátorky (3,2%) místo vzniku testamentu vůbec neuvedly.¹⁸⁵

Jazykový poměr testamentů ve vztahu čeština němčina hovoří již zcela jasně ve prospěch německého jazyka, v němž své poslední pořízení sepsalo dvaapadesát testátorek (82,5%). Zbýlých jedenáct (17,5%) jazykově českých kšaftů se pak vyskytuje převážně při spodní části sledovaného období, nejvýše do roku 1743.¹⁸⁶ Tento poměr je

---

¹⁷⁸ Slovy „*kerak rozvažující já sobě sešlost věku mého, takže dlouhého živobyťi sobě přislíbíti nemohu*“ své poslední pořízení ze dne 28. 3. 1703 uvozuje Marie Eleonora Haugwitzová (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2113, kart. 63).

¹⁷⁹ Srov. poslední vůli Marie Ernestiny Hochbergové z Hennerdorfu z 6. 3. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3232, kart. 85) podmíněnou slovy „*in meiner kranckheit die zergänglichkeit des menschlichen lebens erwogen*“.

¹⁸⁰ Srov. poslední vůli Zuzany Maxmiliány Smrčkové ze dne 19. 8. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2339, kart. 67)

¹⁸¹ V obou případech se jedná o příslušnice rodu Buquoy, které shodně uvádějí „*so besehen in Wien*“, srov. poslední vůli Alžběty Polyxeny Buquoyové z 25. 1. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2107, kart. 63) a poslední vůli Antonie Renaty Buquoyové sepsanou dne 28. 5. 1728 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 73). Antonia Renata ve Vídni dne 2. 9. 1733 pořídila rovněž svůj kodícil (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76).

¹⁸² „*So geschehen Prag*“ uvádí na samém konci svého posledního pořízení ze dne 4. 4. 1753 mj. Marie Uršula Lemeyerová (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3234, kart. 85).

¹⁸³ Srov. např. poslední pořízení, jenž „*se stalo dne 7. července v Novém miestě Pražském léta Páně 1723*“, které patří Marii Terezii Kadetové (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2552, kart. 71).

¹⁸⁴ Srov. poslední vůli Zuzany Maxmiliány Smrčkové ze dne 19. 8. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2339, kart. 67) či Vilemíny Kateřiny Talackové ze dne 20. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart. 75).

¹⁸⁵ Srov. např. testament Anny Barbary Caccia ze dne 23. 6. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2551, kart. 71).

¹⁸⁶ Poslední česky sepsané pořízení pro případ smrti patří do přítomného souboru testamentů sepsala dne 21. 5. 1743 Terezie Josefa Baullerová (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3024, kart. 80).

pravděpodobně zapříčiněn skutečností, že velkou část testátorek tvoří příslušnice původně německých či rakouských rodů, a to před sňatkem i po sňatku¹⁸⁷ (55,5 %, tj. 35). Původem z území mimo hranice Českého království, ovšem po sňatku náležící k tuzemskému šlechtickému rodu jsou tři testátorky (4,8 %).¹⁸⁸ Všechny tyto šlechtičny zůstávají věrné svému rodnému jazyku. Dvanáct neboli 19 % testujících žen pochází z českých rodin, ovšem sňatek uzavřely s mužem, který k žádné ze starých českých rodin nepříslušel a své původní i vyvdané jméno poněmčily.¹⁸⁹ Dvě šlechtičny (3,2 %) poněmčily obě svá jména i přesto, že jejich původní i vyvdaná rodina byla původem česká.¹⁹⁰ Opačný trend, tedy jakkoliv získaná příslušnost k některému z cizích rodů a přesto česky sepsaný testament, sleduje pouze mizivé procento ze všech testátorek¹⁹¹ (1,6 %, tj. jedna).

V okruhu kšaftovníků si opět velmi dobře vedly služebné osoby. Na ně s odkazem pamatovalo šestapadesát testátorek (88,8 %), tentokrát ovšem byly předstiženy skupinou osob, u nichž nelze kvalitativně identifikovat jakýkoliv vztah, poněvadž jsou uvedeny pouze jménem a případně titulem. Takové ve svém posledním pořízení zmínilo osmapadesát, tzn. 92,1 % šlechtičen. V pořadí dědiců dále stojí dcery

---

¹⁸⁷ Srov. např. poslední vůli, kterou sepsala dne 20. 4. 1703 „*Anna Poxlina Prachsenfeldin, gebohrene Bauschin von Liebstadt*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2116, kart. 63) či dne 13. 7. 1733 „*Joanna Benedicta verehliche von Büнау gebohrne Gräffin von Breda*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2789, kart. 76).

¹⁸⁸ Srov. např. testament z 22. 12. 1703, jenž sepsala „*Maria Antonia verwittibte Berkin von Daub und Leippe, gebohrene von Berlaymont*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2131, kart. 63) či poslední vůli 29. 11. 1753 patřící Marii Terezii z Vernier, která je rozená „*Strakin von Nedabylitz*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3244, kart. 85).

¹⁸⁹ Tak učinila např. Anna Františka z Trauttmansdorfu, rozená „*Kocin von Dobrzs*“ ve svém testamentu ze dne 16. 11. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3031, kart. 81). Srov. také poslední vůli ze dne 4. 4. 1753 Marie Kláry Terezie z Pottpusch, jež je rozená „*Kulhankin von Klaudenstein*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3235, kart. 85) či testament ze dne 27. 7. 1713, který pořídila „*Barbara verwittibte von Aschenfeldt, gebohrene Horin von Ozellowitz*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2336, kart. 67).

¹⁹⁰ Německy se v intitulaci svého testamentu ze dne 21. 7. 1723 označuje „*Barbara Ludmila von Rzican, gebohrene Ulicskin von Plesnitz*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2553, kart. 71) a dne 17. 11. 1743 „*Josepha Antonia Zarubin von Hustirzan, gebohrene Strakin von Nedabylitz*“ (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3033, kart. 80).

¹⁹¹ Srov. česky sepsanou poslední vůli Marie Eleonory ovdovělé Haugwitzové, rozené Vasquezové z Umanu ze dne 28. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2113, kart. 63).

(66,6 %, tj. 42) a synové (63,5 %, tj. 40) zároveň s dalšími příbuznými¹⁹² (opět 63,5 %). Ostatní dědici jsou zmiňováni už v podstatně menším počtu případů, jedná se o vnuky a vnučky (38,1 %, tj. 24), sourozence (35 %, tj. 22), synovce a neteře (25,4 %, tj. 16). Mezi osoby, které se v testamentech objevují nejméně často, patří manželé (19 %, tj. 12) a nevlastní děti (12,7 %, tj. 8). Pouze ve dvou případech představujícím z celkového počtu 3,2 % byl zaznamenán odkaz rodičům či osobě možné označit za pěstouna, tedy de facto s rodičovskou pozicí srovnatelné.¹⁹³

Rozmezí počtu testamentů sahá od pouhých tří odkazů k vysokému číslu 54. Navýšení lze pozorovat i v průměrném počtu odkazů, který stoupl na interval 15-25, právě na tolik dílů rozděluje svou pozůstalost sedmadvacet testátorek (42,8 %).¹⁹⁴

Testamentárními svědky jsou ve všech případech muži.¹⁹⁵ Jejich počet v devětačtyřiceti případech (75,8 %) dosáhl tří. Pouze tři šlechtičny (4,8 %) požádaly o dosvědčení svých pořízení muže dva, shodně po dvou testátorkách (3,2 %) se obrátilo na čtyři, pět nebo šest svědků. Vysoký počet sedmi či osmi svědků se pod poslední vůli podepsal vždy pouze v jediném případě, což z celkového počtu představuje 1,6 %. Naopak zcela bez přítomnosti jakéhokoliv svědka testovaly čtyři (6,5 %) ženy. Specifický je v této poslední kategorii jeden případ (25 %, resp. 1,6 % z celkového počtu), kdy je samotný testament stvrzen pouze podpisem a pečetí testátorky, ovšem

---

¹⁹² I v tomto případě se jedná o vzdáleněji příbuzné osoby nazývané „strejny“ a „ujci“. Do této skupiny jsou řazeny rovněž švagrové a švagři.

¹⁹³ „...též i jiné věci, co se koliv víc vynajítí mohou, odkazují a plnomocníkem ustavují velebného a ctihodného kněze titul. Pana hraběte z Paaru, aby on podle vůle libosti své s tím zacházel jak chce, nebo to od něho pocházelo a on mě také přes třináct let živil, šatil a vychovával“ srov. poslední vůli Anny Antonie Rašínové z Rýznburka ze dne 10. 9. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 67). Srov. také poslední vůli Barbary Františky Thunové z 1. 5. 1701, v níž je ale odkaz otci pouze podmíněný (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62): „...aber wann er mein Sohn und universal Erb ohne eheliche Leystes versterben sollte, nach seinen meines Sohns Todt auf meinen sonders lieben Vattern den hoch und wohlgebohren Herrn Herrn Ernestum Leopoldum des heyl. röm. Reichs Graffen von Salm und Neuburg an ihn sollen und demselben zukommen solle“.

¹⁹⁴ I v tomto období však české šlechtičny za rakouskými zaostávají, a to jak v průměrném počtu odkazů, který pro stejné období podle Beatrix Bastl činí 21-30, tak i v počtu celkovém - horní hranici Bastl stanovuje na sedmdesát, srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 141.

¹⁹⁵ Z celkového počtu 63 testamentů byl pro výpočty související s testamentárními svědky vyjmut testament Marie Eleonory Řepické ze Sudoměře ze 4. 12. 1753, který se ve sbírce deskových listin dochoval v podobě opisu a který neobsahuje jména svědků (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3245, kart. 85). Výchází soubor je tedy v tomto místě tvořen pouze 62 testamenty.

jeho obálka je zpečetěna a podepsána svědky hned pěti.¹⁹⁶ Praxe zpečetění obálky se jinak stala poměrně častou záležitostí, téměř vždy jí však účastnili stejní svědci, kteří stvrdili testament,¹⁹⁷ případně obálku zpečetila sama testátorka přitištěním jednoho či více exemplářů své pečeti.¹⁹⁸ Složení skupiny testamentárních svědků je z hlediska stavu téměř vždy jednotné, pouze v několika případech stojí na prvním místě šlechtic svým hraběcím titulem převyšující svědky ostatní, jenž jsou však vždy rovněž urozeného původu.¹⁹⁹ Pouze v jediném případě (1,6 %) je jedním z testamentárních svědků osoba stavu duchovního,²⁰⁰ stejné procento ze všech přítomných testamentů je pak stvrzeno výhradně právě duchovními.²⁰¹ Rovněž pouze jeden testament je podepsán svědky, kteří kromě svých jmen neuvedli žádné bližší údaje, oba však disponovali vlastními pečeti.²⁰² Stoprocentní míry ve sledovaném vzorku dosáhlo stvrzení testamentu vlastním podpisem a pečeti testátorky.²⁰³

Srovnání a interpretace

Tolik tedy k základní charakteristice jednotlivých období, kterou je přes veškerou snahu uvádět co nejpřesnější hodnoty nutno brát spíše jako orientační. Jednak proto, že se jedná o pouhý zlomek všech testamentů skutečně vzniklých mezi lety 1650 až

---

¹⁹⁶ Srov. poslední vůli Alžběty Polyxeny Buquoyové, sepsané dne 25. 1. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2107, kart. 63).

¹⁹⁷ Srov. poslední vůli Joanny Benedikty z Büнау ze dne 13. 7. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2789, kart. 76).

¹⁹⁸ Srov. poslední vůli Marie Anny Hrzánové z Harasu ze dne 13. 12. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3034, kart. 81).

¹⁹⁹ Srov. poslední vůli Appolonie Widmannové ze dne 17. 9. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3028, kart. 81).

²⁰⁰ Srov. poslední vůli Vilemíny Kateřiny Talackové ze dne 20. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart. 75).

²⁰¹ Srov. poslední vůli Anny Terezie Kaudníkové ze dne 3. 1. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3228, kart. 85).

²⁰² Srov. poslední vůli Anny Antonie Rašínové z Rýznburka sepsanou dne 10. 9. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 67), kterou stvrdili „Jan Čermák na svědomí a Tomáš Bradáč na svědomí“.

²⁰³ Vlastní podpis je k poslední vůli připojen i v případě, kdy samotné její sepsání je z důvodu přílišné tělesné slabosti uvedeno jako ústní dispozice - „*mündliche Disposition*“, srov. poslední vůli Marie Barbory Kokořové ze dne 12. 6. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3026, kart. 81).

1753,²⁰⁴ a jednak také z toho důvodu, že ačkoliv má testament pevně stanovenou strukturu, od níž se testátorky v zásadě příliš neodchylují, náleží jejich výpovědím různá míra detailnosti. Proto zejména v případě rodinného stavu a existence bývalých či současných manželů platí uvedené procentuální podíly za minimální hodnoty, neboť testátorka tohoto či tyto muže samozřejmě nemusela nijak zmínit. Svou roli zde mohla hrát skutečnost, že manželství ve šlechtickém prostředí často nefungovalo tak, jak by mělo, a žena i po sňatku zůstávala mnohem více citově vázána ve své původní rodině.²⁰⁵ Podíl na této však věci mohlo mít i právo, podle nějž nebyla žena svému muži povinována dědickým dílem, a často mohl být příčinou rovněž fakt, že zejména ve vyšším věku jde odkaz stejně staré či dokonce ještě starší osobě proti smyslu řešení majetkové situace pomocí testamentu.

Přes veškeré drobné nepřesnosti, které mohly vyvstat, však testamenty povětšinou svým charakterem odpovídají skutečnosti, že se jedná o testamenty intabulované, a tedy poslední z případné řady, které šlechtičny během svého života mohly pořídit. To je zřejmé mimo jiné i vzhledem k době, která uplynula mezi sepsáním a intabulací testamentu a pohybuje se nejčastěji v rozmezí několika měsíců až dvou tří let.²⁰⁶ Přestože šlechtičny pouze v nízkém počtu případů opravdu přiznaly vysoký věk, stála přibývajících léta v pozadí vzniku valné většiny přítomných posledních vůlí, jak je

---

²⁰⁴ Celkem náleží do souboru posledních vůlí uložených ve sbírce listin desek zemských v časovém intervalu mezi lety 1650-1753 1580 testamentů. Z toho jich do roku 1700 vzniklo 369 (182 náleží mužským testátorům, 187 ženským) a od roku 1701 pak zbylých 1211 (v 510 případech jsou původci muži, v 701 ženy). Zde přítomných 101 posledních vůlí tedy z celkového počtu všech ženských posledních vůlí (888) představuje více než jednu desetinu (11,4%), přičemž vzorek proporcionálně kopíruje i početní nárůst posledních vůlí v jednotlivých dekadách.

²⁰⁵ Problematice vdaných žen a jejich citovým vazbám k manželům, rodičům a sourozencům se na základě kombinace výpovědí testamentů a osobní korespondence věnuje maďarský výzkumný tým Horn Ildikó, Kinga Tüdös a Enikő Rűsz-Fogarasi, srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žen*, s. 132-133. Této teorii odpovídají i testamenty žen, které jsou či bezesporu byly vdané, v jejich kšaftech však manželé nefigurují, zatímco sourozenci podělení jsou, srov. např. testament Anny Barbary Caccia z 23. 6. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2551, kart. 71).

²⁰⁶ Samozřejmě existují výjimky, ať už rozmezím mezi sepsáním a intabulací extrémně dlouhým či naopak velmi krátkým. Srov. poslední vůli Johany Zárubové z 5. 2. 1673, která byla intabulována až téměř po dvaceti letech dne 8. 2. 1691 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56), či poslední vůli Anny Polyxeny Prachsenfeldové, kdy datum sepsání 20. 4. 1703 dělí od intabulace 21. 5. 1703 pro změnu pouhý měsíc (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2116, kart. 63).

patrné z některých jejich vnitřních znaků.²⁰⁷ Charakter intabulovaných posledních vůlí se totiž nutně musí lišit od vzorku, který by obsahoval například poslední vůle uložené v jednotlivých rodinných archivech. V nich se mohla dochovat i pořízení, která později ztratila platnost vznikem nové poslední vůle, reflektující případné změny v rodinné situaci či proměny osobního smýšlení a názorů na některá ustanovení obsažená v původní poslední vůli. Takto se ve zde přítomném souboru vybraných posledních vůlí neocitl například ani jeden testament podmíněný těhotenstvím a strachem z blížícího se porodu. Pokud takový některá z šlechticů pořídila a porod přežila, při nejbližší možné příležitosti toto pořízení pro případ smrti zrušila či změnila ve prospěch narozeného dítěte.²⁰⁸

To, že testaments pocházejí převážně od starších a tedy nejčastěji provdaných či již ovdovělých žen, je tak v tomto případě pro celé sledované období konstantním jevem. Ten navíc úzce souvisí se samotnou podstatou posledního pořízení, spočívající v potřebě se před blížícím se odchodem z tohoto světa vypořádat s pozemskými záležitostmi, a to hmotnými i duchovními. Právě zejména v posledně jmenovaných oblastech, do nichž poslední vůle svým obsahem zasahují či se jich dotýkají, jsou při práci s obsáhlým souborem posledních vůlí pozorovatelné zřetelné proměny, odrážející se mimo jiné v postupné unifikaci testamentární praxe. Ta není mnohdy patrná explicitně a na první pohled se na formální struktuře posledních pořízení výrazně neprojevuje. K jejímu zviditelnění je nutná podrobná obsahová analýza a komparace závětí z jednotlivých dekád. Jako příklad mohou posloužit arengy posledních vůlí s uvedením pohnutek, které šlechtičnu k testování přiměly. V první polovině sledovaného období testátorky mnohokrát zmiňují nejistotu a nestálost okolního světa, tento argument však postupně zcela vymizel stejně jako výslovně vyřčený důvod

---

²⁰⁷ Takovými je existence vnoučat, násobný sňatek, zmínka o dospělých dětech svých sourozenců a jejich rodinách. Tento trend patrně úzce souvisí s obecným demografickým vývojem v období po třicetileté válce, v němž došlo ke zvýšení počtu starých lidí ve společnosti a rovněž prudce stoupla naděje na dožití, což se projevilo na proměně vnímání starců a rovněž odlišného vnímání vlastního věku, k tomu srov. Peter BORSCHEID, *Geschichte des Alters: Vom Spätmittelalter zum 18. Jahrhundert*, München 1989. Srov. také Lumír DOKOUPIL, *K vývoji úmrtnosti po třicetileté válce. Přínos mikroanalýzy k poznání syntézy*, in: Ivo Barteček - Miloslav Pospíchal - Radmila Slabáková (edd.), *Poceta Josefu Polišenskému*, Olomouc 1996, s. 47-52.

²⁰⁸ Právě takové testaments vzniklé před porodem potomka se v ostatních již zmíněných středoevropských výzkumech vyskytují, nikde ovšem není uvedeno, zdali u nich došlo k intabulaci či nikoliv. K tomu srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 88, či H. ILDIKÓ, *Testaments aristokratických žen*, s. 126.

spočívající v naplnění požadavků „dobré smrti“, která se bez včasné uspořádaných pozemských statků neobešla.²⁰⁹ Naopak stálým důvodem zůstává nevyhnutelná lidská smrtelnost, ať už v jakékoliv ze svých příčin, tedy nemoci či stáří. Ovšem i zde dochází k proměně - testátorky po roce 1700 stále častěji smrtelnost vnímaly jako splacení dluhu přírodě a často žádný jiný důvod než v budoucnu jistou smrt ani neuváděly, což celému úvodnímu odstavci propůjčilo často poměrně strohý až civilní ráz. Jedinou po celé sledované období přetrvávající reminiscencí na obecnou pomíjivost a neustálou proměnu je označování vezdejšího světa ze „*plachtivé oudolí*“.²¹⁰ Toto úsloví má však v křesťanském myšlení dlouhou tradici sahající až k rané patristice a souviselo spíše s pozicí smrtelného člověka, která mu později v katolicismu náležela.²¹¹

Šlechtičny zřejmě už necítily tak silnou potřebu považovat svět za nestálý, žily ostatně v období relativního klidu. Poslední přímá reflexe války se v testamentu objevila v roce 1654.²¹² Do popředí myšlenkových strategií testátorek se tak dostávaly záležitosti rázu zcela odlišného - urozené ženy tvořily nedílnou součást svých rodin a jako takové se do značné míry musely přizpůsobit vývoji v oblasti politické i sociální.²¹³ O tom více než výmluvně vypovídá jazyková orientace a od ní se dovíjející podoba vlastních intitulačních formulací v jednotlivých testamentech. Silný trend germanizace a s ní spojené přechýlení názvů jednotlivých rodů z české podoby do německé bezpochyby

---

²⁰⁹ Sepsání testamentu doporučuje dobová literatura zabývající se přípravou na smrt a možnostmi spásy duše, srov. např. anonymní *Poslední duchovní kšaft A nebo Pravé a spasitelné přihotovení k šťastné smrti*, Praha 1714 (knihopis č. 04598) či dílo Jana HUBATIA z KOTNOVA, *Umíráček pobožný aneb Žádost bohabojného křesťana chtíti pobožně a šťastně zemřítí*, Praha 1725 (knihopis č. 03229). Některé z těchto spisů obsahují přímo i návod, jak poslední pořízení sepsat, k tomu srov. Johann KRAUS, *Kleinodien Schatz*, Praha 1720 (zde podle exempláře uloženého v Moravské zemské knihovně v Brně, sign. ST2-0832.010, dílo nemá číslo přiřazené knihopisem).

²¹⁰ Srov. testament Eufrosiny Sidonie Zumrové z Herštic z 11. 6. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2121, kart. 63).

²¹¹ Již svatý Anselm z Canterbury se cítil být hříšníkem v hříšném světě, pročez chtěl celý svůj život proplakat, k tomu srov. Helmut KOHLENBERGER, *Europäische Dimension in Anselms Denken*, in: Josef Zúmr - Vilém Herold (edd.), *The European Dimension of St. Anselm's Thinking*, Prague 1993, s. 23-40, zde s. 34-35.

²¹² Anna Čábuská ustavuje náhradního dědice pro případ, že by „*pan bratr z vojny nepřijel a prostředkem smrti z světa sešel*“, na dalším místě zmiňuje, že „*pan bratr můj nejmilejší v nebezpečství daleko jest*“, srov. její poslední vůli ze dne 20. 1. 1654 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1670, kart. 55).

²¹³ Na tomto místě nefunguje integrační potenciál šlechtického rodu jako analytická kategorie, nýbrž je vnímán jako jev nevyhnutelně plynoucí z postavení ženy v urozené rodině, potažmo ve společnosti.

souvisí se širším vývojem a směřováním české stavovské obce.²¹⁴ Ta se proměnila jak po stránce své skladby, tak i ve věcech konfesijních a intelektuálních orientací, nadále odvislých od jediného centra, kterým se stal vídeňský císařský dvůr. Samozřejmě, příslušnost k němu byla záležitostí nejvyšších vrstev šlechtické společnosti, ovšem i vykonávání úřadů kupříkladu v zemské rovině, jakkoliv omezené pravomoci mohly tyto pozice mít,²¹⁵ vyžadovalo jistou míru společenské prestiže. Mnohé původně české rody často náležící ke stavu nižší šlechty navíc dosáhly povýšení, které rovněž kladlo odlišné nároky na sebe prezentaci příslušníků té které rodiny, jejích jednotlivců i celku. Posun je nejvíce patrný právě u rodin, které takový vzestup během sta let po skončení třicetileté války absolvovaly - v této sondě zastoupených Michny z Vacínova, Hýzrly z Chodů, Koci z Dobrše, Věžníky z Věžník, Straky z Nedabylic, Dohalskými z Dohalic či Berky z Dubé a Lipé.²¹⁶ Testamenty jejich příslušnic dokazují, že ženy s těmito predikáty disponovaly poměrně značnými majetky, leckdy srovnatelnými s jměním příslušnic tradičně vlivných a zámožných rodů, ať už českých či teprve v pobělohorském období nově příchozích, jakými jsou Šternberkové, Liechtensteinové či Salmové. Tyto rody si však stále snažily udržet svou elitní výlučnost, což je patrné jednak na výsledcích jejich sňatkových strategií, které se v testamentech promítají do uvedení rodného a vyvdaného jména,²¹⁷ a jednak i na okruhu testamentárních svědků

---

²¹⁴ Zde podle vymezení Petra Matě, který za příslušníka české stavovské obce považuje každého šlechtice, jenž na území Českého království drží majetek, srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 33. K oslabování českého jazykového uvědomění původní domácí šlechty, na němž se zcela jistě podepsaly rovněž sňatkové strategie, srov. také Zdeněk KALISTA, *Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994, s. 115.

²¹⁵ K okleštění pravomocí zemských úředníků, které přinesla porážka stavovského povstání srov. P. MAREK, *Česká katolická šlechta*, s. 38.

²¹⁶ Poměrně detailní přehled majetkových situací jednotlivých starých českých i nově příchozích šlechtických rodin podává Otto Placht, srov. O. PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba*, s. 216-227. K tématu poměrů pobělohorských šlechtických rodin přispívá Zdeněk HOJDA, *Rezidence české šlechty v baroku (několik tezí)*, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16. - 18. století*, Ústí nad Labem 1991, s. 161-178, nejnověji (ovšem bohužel prozatím jen zčásti) pak také Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti I (díl A-M)*, Praha 2008.

²¹⁷ Srov. např. testament, který patří Barbaře Františce Thunové, rozené ze Salmu, pocházející ze dne 1.5.1701 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62), rod Thunů zažil ve dvacátých a třicátých letech strmý titulární i majetkový vzestup, když využil konfiskací po porážce českého stavovského povstání, srov. Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999, s. 279-282. Srov. také testamenty pocházející z téhož roku, které patří Anně Marii z Trauttmansdorfu, rozené

a podobě zpečetění testamentu. V této nejvyšší společenské vrstvě fungovaly osoby, které svým podpisem a pečetí stvrdily poslední vůli, jako určitý distinktivní znak. Spolu s mnoha dalšími aspekty napomáhaly udržovat umírajícího i zemřelého v síti sociálních vazeb společnosti sobě rovných, do níž náležel za svého života, a to i po smrti, tedy v době, kdy docházelo k faktickému řízení nad pozůstalým jměním.

Je pravdou, že na řádné zpečetění testamentu dbaly všechny přítomné šlechtičny, což mohla být do jisté míry způsobovat nejistota, zda jejich poslední pořízení vstoupí v právní platnost a přítomnost urozených svědků měla tomuto procesu bezpochyby napomoci. Nicméně nelze přehlédnout, že u žen z prominentních hraběcích rodů byli za testamentární svědky zváni rovněž příslušníci stavu hraběcího, ovšem málokdy členové vlastní rodiny, nanejvýš pak jeden z nich.²¹⁸ V ostatních případech méně urozených žen se pak objevovali svědci, jejichž příjmení se ve dvou i třech případech shodovalo s rodným či vyvdaným příjmením testátorky,²¹⁹ což samozřejmě může svědčit o nedostatku sociální prestiže. Této teorii napovídá i zjištění, že právě příslušnice špiček šlechtické společnosti, případně těch rodů, kterým se dostalo nového titulu po zavedení Obnoveného zřízení zemského v testamentech sepsaných kolem roku 1700 a později, téměř neopomíjely tento titul zmínit. V souvislosti s proměnami titulární hierarchie zavedenými za vlády Ferdinanda II. se totiž uvádění titulů stalo jedním z hlavních ukazatelů společenské prestiže.²²⁰ Naopak šlechtičny z rodin, které takové štěstí neměly či navzdory honosnému titulu prožily určitou recesi, buď ve smyslu majetkovém či

---

z Liechtensteinu (sepsaný dne 22. 3. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2112, kart. 63) či Marii Eleonoře Trauttmansdorfové rozené ze Šternberka (sepsaný dne 6. 9. 1703; NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2125, kart. 63). Rod hrabat a posléze knížat z Trauttmansdorfu se stal významným objektem sňatkových strategií české šlechty. Jeho příslušníci dosáhli totiž během třicetileté války významného postavení zejména díky diplomatickým službám vládnoucí dynastii Habsburků. Tamtéž s. 286-287.

²¹⁸ Srov. např. poslední vůli Anny Marie Amabilie Götzové, rozené Šternberkové ze dne 14. 7. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2775, kart. 75) stvrzenou hrabaty z Valdštejna, z Millesimo a z Lichtensteinu.

²¹⁹ Srov. např. testament Lidmily Svatkovské z Dobrohoště ze dne 9. 10. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1931, kart. 60), v němž jsou dva ze tří svědků podepsáni „z Dobrohoště“.

²²⁰ Srov. Petr MAŤA, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit Info 10, 1999, 1, s. 43-52, zde s. 45. K vnímání významu titulů očima soudobých urozenců srov. Marie KOLDINSKÁ - Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*, Praha 1997.

způsobeném právě devalvací své šlechtické hodnoty,²²¹ se spokojily s prostým uvedením jména. Jejich testamentsy svým obsahem ostatně leckdy vypovídají o podmínkách mnohem skromnějších, blížících se k životnímu stylu zámožnějšího měšťanstva nežli společnosti urozených.

Postupné sblížení měšťanské a šlechtické kultury je jedním z procesů pozorovatelných hluboko do 19. století,²²² v tomto případě však lze ono „poměšťanstění“ přičítat prozatím nanejvýš právě ekonomické situaci jednotlivých urozených žen, protože svět šlechty barokní doby, jehož krize se naplno projevila až po polovině 18. století, byl po celé sledované období stále živý.²²³ Počátky proměn, které vedly k pozdější transformaci šlechtické společnosti promítající se do způsobu života urozců, jsou ale viditelné už mnohem dříve, řekněme nejpozději kolem roku 1700. Za jeden z počátku nesmělých znaků lze snad považovat například zmíněný nový způsob zpečetění testamentu, při němž přizvaní svědci svůj podpis a pečeť připojili až na obálku testamentu a nikoliv přímo na listinu, jak bývalo běžné. Při pohledu na sbírku testamentárních listin po roce 1750 je patrné, že tato metoda ztratila na své výjimečnosti, která jí doposud náležela. Bez testamentárních svědků se poslední pořízení samozřejmě obejít nemohlo, platila nicméně pouze ta zásada, že osoby testament svými podpisy stvrzující musely vědět, o jaký druh písemnosti jde a nebylo už dále nutné seznamovat je s jejím obsahem. Takové byly požadavky, na jejichž základě se později mohl započít postup intabulace testamentu,²²⁴ a právě tyto podmínky,

---

²²¹ Již v polovině 17. století se v držení vyšší šlechty nacházelo 80% veškerého šlechtického majetku, většina rytířů přešla do panského stavu. Obnovené zřízení zemské zavedlo změněnou titulaturu, která narušila dosavadní stabilitu a řád šlechtictví, srov. Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110. K „inflaci titulů“ také P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 67-76.

²²² Bibliografický přehled bádání o vztahu mezi měšťanstvem a šlechtou, tedy vrstvami, které od 18. století prošly významnou transformací, přináší Radmila ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007, 21-22.

²²³ Podle periodizace 18. století, již navrhl Karl Vocelka, přetrvává nejméně ještě kolem roku 1740 období baroka a „starých“ Habsburků, srov. Karl VOCELKA, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgischen Vielvölkerstaat. Österreichische Geschichte 1699-1815*, Wien 2001.

²²⁴ Tímto procesem se dopodrobna zabývá Pavel Král, který rovněž sestavil tabulku taxativních poplatků, jež bylo nutné při intabulaci jednoho každého testamentu uhradit a od kterých byly oprostěny pouze testující vdovy. Tyto poplatky byly totiž relativně vysoké - platilo se za každý odkaz jednotlivým osobám

kteří nestanovily, kde přesně se mají pečete a podpisy svědků nacházet, tak umožnily v podobě zapečetěné obálky vznik určitého druhu intimizace, která je v testamentech patrná ve stále rostoucí míře. To, že testamentsy nejpozději na počátku 19. století zcela ztratí svůj dosavadní ráz²²⁵ a promění se ve strohé soukromé dokumenty s čistě právním obsahem, nelze totiž připsat pouze rostoucí byrokratizaci a stejně tak nejde o čistou „dechristianizaci“ obsahu testamentárních listin ani myšlení jejich zůstavitelů. Přinejmenším ne zcela.

Ubývání osobních pohnutek je patrné velmi záhy a pozorovatelné téměř ve všech oblastech testamentárního diskurzu. Již zmíněny byly arengy, které se ještě v polovině 17. století bohatě košatily a o sto let později sestávaly v lepším případě z několika strohých vět. Čím dál tím více skoupé na slovo byly ale šlechtičny i v případě distributivní části testamentu. Je do očí bijící, že se tyto oddíly posledních vůlí stávají seznamem jmen a částek, které mají být konkrétním osobám určitým způsobem vyplaceny. Uvedení jakýchkoliv bližších důvodů, osobních pohnutek, osvětlení postojů a odhalení příčin si testující ženy stále častěji nechávaly pro sebe. Jejich odkazy byly z drtivé části tvořeny různými výšemi finančních částek, drobné předměty osobní povahy se na stránkách posledních testamentů ocitaly pouze výjimečně a když už, pak zcela prosty udání bližšího popisu či odůvodnění. Náušnice, stříbrné křížky, zlaté tabatěrky či dokonce oděvní součástky se navíc objevovaly spíše v těch testamentech, v nichž tvořily podstatnou část odkazovaného jmění a dalších odkazů peněžitého charakteru zde bylo více než poskrovnu.²²⁶ Zdá se, že náklonnosti či naopak

---

a dále pak jednotlivým úředníkům, kteří s intabulací měli co dočinění. Srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 22-25.

²²⁵ Testamentsy jako dokumenty vážící se ke smrti, byly dokumenty do jisté míry veřejné (s plným vědomím problematičnosti kategorie veřejného ve společnosti raného novověku). Posun v jejich podobě někteří badatelé spojují s postupnou proměnou prožívání smrti, která se čím dál víc posouvá do užšího kruhu rodiny, srov. P. ARIÉS, *Dějiny smrti* II, s. 13-14. V případě žen může být tento proces chápán jako přirozené vyústění jejich sociální role, které byl prostor rodinného zázemí a domu soudobou společností připsán.

²²⁶ Výjimku tvoří stolní náčiní, většinou zlaté či stříbrné, které odkazují i nejméně šlechtičny. Tato hodnotná výbava zřejmě náležela k jejich věnnému majetku a proto bylo nutno ji zaopatřit. Srov. např. testament Anny Marie z Trauttmansdorfu u 22. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2112, kart. 63), která odkazuje „ein Tutzet vergoldnete Lefeln undt Messer, ein Tutzet silberne Schlisl, Messer und Lefeln“ a „vier Tutzet zinnene Täller“ dokonce ještě před „die groste gantz Diamanten Nadel, ein Armhandl mit Diamanten und zwey Rubine, undt anderen mein gerigen Geschmuck“.

antipatie šlechtičny projevovaly raději přímo při osobním jednání s dotyčnými či je ukryvaly na stránky dopisů a deníků, pramene tak typického pro pozdní 18. a celé následující 19. století.²²⁷ Stejně jako u těchto dokumentů, je i u testamentů nutné vzít v úvahu jistou míru stylizace, jež spoluutvářela jejich vnější podobu²²⁸ a rovněž zažité principy, které se odrážely v jejich obsahu. Tím, který je nutné v souvislosti s testamentární praxí zmínit na prvním místě, je bezpochyby princip zajištění kontinuity majtkové držby. Někteří badatelé zmiňují ve spojení s genderem kategorii „ženské solidarity“.²²⁹ Podle ní ženy, které měly ve svém vlastnictví určitý majetek, se jej snažily předat opět nejčastěji ženám, a zajistit jim tak do jisté míry nezávislé a ekonomicky zajištěné postavení. Jen pro úplnost je zapotřebí dodat, že se jednalo nejčastěji o ženy blízkce příbuzné - dcery, vnučky nebo sestry.

S touto tezí je však na základě vybraných testamentů z let 1650-1753 možno souhlasit pouze částečně. Ženy se bezpochyby snažily předat svůj majetek dcerám, pokud je měly, a rozhodně je nenechávaly bez zajištění, ovšem hlavní dědic, nazývaný velmi často „univerzálním“, byl téměř vždy mužského pohlaví. Tedy syn, manžel či jiný blízkce příbuzný muž, jehož testátorky ve svých kšaftech zavazovaly, aby ze svého dědictví podělil ostatní osoby stanoveným způsobem.²³⁰ Snad pouze v několika

---

²²⁷ Srov. Alfred MESSERLI, *Der papierene Freund. Literarische Anregungen und Modelle für das Tagenbuchführen*, in: Kaspar von Greyerz - Hans Medick - Patrice Veit (edd.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbsteugnisse als historische Quellen (1500-1850)*, Köln - Weimar - Wien 2001, s. 299-322. Pro české prostředí je pak významný sborník dvojice autorů Milena Lenderová a Jiří Kubeš, srov. Milena LENDEROVÁ - Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.

²²⁸ S módně stylizovanými dokumenty osobní povahy, jejichž citové zabarvení lze snadno (mylně) interpretovat jako proměnu citových vazeb v rodině, přičemž jde spíše o formu určité módní sentimentálnosti, se vypořádává Ivo Cerman, srov. Ivo CERMAN, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 283-301.

²²⁹ Tezi ženské solidarity původně zmiňuje Pavel Král, srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 51. Patrně teprve v návaznosti na něj tento jev popisuje také Marie Ryantová, srov. M. RYANTOVÁ, *Život rané novověké šlechtičny*, s. 111.

²³⁰ Srov. např. poslední vůli Zuzany Maxmiliány Smrčkové ze dne 19. 8. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2339, kart. 67): „tímto kšafem za pravého univerzálního dědice syna mého jediného urozeného a statečného rytíře pana Václava Arnošta Markverta z Hrádku, nejml. Raddu soudce zemsk. Král. Místodržícího a král. Měst podkomořího jmenuji a ustanovuji, kterýžto ale ustanovený dědic bude povinen

případech, v nichž velkou část tvoří nikdy neprovdané ženy, se na místě univerzálního dědice objevila rovněž žena.²³¹ V takovém případě je však nutné dobrat se na základě komparace s dalšími prameny pohnutek smýšlení a náklonností dotyčné testátorky,²³² protože odkaz muži přece jenom více utvrzuje jeden ze základních pilířů šlechtictví. Právě muž byl totiž hlavním nositelem rodové kontinuity a paměti.²³³ Mužští příslušníci byli určujícími elementy rodinných strategií, což ženy podle svědectví svých testamentů evidentně akceptovaly.

---

z též mé pozůstalosti své dcery a na vnuky urozené paní Josefie Chanovské Markvertce z Hrádku na penězích v hotovosti sedm tisíc vyplatit.“

²³¹ Srov. poslední vůli Marie Bohumily Bořkové Dohalské z Dohalic sepsanou dne 29. 10. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1929, kart. 60): „statku a jmění mého malého, mohovitého i nemohovitého, kterejž mám neb ještě míti mohu, na čem ten koliv záleží, bud' na zápisích, aneb jiných spravedlnostech mých, toho všeho ustanovuji a nařizuji urozenou pannu Barboru Veroniku Bořkovou z Dohalic mou nejmilejší pannu strejnu, s kterou společně bydlím za univerzální dědičku a executorkyni kšaftu mého“. V ostatních případech, kdy žena zastává pozici univerzálního dědice, bývá stanovena za exekutora kšaftu osoba mužského pohlaví, která má z pozice arbitra svou vážností zajistit správné rozdělení a nakládání s pozůstalým majetkem, k tomu srov. např. nedatovanou poslední vůli Anny Juliany Alžběty z Vršovce z roku 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3230, kart. 85): „also setze ein zu meinen universalen Erben mein Tochter oder Enikel Maria Crescentia Cagerin von Stampach Dominicanerin in Pilsen [...] zu Essecutorem aber meines Testaments erführe ich der wohlgebohren Herrn Herrn Johann Wentzel Przychowski frey Herr von Przychowitz“.

²³² V tomto směru je třeba kromě případných ekonomických a demografických faktorů, které mohly negativně ovlivnit možnost sňatku, vzít v úvahu například i sexuální orientaci, jež rovněž mohla stát v pozadí rozhodnutí šlechtičny zůstat neprovdána. K této problematice blíže Artur E. IMHOF, *Geschichte der Sexualität - Sexualität in der Geschichte*, in: Christoph Wulf (ed.), *Lust und Liebe. Wandlungen der Sexualität*, München 1985, s. 181-215. Ke specifickému tématu „povinné heterosexuality“ se vyjadřuje Adrienne RICH, *Compulsory heterosexuality and Lesbian Existence*, *Signs* 5, 1980, s. 631-660 a přímo k lesbickým vztahům k minulosti pak Lillian FADERMAN, *Krásnější než láska mužů. Romantické přátelství a láska mezi ženami od renesance po současnost*, Praha 2002.

²³³ K rozdílnému postavení potomků mužského a ženského pohlaví v rámci rodiny více Susanne Claudine PILS, *Gender/Spiel/Räume. Zur Konstruktion weiblicher und männlicher Rollen in der frühen Neuzeit*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 441-459. Šlechtickým dětem a genderovým rozdílům při jejich výchově věnuje pozornost rovněž P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 83.

Míru citové náklonnosti z tohoto druhu pramene namnoze rekonstruovat nelze, poněkud formalizovaná oslovení typu „*můj nejmilovanější manžel*“²³⁴ či „*nejmilejší syn*“²³⁵ nedovolují proniknout ke kvalitativní bázi vztahového soužití.²³⁶ Na povrch se dostávají opět pouze další obecně platné principy související s proměnami společnosti – v případě žen-matek jím je vyžadování poslušnosti od synů a dcer, která se stala podmínkou pro faktický převod odkázaného majetku do rukou pozůstalých potomků. Tato poslušnost opět vyplývala z již zmiňovaných poválečných proměn, kde autorita stárů vlivem stoupajícího průměrného věku a rostoucí naděje na dožití v tradiční společnosti rapidně nabývala na významu.²³⁷

Možná nejvýmluvněji v rámci úvodního a distributivního oddílu testament vypovídá o služebných osobách. Řešení této oblasti každodenního života žen zřejmě nacházelo v testamentu nejpříhodnější prostor. V obou polovinách sledovaného období jsou mezi kšaftovníky téměř nejhojněji zastoupeny právě služebné.²³⁸ Ač často zmíněné pouhou větou „*dívce, která u mě v čas mé smrti v službě bude*“,²³⁹ svědčí relativně vysoký finanční obnos, kterým na ně jejich paní pamatovaly o tom, že testující ženy

---

²³⁴ Srov. např. poslední vůli Marie Alžběty Audrčské z 7. 11. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59): „*můj nejmilejší pan manžel urozený a statečný rytíř pan Adam Fridrich Audrčský z Audrče ke mně a pro mě měl a věrně zachoval tu lásku a poslušnost*“.

²³⁵ Srov. poslední vůli Kateřiny z Rosenwaldu pořázenou dne 5. 11. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2795, kart. 76): „*...setze mein lieben eltern Sohn Anton von Rosenwaldt zum universal Erben*“.

²³⁶ V tomto ohledu naopak nad míru sdílné se zdají být testamenty příslušnic sedmihradské šlechty, v nichž prakticky nikdy nechybí reflexe prožitých manželství, ačkoliv ženy stav věcí spíše idealizovaly, zatímco jejich mužské protějšky s často neodpustili břitkou kritiku, srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žen*, s. 133-136.

²³⁷ Srov. P. BORSCHIED, *Geschichte des Alters*. Srov. také např. poslední vůli Marie Poxiny z Engelflussu z 14. 4. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2546, kart. 71): „*synu mému jmilému Ignatiusovi Pavlovi Svobodnému pánu z Engelflussu z upřímné mateřské lásky a z ohledu mě prokazovaných synovských poslušných služeb a dobrého ke mě chování*“.

²³⁸ Nejčastěji se dar dostane jedné či dvě služebným osobám, zmínění či obdarování většího počtu služebnictva není zcela běžné, nicméně se lze s takovými případy setkat. Srov. např. testament Anny Terezie Kaudníkové ze dne 3. 1. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3228, kart. 85) či poslední vůli Anny Marie Trauttmansdorffové z 22. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2112, kart. 63). V prvním případě se v odkazech vedle komorné a děvečky objevuje ještě pacholek, ve druhém pak jsou zmíněny dvě komorné a kromě nich i pacholek a kočí.

²³⁹ Srov. testament Terezie Josefý Baullerové ze dne 21. 5. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3024, kart. 80).

skutečně chtěly tyto své poddané za jejich služby odměnit. Krom finančních darů velkou část odkazů směřovaných k služebným osobám tvoří jednotlivé kousky garderoby zůstavitelky, případně předměty každodenní potřeby, které patrně tvořily jádro styku obou stran, a jejich darování více než finanční neslo hodnotu symbolickou - „na památku“.²⁴⁰ Vyskytující se absence konkrétních jmen svědčí spíše než o neosobním vztahu o vysoké fluktuaci na těchto pozicích, zvláště pak nejspíš zejména šlo-li o mladé dívky. V nejednom případě byla však služba více než dlouhodobá, šlechtičny dopodrobna znaly sociální poměry svých služebných a snažily se je odpovídajícím způsobem zaopatřit.²⁴¹ Služebné osoby se rovněž samy čas od času stávaly „odkazy“, bývaly totiž umírajícími šlechtičny předány do poddanství jiné příslušnici šlechtického stavu.²⁴² Častější jsou ale případy, kdy byla služebným věnována osobní svoboda.²⁴³ Osoby stojící ve službě jednotlivých šlechtičen představují samy o sobě badatelsky zajímavé téma, poněvadž žily v úzkém denním kontaktu se urození a tvořily tak nedílnou a nepostradatelnou část jejich světů, což se pak různými způsoby promítalo do jejich vlastních životů a přispívalo k budování jejich „kariér“. Bohužel jsou jejich stopy v pramenech žalostně mizivé a kategorie šlechtických služek odkázána do temného badatelského stínu.

Podobně potemnělá situace bohužel panuje prozatím z velké části i v případě samotného světa urozených žen v 17. a 18. století, ačkoliv zde je pramenná základna neporovnatelně bohatší. Naznačené body spadající do celkové problematiky života

---

²⁴⁰ Srov. např. poslední vůli Alžběty Františky Mladotové ze Solopisk z 29. 4. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1923, kart. 60): „.....mež komornej Anně 50 zlatých. Na památku mý bílý šaty a dvoje sprostší chodící šaty“.

²⁴¹ Srov. poslední vůli Anny Antonie Rašínové z Rýznburka ze dne 10. 9. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 67): „dáleji co se šatů a peřin dotýče podle libosti Dorotě věrný služebnici mojí co by se pro ní sprostou ženu hodilo uděliti“, tamtéž i „Dorotě věrný služebnici mý, která mě přes 25 let věrně sloužila s dcerou její Annou Zuzanou odkazují a poroučím 50 zlatých. Vejhost její aby se jí také obzvláštěně dal“.

²⁴² Srov. např. poslední pořizení Anny Barbory Pernklové ze dne 30. 11. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2798, kart. 76): „Co se pak ale mež poddaných týče totižto Jana Kubíka zahradníka s manželkou jeho Dorotou, synami Josefem, Janem a Barborou dcerou, dáleji Zuzanu Kubíkovou též jeho vlastní dceru, /titul/ urozenej paní paní Barboře Kateřině ovdovělej Berkovej též urozenej Pernklovce za poddaný odevzdávám“. V případě předávání služebných osob platí teorie ženské solidarity ve stoprocentní míře, což je pravděpodobně zapříčiněno jejich specifickým postavením v životě urozených žen.

²⁴³ K výhostu srov. pozn. č. 241.

šlechtických žen v Českém království je prozatím obtížné zasadit do širšího kontextu – překážku znovu klade nedostatek příslušné literatury. Synteticky pojatá zahraniční díla mapující postavení šlechtických žen totiž náleží do prostředí zcela odlišného od českých podmínek 17. a 18. století.²⁴⁴ Literatura české provenience pak chybí téměř docela, nepočítaje v to výzkumy vážící se převážně ke šlechtě předbělohorské, věnující se genderovým aspektům však pouze částečně,²⁴⁵ či dílčí analytické studie, pokrývající zatím pouze malou část širokého životního spektra příslušnic šlechtické společnosti.²⁴⁶ Proto je vymezení vlastního normativního základu věnujícího se možnostem urozených žen v jednotlivých částech testamentárního diskurzu pro tuto práci nezbytností.

---

²⁴⁴ Kromě již zmiňované Beatrix Bastl, jejíž dílo se zabývá podmínkami s těmi českými do jisté míry porovnatelnými (srov. B. BASTL, *Tugend*), je zapotřebí zmínit zejména některá další cizojazyčná kompendia, která už ovšem náleží převážně městskému prostředí: P. ARIÉS - R. CHARTIER, *Geschichte des privaten Lebens* III; Olwen HUFTON, *Frauenleben. Eine Europäische Geschichte 1500-1800*, Frankfurt am Main 1998; Natalie ZENON-DAVIS - Arlette FARGE (edd.), *A History of Women in the West* III. *Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, Cambridge - London 1994. Významný, ačkoliv poněkud starší příspěvek k různým aspektům života žen představuje dílo Natalie ZENON-DAVIS, *Frauen und Gessellschaft am Beginn der Neuzeit. Studien über Familie, Religion und Wandlungsfähigkeit des Sozialen Körpers*, Berlin 1986. Ženami jako jednou ze složek šlechtické společnosti se zabývá sborník, jehož editorem je Horst Dieter HEIMANN (ed.), *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der privaten Welt des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000 a specifickou složkou ženské populace pak dílo, jehož těžiště je ovšem opět ukotveno v měšťanské společnosti, srov. Sandra CAVALLO - Lindan WARNER (edd.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, New York 1999.

²⁴⁵ Srov. Václav BŮŽEK - Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední s sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997 a zejm. pak Václav BŮŽEK - Josef HRDLIČKA - Pavel KRÁL - Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha - Litomyšl 2002.

²⁴⁶ Srov. zejm. sborník příspěvků přednesených na IV. pardubickém bienále konaném 27.-28. dubna 2006, Kateřina ČADKOVÁ - Milena LENDEROVÁ - Jana STRÁNÍKOVÁ (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006.

Zbožnost a legitimizační strategie šlechty

Zbožnost a osobní intelektuální orientace zůstávají při historicko-antropologicky orientovaném výzkumu testamentární praxe jeho nejdůležitějšími body. Svůj výraz totiž nacházejí v téměř každé části listinného posledního pořízení, což je dáno charakterem, který poslední vůle měly, a posláním, jehož naplnění se očekávalo. Již bylo řečeno, že ohniskem každého testamentu byl odkaz a zaopatření majetku umírajícího. Tento moment podněcoval vznik jednoho každého takového dokumentu. Nicméně je třeba vzít v potaz, že i imperativ vypořádat se před smrtí se světskými (majetkovými) záležitostmi vycházel z požadavků, které na umírajícího kladla církev. Je proto nutné vrátit se nyní k pojmu „dobrá smrt“, jenž byl v předchozích částech práce již několikrát zmíněn. Bez jeho vysvětlení totiž není možné uchopit testaments v rovině zbožnosti a vyjádřit se k jejím významům a případným proměnám

Dobrá smrt

Umírání, coby jeden z hlavních přechodových rituálů rámuje život každého člověka, bylo již přinejmenším od středověku podřízeno určitým pravidlům, nazývaným „uměním umírat“ – ars moriendi.²⁴⁷ Příručky popisující způsob správného umírání a připravující svého čtenáře na odchod z tohoto světa se v minulosti těšily značné popularitě, zejména kvůli dobovému pojetí spásy. „Umění umírat“ spočívající v dosažení šťastné smrti nebylo považováno za schopnost, kterou by bylo možné se naučit. Člověk musel být neustále připraven, protože smrt mohla nastat kdykoliv.²⁴⁸ Tím nejzásadnějším, co bylo zapotřebí vykonat, byla jednak každodenní modlitba za šťastnou a dobrou smrt a jednak včasná příprava v oblasti majetkových záležitostí.

---

²⁴⁷ Srov. Mary O'CONNOR, *The Art of Dying well. The Development of the Ars moriendi*, New York 1942. Badatelka se přiklání k později mnohokrát znovu přijímané tezi, že za vznikem spisků s tématem ars moriendi stály především středověké morové epidemie, srov. s. 6-8. Knihám ars moriendi věnuje podrobnou pozornost také Horst FUHRMANN, *Bilder für einen guten Tod*, München 1997 či Stanislav GROF, *Books of the Death. Manuals for Living and Dying*, London 1994.

²⁴⁸ Srov. např. P. KANISIUS, *O víře a vyznání víry*, Stará Říše 1920, s. 113: „*Jsmo tudíž napomínáni, abychom tím ostražitěji a řádněji živi byli, čím pevněji za jisté máme, že naše činy, myšlenky a způsob života všecek před očima vše zřícího a nejspravedlivěji soudícího Boha pořád trvá*“. Tamtéž s. 117: „*Bdětež tedy každého času modlíce se, abyste za hodné jmíni byli ujíti všeho toho, co se dítí bude, a státi před Synem člověka*“, v díle citováno podle Lukášova evangelia.

Samotný závěr života měl totiž patřit pouze zbožnému rozjímání, umírajícímu bylo uloženo trpět spolu s Kristem na kalvárii a důstojně přijmout své utrpení po vzoru Vykupitele.²⁴⁹ Ve svých dedikacích knihy *ars moriendi* často nesly jméno některé z urozených osob,²⁵⁰ což znamená, že ačkoliv byly vybaveny dostatečně ilustrativními obrázky, a tedy schopny dobře posloužit i negramotnému člověku, byly určeny spíše pro vyšší vrstvy obyvatelstva. Právě příslušníci nobility, stojící na očích celému zbytku společnosti, byli nuceni jít příkladem a nejpřísněji plnit nároky plynoucí z těchto spisků. Je nasnadě, že obsah „dobré smrti“ nezůstával konstantní - stejně jako další oblasti lidského života totiž podléhal náboženským, respektive jednotlivým konfesijním doktrínám a reflektoval jejich proměny.

Pro oblast a období, v němž se pohybujeme, ovlivňovalo náplň procesu umírání hned několik závažných faktorů. Tím nejdůležitějším a zastřešujícím bylo katolické náboženství, povolené habsburskými panovníky jako jediné platné a možné, vycházející z postulátů přijatých tridentským koncilem.²⁵¹ V rámci monarchie jej pak ještě navíc specificky formovala sílící „*pietas austriaca*“, tedy zbožnost rakouského vladařského domu, obzvláště akcentující určité věroučné momenty.²⁵² Právě katolická církev nesla největší podíl na zformování tvářnosti procesu přípravy na smrt, umírání a rovněž také na přístup pozůstalých k zemřelému a uchování jeho památky. Je proto nutné vstoupit do oblasti náboženské sociologie, které nejvlastněji náleží výzkum vlivu náboženství na

---

²⁴⁹ M. SLÁDEK (ed.), *Vítr jest život člověka*, s. 105-106.

²⁵⁰ Tento poznatek pro české prostředí přinesl Pavel Král, srov. P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 43.

²⁵¹ V českém prostředí bylo otázkou mnoha desetiletí, než byly důsledně prosazeny reformy přijaté tridentským koncilem. V Čechách přijala koncilní podněty a nařízení *de iure* diecézní synoda pražská až v roce 1605, k jejich faktickému uskutečňování však došlo až za arcibiskupa Harracha. Na Moravě byla důležitá synoda olomoucká z roku 1568 svolaná biskupem Vilémem Prusinovským z Víckova a synoda z roku 1591 za předsednictví biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic, při níž byly vyhlášeny a publikovány koncilní dokumenty, přehledně k tomuto tématu srov. Miroslav NOVOTNÝ, *Duchovní*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 111-138, v širších souvislostech pak Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003, s. 5-139. K éře pražského arcibiskupství za kardinála Harracha nejnověji A. CATALANO, *Zápas o svědomí*.

²⁵² Těmto momentům bude v rámci této kapitoly ještě věnována pozornost. K habsburské zbožnosti obecně zejm. Anna CORETH, *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock*, Wien 1982 či TÁŽ, *Pietas Austriaca. Wesen und Bedeutung habsburgischer Frömmigkeit in der Barockzeit*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 7, 1954, s. 91-119. Dále srov. též Karl VOCELKA, *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. K mnohvrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou*, FHB 18, 1997, s. 225-240.

jednotlivce a společenské struktury, projevující se v psychologii příslušníků sociálních vrstev ovlivněné akceptací teologických pravd.

Druhým úzce souvisejícím faktorem při absenci jasné hranice veřejného a soukromého života zůstává neoddělitelnost myšlenkového světa a potažmo chování jedince od jeho sociální a genderové role. Ať už při myšlenkách na smrt za zdravého života či přímo během poslední hodinky, musel příslušník šlechtické společnosti dbát především na tento svůj stav – prokázat příslušnost k němu a patřičně se před svým okolím prezentovat. Jde-li tedy o to, proniknout ke zbožnosti konkrétní části společnosti v určitém časovém období, je nutné přijmout tezi, že každé době náleží určitá vize – společenské paradigma člověka. To se skládalo ze vzorců podvědomých představ, stojících na podkladě víry a utvářejících základní postupy poznávání a prožívání světa, které určují mimo jiné i jeho postoj ke smrti.²⁵³ V přítomné práci byla do popředí postavena „urozená žena“, která žila, resp. chystala se na smrt v období baroka a tuto přípravu zhmotnila do podoby testamentu. Ač bylo původním záměrem věnovat se výhradně smrti a zbožnosti ve šlechtickém prostředí, ukázalo se, že je nutné vyrovnat se rovněž s již několikrát zmíněnými kategoriemi, jakými jsou paměť, urozenost či ctnost, které jsou v těchto intencích do testamentární praxe organicky vrostlé a od ní tedy neoddělitelné.

Spása

Ústřední roli v ní totiž hraje dobové pojetí spásy, jež je z náboženských projevů v posledních vůlích nejhmataatelnější. Celý lidský život byl cestou ke spasení a drtivá většina šlechticů to výslovně dokazuje vyjádřením „*celé a dokonalé naděje*“,²⁵⁴ aby jejich duše „*v počet vyvolených přijata byla a slávy věčné dosáhla*.“²⁵⁵ Spása v katolické obci ovládané kasuistickou až poněkud laxistickou morální teologií šířenou jezuity

---

²⁵³ Rudolf ZUBER, *Nové tendence ve studiu církevních dějin*, Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva 1, 1990, 39, s. 3-6, zde s. 4.

²⁵⁴ Srov. poslední vůli Anny Strojeticke ze dne 2. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1782, kart. 75).

²⁵⁵ Srov. testament Marie Poxiny z Engelflussu, sepsaný dne 14. 4. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2546, kart. 71), či podobně v poslední vůli z 22. 12. 1703 patřící Marii Antonii Berkové z Dubé a Lipé (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2131, kart. 63): „*meine Seele in die ewige Fröhl und Seeligkeit gnädiglich auf und zunehmen*“.

poskytovala poměrně široký prostor k aktivní účasti na jejím dosažení.²⁵⁶ To je důležité téměř pro všechny zbožné formulace, které je možné v posledních pořízeních nalézt a specificky naplňuje chápání „dobré smrti“. Tu lze de facto s dosažením spásy ztotožnit. Spásy nemohl „obyčejný“ člověk dosáhnout sám o sobě, tato možnost byla dosažitelná pouze pro světce žijící neposkvrněně. Každodenní život žen vdaných či dokonce vdov byl už v jistém smyslu hříšný, což tyto ženy chápaly a samy přiznávaly.²⁵⁷ Nicméně jistou míru hříchů bylo ovšem podle soudobého povědomí možné prominout. Tak se mělo udát při osobním soudu, který následoval přímo po smrti „*když se duše s tělem rozloučí*“.²⁵⁸ Při takovém soudu zaznívaly přímluvné hlasy vzývaných „*patronů*“,²⁵⁹ „*milých svatých*“,²⁶⁰ případně „*anděla strážce*“²⁶¹ a zejména „*orodování rodičky Boží, blahoslavené Panny Marie*“,²⁶² která měla Boha, v očích šlechtičen „*nekonečně milosrdného*“,²⁶³ přimět, aby jako ten, který „*ji stvořiti ráčil*“,²⁶⁴ duši zemřelé „*opět ve své svaté ruce přijal*“²⁶⁵ a ta mohla čekání na poslední soud

---

²⁵⁶ Ke spáse, jíž kromě víry zprostředkovávaly i skutky prostředkované církví, coby výrazu „racionalistické ekonomie spásy“, srov. Z. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 33 a 88-89.

²⁵⁷ Srov. např. poslední vůli Marie Josefy Věžníkové z 27. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2785, kart.75): „*alle meine begangene Sünden, die ich zuerkenne und schmerzlich bereue*“ či poslední vůli Markéty Salomeny Vrabské z 24. 2. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1776, kart. 57): „*hříchy mé přetěžké, jichž jsem se po všechen čas života mého proti božské milosti dopustila*“.

²⁵⁸ Srov. poslední vůli Maxmiliány z Klenového a z Janovic ze dne 25. 10. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2128, kart. 1703).

²⁵⁹ Srov. např. poslední vůli Josefy Anny z Cönens sepsanou dne 5. 12. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3246, kart. 85): „*bitte ich meiner heylige Patrone*“.

²⁶⁰ Srov. např. poslední vůli Anny Haugwitzové z 23. 10. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3029, kart. 81): „*alle liebe Heyligen*“.

²⁶¹ Zde srov. poslední vůli Johany Františky Krakovské z Kolowrat z 29. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1783, kart. 57).

²⁶² Srov. např. poslední vůli Johany Zárubové z 5. 2. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56) či poslední vůli Marie Antonie Berkové z Dubé a Lipé ze dne 22. 12. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2131, kart. 63): „*Himmels Königin und Mutter Gottes*“ a „*unbefleckte Jungfraue Maria*“.

²⁶³ Srov. poslední vůli Anny Marie Amabilie Götzové ze dne 17. 7. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2333, kart. 67): „*unendlich Barmhertzigkeit Gottes*“.

²⁶⁴ Srov. poslední vůli Lidmily Svatkovské z Dobrohoště z 9. 10. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1931, kart. 60)

²⁶⁵ Srov. poslední vůli Kateřiny Malanottové z Caldesu z 21. 2. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2774, kart. 75): „*und meine arme Seel in seine heilige Hande an und zu nehmen*“.

strávit v jeho přítomnosti, tedy na nebesích. Jakýsi nárok,²⁶⁶ z kterého vysoká míra, v níž byl tento postup v testamentech uplatňován, činí již skoro samozřejmost či pravidlo, plynul ze „zásluh Pána Ježíše Vykupitele a Spasitele, který skrze hořkou smrt a utrpení duši milou předrahou vykoupil“.²⁶⁷ Tento stav měl trvat, nežli se duše bude moci „v den Blahoslaveného vzkříšení zase k tělu připojiti“.²⁶⁸

Takto vypadá základní princip, jímž šlechtičny uvozovaly svá poslední pořízení, samozřejmě, některé obšírněji²⁶⁹ a některé poměrně stručně,²⁷⁰ přesto vždy shodně podle nejzákladnějšího katechetického modelu katolické víry.²⁷¹ Tento fakt je poměrně

---

²⁶⁶ „Pán Ježíš Kristus umřev za tebe, to způsobiti jest ráčil, aby smrt, kteráž prve byla jíti do pekla, již nyní tobě byla brána do nebeské slávy“, srov. D. ERASMUS, *Kniha Erasma Roterodámského*, s. 45. Obdobně také P. KANISIUS, *O víře*, s. 126: „...umyl nás od hříchů krví svou“. Postřehy k motivům Boží milosti v rámci barokní zbožnosti přináší Václav ČERNÝ, *Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*, Praha 1996, zde s. 89-105 (kapitola Myšlenka milosti Boží, jeden z klíčů k baroku).

²⁶⁷ Zde podle poslední vůle Maxmiliany Rosalie Vančurové ze dne 18. 1. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2543, kart. 71), srov. např. také poslední vůli Anny Juliany Alžběty z Vršovce, z roku 1753, v níž není uvedeno přesné datum vzniku (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3230, kart. 85): „*sein bitters leyden und kostbares Bluth an Stamen des heiligen Creutztes so theuer verkauft und erlöset hat*“.

²⁶⁸ Srov. poslední vůli Marie Alžběty Audrčské ze dne 17. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59).

²⁶⁹ Srov. např. poslední vůli Leopoldiny Magdaleny z Millesimo ze dne 28. 7. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1925, kart. 60): „*Předně: duši svou milou Bohu všemohoucímu jakožto stvořiteli mému poroučím a na věčnost odevzdávám, kterou aby skrze syna svého jediného a spasitele našeho zásluhy, skrze mocné a neoslyšené nejsvětější rodičky Boží orodování a přímlyvy všech věčných a milých svatých a světic, na milost přijíti a z milosrdenství svého nesmírného v počet vyvolených pojíti ráčil nejpokorněji prosím*“.

²⁷⁰ V tomto ohledu zřejmě hrály významnou roli vnější okolnosti. Velmi stručné jsou testamenty, v nichž pisatelky otevřeně přiznávají těžkou nemoc. Ty se pak svým vzezřením blíží formě kodicilů, srov. např. poslední vůli Anny Antonie Rašínové z Rýznburka ze dne 10. 9. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart. 76): „*Já Anna Antonia slečna Rašínová rozená z Rýznburgu, jsoucí v těžké nemoci postavená (však ještě při dobrým rozumu a paměti), nemajíce nic jiného před očima svýma jediné smrt. Duši mou předně Bohu a blahoslavené rodičce Boží Panně Marie odevzdávám. Za druhé kdyby mě pán Bůh z tohoto bídneho světa povolati ráčil, poslední vůle má jest dům můj městský...*“

²⁷¹ Skutečnou výjimku v tomto ohledu v celém souboru testamentů představuje poslední vůle Zuzany Antonie z Vrtby z 20. 7. 1699 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 61), v níž testátorka zmiňuje pět ran Kristových: „*Meine Seele die ich von Gott meinen Schepfer und Seeligmacher erhalte, bestelle ich in die alleheiligste fünf Wunden Christi*“. S takovými podrobnějšími tématy katolické nauky se mohly šlechtičny setkat v dobové literatuře, srov. William STANYHURTS, *Boha nesmrtelného v těle smrtelném trpícího historie*, Praha 1708 (knihopis č. 15663), ke Kristově utrpení na kříži a pěti ranám pak také Miloš

zarážející v porovnání s mnohostí témat, jež se objevují jednak v soudobé homiletice, s níž se každý věřící nutně musel setkat při návštěvě kostela, a jednak u vyšších společenských vrstev i v ostatní náboženské literatuře, u které se dá předpokládat, že s ní šlechtičny mohly bezpochyby přijít do styku.²⁷² V těchto literárních útvarech totiž autoři z řad duchovních užívali pestrou škálu starozákonních i novozákonních témat, nejednou zapojili zcela nevšední motivy či se snažili o originální ztvárnění výstavby textu.²⁷³ Rovněž v knihách věnujících se přímo posledním věcem člověka, tedy smrti, poslednímu soudu, nebi a peklu či celému průběhu přípravy na smrt,²⁷⁴ je výklad pojatý

SLÁDEK - Lucie PEISERTOVÁ - Tomáš BŘEŇ (edd.), Martin z Kochemu, *Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny*, Praha 2007, s. 713-767. Pro základní schémata katecheze pak srov. např. ve střední Evropě nejrozšířenější katechismus jezuity Petra Kanisia, zde citováno podle novodobé edice dle Josef VAŠICA (ed.), Petr Kanisius, *Katechismus katolickéj*, Olomouc 1931, v němž jsou stručně a přehledně formou otázek a odpovědí vypsána nejzákladnější katolická dogmata, vždy s jasným vysvětlením. Tato forma je ostatně pro katechismy typická, k tomu blíže. M. SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný verbíř*, s. 12. K oblíbě a významu díla tridentského teologa Petra Kanisia se vyjadřuje také Z. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 95-96 a M. SLÁDEK, *Vítr jest život člověka*, s. 21.

²⁷² Na přinejmenším povšechnou znalost soudobé náboženské literatury lze usuzovat jednak z dedikací takových knih, zde srov. anonymně vydané *Pokojné živobytí a šťastná smrt*, Praha 1735 (knižopis č. 7596), které je věnováno „její vysoce urozené hraběcí milosti vysoce urozené Paní Paní Maria Susany svaté Římské říše ovdovělé hraběnky Vratislavové z Mitrovic, rozené hraběnky Talackovy z Ještětice“ a jednak je také možné předpokládat využívání knih z domácích (zámeckých) knihoven, zde více např. Jitka RADIMSKÁ - Milena LENDEROVÁ, *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenberková*, in: Milena Lenderová a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 131-154 či Jitka RADIMSKÁ, *Barokní čtenářka Marie Arnoštka z Eggenberku a její knihovna*, in: Jitka Radimská (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna, České Budějovice 2003 (= OR 4)*, s. 227-238.

²⁷³ Srov. Miloš SLÁDEK (ed.), *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*, Jinočany 1995, s. 12-26. Podle Miloše Sládka došlo již v 17. století k uvolnění vazeb mezi citáty z evangelií a následným výkladem, byl položen důraz na smysl celého textu, zapojena podobenství a alegorie s vyhledáváním nezvyklých a nečekaných spojení.

²⁷⁴ Srov. např. anonymně vydaný *Poslední duchovní kšaft A nebo Pravé a spasitelné přihotovení k šťastné smrti*, Praha 1714 (knižopis č. 04598), srov. také Josef Maria PROLA, *Den pravého života aneb Přihotovení se k dobré a šťastné smrti*, Hradec Králové 1726 (knižopis č. 14402). K tomuto tématu srov. také Pavel KRÁL, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: Martin Holý - Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (= FHB, Supplementum 1), s. 7-22 či TÝŽ, *"Knižka o smrti" Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století*, in: Jitka Radimská

poměrně široce a nezřídka bývá spojován s články čerpajícími z děl antických filosofů či církevních otců.²⁷⁵ Hojně užívány bývají opět biblické příklady²⁷⁶ a výjimku netvoří ani doporučení modliteb směřujících přímo ke konkrétním svatým osobám. Za dobrou smrt se doporučovalo prosit samozřejmě především samotného Pána, často zmiňované bývají však i modlitby ke svatému Josefu, jenž byl považován za patrona lehké smrti,²⁷⁷ či svaté Barboře.²⁷⁸

V testamentech se však nic takového neobjevuje. Přes patrný nárůst obrazovosti a dramatizace textu, jejíž kumulaci je možné pozorovat na samém konci sledovaného období od třicátých, ale více čtyřicátých do padesátých let 18. století, zůstává v testamentární praxi šlechtických žen vsazeno ono jediné uvedené téma dosažení

(ed.), *Vita morsque et librorum historia*. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (= OR 9), s. 141-154.

²⁷⁵ Zde srov. např. D. ERASMUS, *Kniha Erasma Roterodámského*, která se zabývá podstatou křesťanského katolického náboženství, nabádá k včasné přípravě ke smrti: „*A poněvadž při hodině smrti naší, všechno naše potěšení záleží na pilném a ustavičném přemýšlování, o veliké smrti Krysta Pána Vykupitele a Spasitele našeho, také na tom, abychom k sobě ku paměti přivésti hleděli téhož času společnost a sdílnost vši církve svaté, kteráž jest tělo Krysta Pána: pročez nám prospěšno bude, abychom v tom obém ještě za zdraví našeho, a poněvadž v tomto životě tělesném jsme, hleděti se pilně cvičiti a ke smrti vždy se strojili*“ (s. 85) a zejména v první části přináší „*Příkladné řeči z kněh hlubokých mudrcův*“, kde jsou obsaženy výňatky z prací Démokritových, Sókratových, Ciceronových, Platónových aj. (srov. s. 2-56).

²⁷⁶ Srov. např. J. DRECHSEL, *Theatrum aneb Divadlo Božího řízení*, kde autor nechává promlouvat zejm. sv. Pavla, ze starozákonních postav pak nejvíce Jóba, což je nejobvyklejší i v dalších dílech s tematikou ars moriendi. Jejich výroky bývají spojovány se situacemi, které vyvstávají v každodenním životě - zde například při zisku či ztrátě v kontextu textu vztahené i k narození a smrti: „*Pánu Bohu za navštívení poděkujme a rceme se svatým Jóbem. Pán Bůh dal. A když něco zase nám odejme, nermuťme se, myslíme, ne naše, ale své sobě vzal a rceme: Pán Bůh vzal, buď jméno Páně pochváleno*“ (s. 4-5).

²⁷⁷ Blažená smrt svatého Josefa bývá spojována s jeho předpokládaným skonem v přítomnosti Ježíše Krista, k němuž došlo v Nazaretě ještě před Ježíšovým veřejným vystoupením, srov. Ivan RUSINA, *Životy svätých. Ikonografia*, Bratislava 1994. Svatý Josef v barokním období obecně požíval vysoké úcty, neboť byl roku 1654 na podnět Ferdinanda III. prohlášen za patrona všech habsburských zemí, srov. M. E. DUCREUX, *Několik úvah o barokní zbožnosti*, s. 157-158.

²⁷⁸ Zde srov. např. anonymní *Pokojné živobyті a šťastná smrt*, Praha 1735 (knihopis č. 17596), obsahující Modlitbu k svaté Barboře za šťastné stonání: „*Přesvatá Panno Barboro, sečkoliv moci tvého ženicha býti můžeš, toho mi v hodinu mé smrti neodpírej, vyžádej mě bídnému hříšníkú té milosti, abych v hříších svých neskonal...*“ (s. 51).

spásy.²⁷⁹ To jistě není možné spojovat s omezenou intelektuální kapacitou urozených žen, či s jejich nedostatečným náboženským záplem, k tomu ani není výpověď práce s testamenty jako sériovými prameny oprávněná. Lze spíše usuzovat na velmi účelovou stavbu posledních vůli, podřízenou jedinému cíli, v níž byla tvůrčí literární invence zcela zbytečná, ne-li dokonce zcela nevhodná vzhledem k právní povaze těchto dokumentů. K pochopení struktury a obsahu testamentárních listin je proto nutné vrátit se nyní opět k obecnému významu spásy v době baroka.

Vycházíme-li z nejzákladnějších premis katolické katechetiky, které spočívaly v uvědomění si nevyhnutelné lidské hříšnosti a chápání života jako směřování ke smrti,²⁸⁰ pak náplní veškerých náboženských projevů nemělo být nic jiného než snaha dopomoci věřícímu ke vstupu do království nebeského.²⁸¹ Téma smrti sice bývá v soudobé náboženské literatuře samostatně přítomno pouze zřídka, jako implicitní motiv přítomný v pozadí se však objevuje pravidelně. Vyplývá obvykle z morálních apelů věnujících se ctnostem a hříchům. Ačkoliv ctnost veездеjším světě bývala označována za skomírající,²⁸² nedocházelo ke zdůrazňování represivních postihů, které mohly zemřelou duši potkat. S kategorií pekla a očistce se setkáváme téměř výhradně jen v knihách vážících se k smrti a umírání,²⁸³ z nichž také mohly pocházet znalosti

---

²⁷⁹ Období přelomu století, doby nejzazšího vrcholu baroka s dosažením nejvyšší míry christianizace společnosti, projevující se v testamentech vysokou mírou zbožných formulí a odkazů ad pias causas, je v souladu s výsledky francouzských historiků, kteří ve své zemi tento jev kladou do rozmezí let 1680-1720, srov. M. VOVELLE, *Piété baroque*, s. 15-19 a 75-100. U nás je zapotřebí počítat s jistou časovou prodlevou, tedy obdobím zhruba do konce šedesátých let osmnáctého století, srov. R. ZUBER, *Nové tendence ve studiu církevních dějin*, s. 5.

²⁸⁰ Srov. např. Petr KANISIUS, *O víře*, zde zejm. s. 58: „*Toho Syna Božího časné početí a porození obsahuje první počátky lidského spasení a vykoupení a jest způsobem našeho obrození. Čímž se stává, že my zlořečení synové Adamovi, počati z nečistého semene a narození jako synové hněvu, jsme očišťováni, tož abychom z tělesných stali se duchovními ano docela syny Božími v Kristovi*“.

²⁸¹ Dosažení spásy jako hlavní náplň a úkol katechetické a homiletické literatury označuje Miloš Sládek, srov. M. SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný verbíř*, s. 12, obdobně také R. LENZ, *De mortui nil nisi bene?*, s. 140.

²⁸² „*Ctnost je hlasem volajícím na poušti*“, citováno podle postily Berla Královská kazatele Daniela Nitzsche, srov. M. SLÁDEK, *Malý svět*, s. 16.

²⁸³ Srov. např. Valentin Bernard JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, Brno 1709 (knihopis č. 03546), „*o hrozném a spravedlivém soudu božím, na kterýž musí se dostaviti každý člověk*“, dále pak „*o třetí poslední věci člověka, totižto o pekle*“ a rovněž kapitola „*co a kde je očistec*“ (s. 281-325).

o topografii a fungování onoho světa,²⁸⁴ jež testátorky ve svých posledních vůlích prokazují, a to zejména pokud šlo o okamžik smrti a chvíle těsně následující, v nichž se rozhodovalo o osudu zemřelého na dlouhou dobu dopředu. S budoucí smrtí v žádném případě nepočítaly jako s náhlou,²⁸⁵ to ovšem ostatně úzce souvisí již se samotným pořízením testamentu,²⁸⁶ který poskytl člověku možnost nadále se zabírat pouze spásou své duše, jež se měla ve smrti oddělit od hmotného těla.²⁸⁷

Duše

Duše představovala v jednom každém testamentu statek, jenž byl odkazován na prvním místě. Ačkoliv byla v souladu s premisou apriorní hříšnosti často označována za „ubohou“²⁸⁸ či přímo „hříšnou“,²⁸⁹ jedním dechem testátorky dodávaly, že jim je „milá“

---

²⁸⁴ Tyto znalosti stojí na základech s kořeny sahajícími do středověku - již v roce 1336 vydal papež Benedictus XII. bulu Benedictus Deus o topografii onoho světa. Srov. Peter DINZELBACHER, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*, Praha 2004, s. 64.

²⁸⁵ Náhlá smrt byla považována za nečistou a vnímána jako Boží trest: „Pán Bůh trestává některé lidi zlou smrtí náhlou a nešťastnou“, naproti tomu „dobrých pobožných křesťanův bývá smrt šťastná“, srov. V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, s. 269 a 278.

²⁸⁶ Zde srov. např. poslední vůli Barbary Františky Thunové ze dne 1. 5. 1701 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62): „...auch oftmahl ein Mensch ohne das er von seine Vermögen, so ihm der Allmächtige Gott verliehen, das disponieren kann, gantz unversehen von dieser Weltt scheyden muss, ich aber ohne Testament nicht gerne sterben wollte“.

²⁸⁷ „Umírajícím lidem mnohé ouzkosti smrt přináší: nejprve bolest velikou, kterouž trpí, když Ti dva nejmilejší tovaryši, tělo a duše, od sebe se loučí“, srov. V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, s. 264. Podobně o oddělení duše od těla jako o rozluce věrných manželů v barokních pohřebních kázáních, srov. Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání*, s. 191-208. Poněkud opačně na věc nahlíží Erasmus Rotterdamský, srov. D. ERASMUS, *Kniha Erasma Roterodámského*, s. 55: „a tot jest to oddělení ducha od těla. Ti mezi sebou veliký boj vedou a téměř žádné nebylo by k vítězství naděje, kdyby duch Krysta Pána nápomocen nebyl nemocí těla našeho. Ale jeho ta pouhá milost umrtvuje v nás starého toho člověka, tak abychom my ne podle vůle těla našeho živi byli, ale podle Ducha Božího“. K oddělení duše s těla srov. také např. poslední vůli Lidmily Svatkovské z Dobrohoště z 9. 10. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1931, kart. 60): „tělo mé, když se s ním duše rozloučí...“.

²⁸⁸ „Meine arme Seel befehle ich...“, srov. poslední vůli Ludmily z Bubna z 2. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2781, kart. 75).

²⁸⁹ Srov. např. poslední vůli Marie Terezie Kadetové ze 7. 7. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2552, kart. 71): „duše má milá mnohejma hříchy obtěžkána jest...“.

a přisuzovaly jí atribut nesmrtelnosti.²⁹⁰ Po smrti fyzického těla měla duše předstoupit k soudu, nikoliv ovšem poslednímu. Soud nad duší měl být totiž dvojitý: „*první osobní, malý neb partikulární, hned po smrti člověka každého, a ten spravedlivý a přísný. Druhý pak veřejný při skonání světa, na kterém všickni lidé, co jich bylo, co jest na světě a co ještě bude, souzeni budou*“.²⁹¹ První je v testamentech reflektován, šlechtičny prosily o pomoc patřičné přímluvce a jinou možnost, než vstup na nebesa do věčné blaženosti, si nikterak nepřipouštěly. Druhý a poslední soud je zmiňován už pouze výjimečně, a to výhradně ve spojitosti se vzkříšením.²⁹² Tento jev může mít spojitost s určením a významem posledního soudu, jímž se mělo dát „*všemu světu a všem lidem na vědomo, že On jest Bůh mocný a svrchovaný a pán všeho stvoření, a že jest od Boha otce stanovený soudce živých a mrtvých. Souditi také proto bude, aby poznali všickni, že on každému spravedlivě činil a činí vždycky, a že od něho žádnému žádná křivda se nestala ani nestane*“.²⁹³ O významu Boží moci však testátorky nikdy nezapochoybovaly, právě naopak. Testament v první řadě vkládaly bezvýhradně formou krátké trinitární modlitby do Boží jurisdikce,²⁹⁴ což znamenalo, že každým následujícím slovem, se

---

²⁹⁰ „*Předně duši mou milou, když k života věčnému přehořkou smrtí Krysta Ježíše vykoupěna byla...*“, srov. poslední vůli Eufrosiny Sidonie Zumrové z Heršotic ze dne 11. 6. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2121, kart. 63).

²⁹¹ Srov. V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, s. 281.

²⁹² Srov. např. již dříve citovanou poslední vůli Marie Alžběty Audrčské ze dne 17. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59): „*...duši mé hříchy odpustiti a ji v pořad vyvolených svých přijíti, v den Blahoslaveného vzkříšení zase k tělu připojiti, to obe oslaviti Milostivě obdařiti ráčí. Tělo pak mé, jak z prachu země pošlo, v prach a popel země obrácené býtí musí*“.

²⁹³ Srov. V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, s. 289.

²⁹⁴ „*In Nahmen der allerhailigsten und Unvertheilten Dreifältigkeit, Gottes Vathers, Sohns, und heiligen Geistes. Amen*“, srov. poslední vůli Joanny Benedikty z Bünau z 13. 7. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2789, kart. 76). Invokace mířená např. k zemským patronům je v celém souboru posledních vůlí dochovaných ve sbírce listin při Úřadu desek zemských naprosto výjimečná, srov. poslední vůli Magdaleny Markéty Františky z Erbeville z 16. 6. 1705 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. , kart. 64), která je uvedená slovy: „*Jesus, Maria, Joseph, S. Joannes, S. Wenzel. In Nahmen der Allerheyl. Dreyfaltigkeit, Gott des Vathers, Gottes Sohns, und Gott des heiligen Geistes, Amen*.“ Absence jakéhokoliv vzývání Božího jména se pak u posledních pořízeních (nikoliv kodícilů) vyskytuje pouze v případech, kdy vůle umírajícího nebyla vyjádřena přímo formou testamentu, ale například plnomocenstvím, k tomu srov. poslední vůli Anny Barbory Pernkové ze dne 30. 11. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2798, kart. 76).

upínaly nikoliv k světské, ale především k všeobjímající božské spravedlnosti.²⁹⁵ Neměly tedy důvod nebýt si jisté v tom, že by se rozhodnutí zvažené u osobního soudu mohlo ještě někdy v budoucnu změnit, zřejmě proto byla také nebeská radost „věčnou“.²⁹⁶

Pro muka pekelná tak v testamentech nezbylo ani nejmenšího prostoru - při umírání mocných jako by toto zásvětní místo vůbec neexistovalo. Poměrně podobně je na tom i kategorie, která jako doplněk pekla někdy bývala rovněž řazena mezi čtyři poslední věci člověka, a která se v křesťanské věrouce zrodila poměrně pozdě, totiž očištec.²⁹⁷ Výskyt tohoto slova je v celém souboru testamentů více než ojedinělý, ve všech případech pak navíc shodně vystupuje ve zcela specifických souvislostech. Vždy jde totiž o očištec pro „ty druhé“. Toto místo bylo považováno za jakýsi žalář pro duše, velmi podobný peklu, ovšem odlišný tím, že duše budou „v pekle na věky bez konce a bez všecké naděje vykoupení, v očištcích pak dočasu od Pána Boha uloženého aneb do spomožení“.²⁹⁸ V očištcích mělo docházet k smýváním „špíny hříchův svých, kterých nezmyly na tomto světě“²⁹⁹ a zřejmě vzhledem ke skutečnosti, že v soudobé literatuře byli jako příklady odsouzcenců do plamenů očištců uváděni zejména pohané,³⁰⁰ vyrostlo v myslích katolíků přesvědčení o očištcích jako zcela nereálném trestu pro sebe samé. Tak jedině vyjádření, které očištec v testamentech nalezl, spočívalo v pomoci duším, které již na tomto místě byly: „dálejší mší svatých co jen možné, z nich polovic za mou ubohou duši, druhá pak polovina za duše v očištcích“.³⁰¹

---

²⁹⁵ Ta v katolickém náboženství platila jako obecný princip, srov. např. P. KANISIUS, *O víře*, s. 124-125: „...spolu i jako zákonodárce, jehož přikázání máme poslouchati, a jako vzor ctností všech, jehož máme následovati, a jako soudce spravedlivého, jenž povinnou každého skutku odměnu nebo trest jistě splatí“.

²⁹⁶ Srov. např. poslední vůli Antonie Renaty Buquoyové ze dne 28. 5. 1728 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 73): „ewige himmlische Freude“.

²⁹⁷ Srov. Jacques LE GOFF, *Zrození očištců*, Praha 2003, zde zejm. s. 134, dogmatizace purgatoria proběhla již v roce 1274 na zasedání lyonského koncilu. K tomu také P. DINZELBACHER, *Poslední věci člověka*, s. 63, podle nějž dogmatizaci vyvolaly heretické proudy (např. kataři), které vystoupily proti možnosti, že by živí mohli pomáhat mrtvým.

²⁹⁸ Srov. V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Kazatel domácí*, s. 323.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 323.

³⁰⁰ Pohanské krále jako obyvatele očištců uvádí kromě V. B. JESTŘÁBSKÉHO (c.d., s. 322-324) také např. Jiří Ambrozi, srov. Jiří AMBROZI, *Spasitelná příprava ke smrti*, Praha 1742 (knižopis č. 00201).

³⁰¹ Srov. poslední vůli Terezie Josefy Baullerové ze dne 21. 5. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3024, kart. 80).

Možnost aktivní účasti na spáse duší lze považovat za významnou součást teologie, jíž naplno rozvinuli příslušníci řádu jezuitů jako reakci na náboženské reformační proudy a podněty jansenismu.³⁰² Proti predestinaci nutící člověka žít asketickým životem postavili tezi, že Bůh je dobrý a přeje si spasit všechny zároveň s tvrzením, že lidská vůle je svobodná, což během 17. a 18. století zapříčinilo nárůst obliby očištění a možnosti dopomoci si dobročinností k vlastnímu spasení.³⁰³ To si umírající šlechtičny snažily zajistit také pojišťováním určitého počtu zádušních mší za svou vlastní duši, které je běžné v testamentech po celé studované období. Narozdíl od 16. a počátku 17. století je patrný strmý nárůst počtu zádušních mší, které se v testamentu objevovaly. Důraz na kvantitu, pro barokní zbožnost charakteristický,³⁰⁴ způsobil, že oproti řádům stovek,³⁰⁵ se nyní požadované mše běžně pohybovaly v počtu několika tisíc, a to i u šlechtičen, které nenáležely k elitním vrstvám soudobé nobility.³⁰⁶ Nutné je na tomto místě ovšem podotknout, že na sebe samotné testátorky jen málokdy pamatovaly formou „věčné donace“ některému kostelu či příslušníkům určitého řádu.³⁰⁷ Zpravidla si předplatily pouze omezený počet mší, jež měly být odslouženy co nejdříve po smrti dotyčné,³⁰⁸ či stanovily dobu, po kterou měly být na konkrétním místě čteny.³⁰⁹

---

³⁰² K podstatě polemické teologie týkající se věcí spásy v období konfesijní rozrůzněnosti raného novověku srov. Z. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 32-38.

³⁰³ „Funkční“ teologii tzv. jezuitského probabilismu rozvíjí Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002, s. 224-231. K vlivu Tovaryšstva Ježíšova na formování konfesijní (katolické) kultury raného novověku srov. také R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život III*, s. 120-126.

³⁰⁴ Významu počtu hodin strávených na modlitbách, množství odříkaných modliteb či slyšených mší v soudobé zbožnosti se věnuje J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 85-86.

³⁰⁵ K nárůstu počtu zádušních mší, které se měly za zemřelého odsloužit srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 96-97.

³⁰⁶ Srov. např. poslední vůli Marie Eleonory Řepické ze Sudoměře ze dne 4. 12. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3245, kart. 85): „...dann heyligen Messen drey Tausend lesen“.

³⁰⁷ Srov. např. v tomto ohledu výjimečnou poslední vůli Alžběty Kateřiny Čábelické z 2. 5. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2330, kart. 67): „Za čtvrté vejš jmenovanému kostelu sv. Ignatia odkazuji pět set zlatých by se pod aurok daly a z aurokův světla k mším svatým se kupovaly a od něho pana dědice který také je kupovati bude se odvozovaly a za mou duši na budoucí věčné časy hořivaly“.

³⁰⁸ Srov. např. poslední vůli Kateřiny Alžběty Bauerové ze dne 16. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1918, kart. 59): „...sollen nach meinen Todt zu meiner armen Seele Trost und Heyl zwey Tausend heyliger Messen ohne Ambt sobalt möglichen in der Stadt Prag von denen P.P. Jesovitern gelesen“.

Jako by předpokládaly, že další již zapotřebí nebudou, či v tomto ohledu spoléhaly na aktivitu svých blízkých. V některých případech si dokonce pojišťovaly zádušní mše pouze pro čas pohřbu svého těla.³¹⁰

Tělo a pohřeb

Tělo tvořilo v pořadí obvykle druhý odkazovaný statek.³¹¹ Narozdíl od duše, o jejíž posmrtné zaopatření urozené ženy přímo úzkostně dbaly, ponechávaly své tělo pozoruhodně téměř až bez povšimnutí.³¹² Přesné instrukce k pohřbu se v testamentech nevyskytují nijak často³¹³ a je samozřejmě otázkou, zdali pro vypravení pohřbu šlechtičny nesestavovaly zvláštní nařízení,³¹⁴ nicméně v úvahu připadá i možnost, že akt

---

³⁰⁹ Srov. např. poslední vůli Augusty Sofie Peinhöferové z 28. 7. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3241, kart. 85): „*bey st. Georgi durch den ganzen jahr alletag mir heyl. Messe gelesen werden*“.

³¹⁰ Srov. např. poslední vůli Zuzany Maxmiliány Smrčkové ze dne 19. 8. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2339, kart. 67): „*...chci tomu aby pokudž bych v městech pražských umřela u velebných pánuv páterův dominikánův v kostele svatě Máří Magdalény v Novém městě pražském křesťanským způsobem pohřbeno a pochováno a přitom co nejvíce mší svatých slouženo bylo na kteréžto k vydání poroučím a nařizují pět set zlatých*“.

³¹¹ Srov. např. poslední vůli Uršuly Sofie z Aschau z 2. 4. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1778, kart. 57): „*Zweytens meinen Leib verschaffe ich selbigen der Erden*“. Srov. také např. poslední vůli Marie Terezie Kadetové z 7. 7. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2552, kart. 71): „*tělo pak mé k křesťanskému pohřbení mému ustanovenému dědici u tohoto mého posledního pořizení Executoru zanechávám*“. Některé šlechtičny se o svém zemřelém těle skutečně nezmiňují ani slůvkem, k tomu srov. např. poslední vůli Alžběty Vitanovské z 28. 4. 1659 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1676, kart. 55).

³¹² Srov. poslední vůli Johany Zárubové ze dne 5. 2. 1673 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1724, kart. 56): „*Za druhé, smrtedlné toto tělo mé, jež při konci života mého, aby dle obyčeje, všemi svátostmi pokudž možno bude zaopatřeno, a když by se s duší svou již rozloučilo, (poněvadž mrtvo jest, nic jiného nepotřebuje, než aby do země, odkudž vzato jest, tím dříve se navrátilo a obráceno bylo), to aby v kostele s. Mikuláše na statku svojanovským ležícím pohřbeno bylo*“.

³¹³ Jako jedna z mála testátorek se pohřbem podrobně zabývá Marie Josefa Eusebie Hartigová, srov. její poslední vůli sepsanou dne 28. 9. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2126, kart. 63): „*Andertens solle mein Körper bey denen ehewürdigen P.P. Augustinern bey St. Thomas in der königl. Kleinen Stadt Prag bey Tag zwischen zehne und eylf Uhr (jedoch wan ich solte zur Prag sterben) begraben und derselbe durch die Bettel Leuthe getragen, wie auch von folgenden Bruderschafften, undt Ordens Leüthen...*“.

³¹⁴ Srov. poslední vůli Anny Marie Amabilie Götzové z 17. 7. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2333, kart. 67): „*Den Leib verschaffe ich der Erden welcher solle dem christlichen catholischen*

posledního rozloučení přenechávaly zcela režii pozůstalých.³¹⁵ Běžné je v tomto ohledu pouze zmínění místa, na němž měly ostatky spočinout,³¹⁶ málokdy je však toto přání jakkoliv zdůvodněno, a je proto nemožné soudit, ke komu byly testátorky vázány tak silným emocionálním poutem, že jej upřednostnily před ostatními ve věci výběru místa posledního odpočinku.³¹⁷ Stejně jako v distributivní části posledních pořízení, i zde

---

Gebrauch bey dennen Patribus Dominicanus begraben und bey der Begräbnus wie ich es in mit eigener Handt geschriebenen Zettl verzeichnen werdte verfahren werden“.

³¹⁵ Zde srov. např. testament Marie Poxiny z Engelflusu z 14. 4. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2546, kart. 75): „*Za druhé tělo mé mrtvé, dětem mým jmilým poroučím a tomu chci, aby prostředkem počestného a příslušejícího pohřbu dle způsobu křesťanského v chrámu Páně a neb v kryptě velebných pánův páterův z Tovaryšstva Pana Ježíše v král. městě Klatovech položeno bylo“.*

³¹⁶ V této souvislosti jsou zajímavé testamety, v nichž šlechtičny podávají instrukce k pohřbu pro případ, že by zemřely v určitém městě, v případě smrti jinde si však nepřejí téměř žádný ceremoniál. Ty navíc dokládají běžně praktikovanou a zřejmě také vysokou mobilitu urozených žen, srov. např. testament Barbary Františky Thunové z 1. 5. 1701 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62): „*Was andertens meinen toden Leichnamb betrifft, solchen will ich in einen weis- und blau schon verfertigt Habit angelegt zu ehewürdigen P.P. Capucinern in Prag auf Hratschin allernaht Meinen in Gott ruhenden Ehegemahl beygesetzt haben, welcher wann ich in Prag mit Todt abgehe, 12 Bettelleythe in Bekleydung, 12 anderer Bettler mit Windlichtern dahin tragen sollen, sollte ich aber auser Prag sterben, würdt man ihn in der Still ohne allen Pracht geprägt begraben“.*

³¹⁷ Některé šlechtičny si přejí spočinout vedle svého manžela, srov. např. poslední vůli Evy Efrosiny Týřovské z 17. 7. 1663 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1687, kart. 56): „*....strany pohřbu mého to nařizují, aby tělo mé mrtvé, když by se s duší rozloučilo, v kostele farním svatého Vavřince kdež také nebožtík pan manžel odpočívá a pohřben jest...“*, jiné volí své zemřelé děti, srov. např. poslední vůli Vilemíny Kateřiny Talackové sepsanou 20. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart.75): „*mein Leib nachdem meine liebe Tochter Leichnamb in der selbiger Todt-Capell bey Mariam Magd. begraben soll und durch drei folgende Tage zwei Tausend Leich-messen für meine arme Seele und Seel meiner liebe Tochter gelesen werden.*“ Objevují se i případy, kdy chtějí šlechtičny spočinout po boku své matky, k tomu srov. např. poslední vůli Marie Ernestiny Hochberkové z Hennendorfu ze dne 6. 3. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2332, kart. 85): „*....wo auch meine arme Mutter begraben ist“.* Žádná z variant ale není výrazněji zastoupena a bohužel převažují situace, kdy ohledně pohřbu šlechtičny žádnou blízkou osobu nezmiňují. Výzkum tedy nelze v těchto intencích porovnat se závěry maďarského výzkumu, podle nichž pohřeb vedle posledního manžela nebyl u šlechtičen vůbec běžný, protože testátorky často volily místo posledního odpočinku po boku svých rodičů, srov. H. ILDIKÓ, *Testamety aristokratických žien*, s. 133.

nacházely jasně artikulované city, ať už pozitivní³¹⁸ či negativní,³¹⁹ své místo zřídka. Mnohem větší důraz byl kladen „stavovskou čest“.³²⁰ Ta v souvislosti s pohřbem došla naplnění hned v několika momentech. První spočíval v uložení mrtvého těla v prostoru kostela, často poblíž oltáře, či do krypty náležící některému z řeholních řádů.³²¹ Obzvláště velké uplatnění v tomto směru patřilo jezuitům a dominikánům, jimž své tělo šlechtičny k pohřbení svěřovaly poměrně hojně.³²² Druhým souvisejícím aspektem jsou stanovy upravující průběh pohřbu, jehož se měli účastnit právě řeholníci, zbožná bratrstva a také chudina, která měla být při této příležitosti obdarována speciálně stanovenou částkou peněz, a případně také na útraty testátorky pohoštěna.³²³ Naposledy se stavovská čest zrcadlí ve zbožných odkazech, ať už pojištěných zádušních mších za sebe či své blízké, či ve finančních či hmotných donacích.

Na všechny tyto aspekty je samozřejmě nutné nahlížet jako na projevy zbožnosti, zejména v případě almužny pro chudé, od nichž se očekávalo, že se na oplátku pomodlí za duši zemřelé, přičemž modlitby potřebných byly považovány za

---

³¹⁸ Srov. např. testament Marie Alžběty Audrčské z 17. 1. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1920, kart. 59): „*Mýmu nejmilejšímu panu manželu poroučím a jej prosím pro tu lásku manželskou mezi sebou tolik milou*“.

³¹⁹ Jako jediný příklad explicitně vyjádřené antipatie srov. poslední vůli Anny Antonie Rašínové z Rýznburku z 10. 9. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2348, kart.67): „*...bratru mému Ladislavovi, nebo on mě jak živo málo co dobrýho udělal*“.

³²⁰ „*...standegemäsigt Begrabnis*“ si přeje např. Alžběta Polyxena Buquoyová ve své poslední vůli z 25. 1. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2107, kart. 63), naprosto stejné vyjádření srov. také např. u Marii Terezie z Vernier v testamentu z 29. 11. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3244, kart. 85).

³²¹ Takový způsob pohřbu v 17. či 18. století náležel pouze společnosti urozených či zámožným měšťanům, srov. P. ARIÉS, *Dějiny smrti* I, s. 106.

³²² Srov. např. testament Marie Bohumily Bořkové Dohalské z Dohalic z 29. 10. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv.č. 1929, kart. 60): „*Za druhé těla pak mého co se dotýče, jestli by mě Pan Bůh v tomto městě Jičíně z tohoto světa pojíti ráčil, žádám ponížně velebného Pána Patera Rektora kdo koliv bude a celou kolej jičínskou Tovaryšstva Ježíšova (poněvadž já od mladosti vždy k tomu svatýmu řádu svou náchylnost chovám a mnoho dobrýho od něho užila), aby tělo mé v chrámu Páně sv. Ignatia v sklípku mých milejch panen strejn v městě Jičíně odpočívalo*“.

Dominikánům své tělo pak v poslední vůli dne 30. 11. 1733 svěřuje např. Anna Barbora Pernklová (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2798, kart. 76): „*z těch jmenovaných 400 kop budou P.P. Dominicani povinni můj funus vypraviti a co by koliv za vypravení mého funusu něco víceji pozůstávalo, tehdy na všechen způsob hleděti za duši mou za ostatní takové peníze mše svatý sloužiti dáti*“.

³²³ Srov. např. testament Terezie Josefy Baullerové z 21. 5. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3024, kart.80): „*...chudým almužny padesáte zlatých a na hostinu sedum zlatých rein. dáno bylo nařizují*“.

obzvláště mocné ve věci spásy.³²⁴ Nelze však na tomto místě zapomínat na fakt, že u šlechty hrála významnou roli její vnější prezentace, která se zejména v době rekatolizace s náboženskými projevy úzce prolínala.³²⁵ Není nepodstatné, že jednotlivé znaky katolické zbožnosti, jaké vysvítají z testamentů, korespondují se směřováním katolicismu nastaveným habsburskými panovníky a zároveň slouží jako manifest šlechtictví, které bylo chápáno jako soubor určitých vlastností – symbolických zdrojů vyšší prestiže. Tu bylo nutné prokazovat o to více, že šlechta Obnoveným zřízením zemským přišla o své stavovské prvenství v rámci Českého království, což způsobilo narušení tradičního systému hodnot.³²⁶ Ačkoliv ženské příslušnice urozené společnosti samozřejmě běžně netvořily její reprezentační špičky, jejich místo v síti sociálních vztahů bylo nezastupitelné a významné.³²⁷ Jako neoddělitelné protějšky mužských členů rodu musely naplňovat jistá kritéria a přispívat k vytváření obrazu urozenosti navenek. Této strategii nasvědčuje výše načrtnutý jednotný model „testamentární zbožnosti“, v němž individuální projevy takřka absolutně absentují a propůjčují jí pozoruhodně kosmopolitní ráz.

V invokacích zdůrazňovaná trojjediná podstata Boha a neotřesitelná víra v jeho všemohoucnost, ale především význam připisovaný Panně Marii, stejně jako protěžování určitých řeholních řádů, které představují největší proměnu v obsahu

---

³²⁴ P. ARIÉS, *Dějiny smrti* I, s. 207-210.

³²⁵ Ke klíčovému místu, která zaujímala náboženská problematika v panovnícko-stavovských vztazích a nutnosti „srovnat se s Jeho Milostí císařskou ve víře“, stejně jako další politické rozměry rekatolizace srov. J. MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty*, s. 77-86. Srov. také A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 80-93.

³²⁶ Srov. H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení*, (články A.XXIV a A.XXVII). K proměně systému šlechtických hodnot po Bílé hoře srov. také Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110 a Ivo CERMÁN, *Panovník*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 46-68.

³²⁷ Nejnověji k soudobému pohledu na ženu srov. Jana RATAJOVÁ - Lucie STORCHOVÁ, *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Dolní Břežany 2008. Nezpochybnitelná pozice ženám náležela i přes církví šířený značně rozporuplný náhled na ženský archetyp, který byl v 17. století nejméně z části platný stále platný, srov. také Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. - 18. století II*, Praha 1999, s. 142-190 (kapitola Satanovi pomocníci III. - Žena), k předsudečnému náhledu na biologickou podstatu ženy také Robert MUCHEMBLED, *Dějiny d'ábla*, Praha 2008, zejm. s. 84-95.

testamentů oproti minulým obdobím,³²⁸ to vše svědčí o tendencích, jimiž šlechtičny sledují dynastický politický kult, který pro pobělohorské období představoval významnou cestu legitimizace vlastní nobility. Již Balbínem artikulovaná definice šlechtictví zdůrazňující stále projevování se ctnosti, kterou v baroku podněcovala vznešená krev předků a jejich stále připomínaný příklad, sice později doplněná o atributy spravedlnosti, péče o chudé a zbožnost,³²⁹ zůstává stále nedostatečná. Zejména formy zbožnosti je zapotřebí nazírat jako projevy disciplinace života šlechty a výsledek zvažování mezi opravdovým osobním přesvědčením a politickým a religijním oportunismem.³³⁰ To sice působí značné těžkosti při pátrání po skutečné konfesní identitě, nicméně při sériovém zpracování pramenů nepátrajícím po odhalení jádra konkrétních osobností, dovoluje snáze proniknout ke kolektivní mentalitě. Funerální záležitosti do jisté míry potvrzují, že šlechtická společnost v baroku se z velké části opírala o iluzi, kterou této době historiografie tradičně připisuje.³³¹ Zejména urozcení mužského pohlaví své pohřby koncipovali jako akt teatrality,³³² podobné

---

³²⁸ Srov. edici šlechtických testamentů z let 1550 - 1650, již připravil k vydání Pavel Král, srov. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 115-559.

³²⁹ „*Virtutis quedam professio maiorum illustri sanquine et exemplis propositis animata*“, srov. Z. KALISTA, *Století andělů*, s. 128.

³³⁰ Problematiku skutečné konfesní identity řeší Ronald G. ASCH, *Adlige Religiosität zwischen Dissimulation und Glaubenseifer im Konfessionellen Zeitalter*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Šlechta v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 321-345, zde s. 325.

³³¹ Předstírání pro barokní mentalitu skutečnější než skutečnost sama popisuje Josef Válka, srov. J. VÁLKA, *Manýrismus a baroko*, s. 182-183. K divadelnosti jako nejvlastnější psyché barokního světa také Z. KALISTA, *Století andělů*, s. 141 či TÝŽ, *Tvář baroka*, Praha 1992, zejm. s. 32-53.

³³² O pohřebních slavnostech jako aktech reprezentace nobility spočívající v sekvencích symbolických jednání a gest se vyjadřuje P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171. Dále k reprezentaci rodu mající vyjádřit moc a sociální kontinuitu také Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1*, Praha 1995, s. 214-216 či Beatrix BASTL, „*Adeliger Lebenslauf*“. *Die Ritten um Leben und Sterben in der Frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel. Politik-Kultur-Konfession 1500-1700*, Rosenberg 1990, s. 387-388. Obecně k významu pohřbů jako symbolickému „sociálnímu divadlu“ srov. Jennifer WOODWARD, *The Theatre of Death. The Ritual Management of Royal Funerals in Renaissance England 1570-1625*, Woodbridge 1997. Pohřebním ceremoniálům na vídeňském dvoře v době baroka se věnuje Magdalena HAWLIK - VAN DER WATER, *Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740*, Wien - Freiburg - Basel 1993. Specifický prostředek teatrality zvaný „castrum doloris“ jako vizualizace a zhmotnění nobility je pak zevrubně rozebrán u Lisolette POPELKA, *Castrum doloris oder „Trauriger Schauplatz*“.

tendence se však dají vystopovat i u šlechticů,³³³ a to i přesto, že v případě žen k opravdu honosným pohřbům příliš často nedocházelo.³³⁴

Při povolávání příslušníků řeholních společenství, které se měly pietního aktu účastnit, padla volba často na jezuity, dominikány či kapucíny. Tedy na řády velmi agilní v procesu rekatolizace a těšící se po celé sledované období zvláštní přízni

---

Untersuchungen zu Entstehung und Wesen ephemere Architektur I-II, Wien 1991, k témuž tématu v českém prostředí zejm. Jitka HELFERTOVÁ, *Castra doloris doby barokní v Čechách*, *Umění* 4, 22, 1974, s. 290-308.

³³³ Poměrně velkolepý pohřeb si ve svém testamentu z 20. 5. 1733 přeje Vilemína Kateřina Talacková (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart. 75): „...solchen nach habe ich, wie es nach meinen zeitl. Hintritt, mit deren Funeralien gehalten worden solle, mit einem Löbl. Convent Prediger Ordens allhie ad S. M. Magdl. in der Kleineren Stadt Prag (Salvo tamen iure Parochiali) ein folgendes verordnet, abgeredet und hiemit zu Pappier gebracht wie folget, als nembl. pro 1.mo: Nachdem mein Todter Leichnamb nach der Kirche ad S. Mariam Magdl wirdt gebracht seyn, als dann soll selbiger in die Todt Capell jetzt gemeldte Kirch durch drey nacheinander folgende Tage beygesetzt werden: folgendes sollen durch diese drey und folgende Tage zwey Tausend Leichmessen daselbst für meine arme Seele gelesen werden, dafür nomine dispendii verschaffe 1000 Gulden. 2.do: Sollen am dritten Tag obbemelter Beysetzung zwey Choraliter gesungene Aempter gefaltn werden, wofür nebst deren Ministris bestime 12 Gulden. 3.º: für die Krusse bey dem Altar Sti. Nominis Jesu, wo mein Leib eingesetzt werden soll 50 Gulden. 4.to: für dem Conduct und Mitbegleitung derer zeitlichen bey S.M. Magdl. 50 Gulden. 5.to: für Beziehung derer Altären und Paramenti 20 Gulden. 6.to: für die Sanctistamer, Gehülster und Zuträger 12 Gulden. 7.mo: für die Kertzen bey der Begräbnus und Exequien 15 Gulden. 8.to: für das Gelöuth durch 5 Stunden á 5 Gulden, also 25 Gulden. 9.mo: denen Ministranten Knaben 6 Gulden. 10.mo: für 1 einer Wein zum denen heilige Messen 10 Gulden. 11.mo: für die Ertz-Bruderschaft des Hochheil. Rosenkrantes, als ein Pium Legatum 15 Gulden [...] 12.mo: zur Andacht und Auszierung des H. Vincentii Reresii, als woselbst mein Leib ruhen wirdt 17 Gulden. 13.mo: für dem Sarg auf und mit 4 Kugeln 18 Gulden. 14.to: für ein zinneren Schildh auf meinen Sarg, nebst der Aufschießl eingestochen 6 Gulden. 15.º: für die Todten Schilde, worauf anstatt der Wappen, sollen Todten Köste gemaltet werden an der Zahl 36, dafür 10 Gulden. 16.º: denen Leuchen und Fackeln Träger und Bruderchaft Dienern 15 Gulden. 17.º: denen so bey meinen Leichnamb den davidischen Pfalter oder das Officium Defunctorum, von Anfang meiner geschehen Beysetzung bis zur Beerndung (ausgenommen zur Zeit da in der Kirchen daselbst ad S. M. Magdl. öffentlicher Gottesdienst gehalten wirdt) betten werden, dafür 15 Gulden. 18.º: Dem Todten-gräbern für Aufhebung des Kruft-Steines 4 Gulden. 19.º: für die Armen, wie auch gefangen Sitzende in allen 3. Stunden ein Almosen 100 gulden.“

³³⁴ Srov. Heide WUNDER, *Frauen in der Leichenpredigten des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Rudolf Lenz (ed.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Marburg 1984, s. 57-68. K mezidobí mezi smrtí a pohřbem těla, které bylo v případě ženských příslušnic šlechty zpravidla velmi krátké, srov. také P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 220.

vládnoucí dynastie. To spolu s odkazy „ad pias causas“, které šlechtičny nejčastěji ve formě peněžních úroků směřovaly opět buď těmto řádům či jednotlivým kostelům, a které měly sloužit k pojištění svatých mší či oltářních svic, vcelku napovídá snaze zvýraznit nadřazenost sociální skupiny, k níž testátorky patřily. Takovým projevem samozřejmě opět mohly být ony peníze speciálně vyčleňované pro chudé, obzvláště je zde ale třeba zmínit funkci zbožných bratrstev, které šlechtičny do účasti na posledním rozloučení rovněž zapojovaly. Tento jev má vzestupnou tendenci v čase – zejména ke konci sledovaného období v souvislosti s pohřbem ve svých posledních pořízeních šlechtičny projevovaly přání, aby se jejich pohřbu zúčastnila různá „bratrstva“, jež pak v distributivní části obdarovávají často pouze symbolickými částkami. Zároveň s nimi malé dary finanční povahy odkazovaly i dalším bratrstvům, buď takovým, která byla činná na domovských panstvích testátorek či naopak v Praze,³³⁵ od čehož si pravděpodobně slibovaly přímluvné modlitby a de facto tímto způsobem opět mohly napomoci jednak ke své spáse a jednak k udržení vlastní prestiže.

Lze totiž vycházet z předpokladu, že urozené ženy nebyly členkami těchto bratrstev, která tradičně náležela ponejvíce měšťanskému prostředí,³³⁶ a účast zbožných spolků na pohřbech opět tedy zřejmě stále není možné přičítat později stále sílícímu

---

³³⁵ Srov. např. nedatovanou poslední vůli Anny Juliany z Vršovce z roku 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3230, kart. 85): „...legire ich der allerheyligsten Dreyfaltigkeit Bruderschaft 25 Gulden Der Bruderschaft der heyligen Rosenkrantes zu S. Agidius Prag 25 Gulden. Bruderschaft des heyligen Scapulir bey S. Gallini Prag 25 Gulden. Hlg. Anna Bruderschaft bey S.M. Magdalena Prag 25 Gulden. Der Bruderschaft Versammlung bey der Mutter Gottes 25 Gulden. Der Bruderschaft Jesu Maria und Josephhi in Caureto 25 Gulden. Der Bruderschaft von blauen Scapulir bey denen Herren P.P. Cajetanern in Prag 25 Gulden S. Laurentii Bruderschaft auf den Lorentzi Berg 25 Gulden S. Ursula Bruderschaft auf der Neystadt 25 Gulden Der Bruderschaft Maria in Leipa 25 Gulden. Der Bruderschaft des heyligen Johannes in Schloss 25 Gulden“.

³³⁶ Ke skladbě bratrstev srov. Jiří MIKULEC, *Proměny náboženských bratrstev v raném novověku*, in: Tomáš Jiránek - Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005, s. 19-36, zde zejm. s. 29-30. Urozené osoby stály nejčastěji v pozici donátorů takových spolků, k tomu více Michaela HRUBÁ, *Donátoři bratrstev v prostředí královských měst severozápadních Čech v raném novověku*, in: Tomáš Jiránek - Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005, s. 141-148. Není to však pravidlem, k tomu srov. zejm. poslední vůli Benigny z Ottenfeldu z 25. 4. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3236, kart. 85): „deren Bruderschaften, wo ich eingeschrieben bin, legire ich fünf und fünfzig Gulden“.

prolínání měšťanské a šlechtické kultury. Je však nutné ptát se, zdali bylo angažování většího počtu bratrstev specificky ženským projevem v oblasti zbožnosti, k níž bývá apriorně přistupováno jako k větší či horlivější než je tomu v případě mužů.³³⁷ V této oblasti ovšem bohužel existuje možnost komparace opět pouze s předchozím stoletím, v němž však činnost a zejména počet náboženských bratrstev zdaleka nedosahoval hodnot srovnatelných s první polovinou 18. století,³³⁸ tudíž nelze prozatím na tuto otázku vyčerpávajícím způsobem odpovědět.³³⁹ Je možné pouze vyslovit domněnku, že případná specificky ženská zbožnost patrně vycházela z odlišného společenského a ekonomického postavení, prostého přímé politické či úřední reprezentace, což však není možné interpretovat tak, že ženy ve věcech víry disponovaly zcela volným polem působnosti. Ve skutečnosti tomu bylo právě naopak, vycházíme-li z předpokladu, že životní prostor ženy byl definován jejím vztahem k otci či manželovi.³⁴⁰

V této souvislosti je zajímavé, že pouze jediný testament z celého souboru se explicitně hlásí k evangelické víře. Testátorka Žofie Křinecká z Ronova rozená Lukavecká z Lukavce (+1659) jej pořídila v Drážďanech na samém počátku období studovaného v rozsahu této práce, tedy v roce 1650. Do desek zemských byl zapsán pouze díky výjimce, která byla Žofii Křinecké udělena na základě přímluvy saského kurfiřta a již jí byl v roce 1656 opětovně pojištěn věnný majetek.³⁴¹ Pozoruhodně velká část testátorek pak svou konfesi v celém testamentu nevyjádřila nijak. Prakticky jediným bodem testamentární praxe, kde bylo nutné víru pojmenovat, byla ustanovení ohledně pohřbu, v nichž šlechtičny vyjadřovaly přání, aby jejich tělo bylo zaopatřeno ritem „*křesťansko-katolickým*“³⁴² či pouze prostě „*po způsobu křesťanským*“.³⁴³

---

³³⁷ Srov. R. ZUBER, *Osudy moravské církve*, s. 181-182.

³³⁸ Srov. Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

³³⁹ Srov. úvodní kapitolu této práce, s. 13-14.

³⁴⁰ K nerovnému postavení manžela a manželky v aristokratické rodině, zejména podřízeném vztahu manželek k manželům a dcer k otcům P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 552-564. Od ženských členek rodiny se očekávalo, že se budou chovat „poctivě, poslušně a poddaně“.

³⁴¹ K rodu Křineckých z Ronova přehledně *Ottův slovník naučný* XV, s. 173-174. Srov. také poslední vůli Žofie Křinecké z Ronova z 8. 7. 1650 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1665, kart. 55).

³⁴² Srov. např. testament ze stejného roku, který dne 17. 4. sepsala Johana Schusterová (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2115, kart. 63): „.....und will womit er nach meinen zeitlichen hinscheyden nach christ-katholischen Gebrauch begraben soll“.

Právě posledně zmíněná varianta bývá považována za jakýsi „úhybný manévr“. Užívání tohoto spojení totiž časem postupně ubývalo, nikdy ale zcela nevymizelo.³⁴⁴ Slovo „křesťanský“ samozřejmě mohlo skrývat i smýšlení evangelické, což připadalo v úvahu zejména při spodní časové hranici.³⁴⁵ Poslední vůle, v nichž nejsou zřetelné žádné další znaky, na jejichž základě by se dala určit příslušnost k některému z vyznání (oficiálně přirozeně vždy katolického), se však vyskytují v rozmezí celého období mezi lety 1650-1753.³⁴⁶ Při nedostatku historických pramenů, které by se vyjádřily k soukromým pobožnostem, stejně jako poměrně malé základně ostatních pramenů soukromé povahy, s jejichž pomocí by bylo možné leccos objasnit,³⁴⁷ zůstávají i takové testamenty, v nichž se sice šlechtičny hlásí ke křesťansko-katolickému vyznání, ale kde zároveň chybí jakékoliv další projevy této víry,³⁴⁸ prostorem pro dohady o skutečném náboženském zápalu šlechtických žen, respektive celé společnosti urozenců.

---

³⁴³ Srov. např. poslední vůli Marie Eleonory Haugwitzové z 28. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. , kart.): „*tělo pak mé, když se duše od něho oddělí chci aby křesťanským způsobem pohřbeno a pochováno bylo*“.

³⁴⁴ Srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 140. Ve zde přítomném souboru testamentů srov. také poslední vůle ze samého konce sledovaného časového období, např. testament Marie Kláry Terezie z Pottpusch z 4. 4. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3235, kart. 85): „*Mein Leib verschaffe ich der Erden und will damit derselbe christl. Gebrauch nach begraben*“ či testament Antonie Putzové z Breitenbachu ze 7. 5. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3237, kart. 85): „*...will ich, das er in der Pfarr-Kirchen ruhen soll, jedoch christ. Gebrauch nach zu Erden bestattet werdt*“.

³⁴⁵ Jako příklad poslední vůle, v níž se konfese testátorky nijak neodráží, může sloužit testament Anny Strojeticke z 20. 8. 1683 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1782, kart. 75).

³⁴⁶ Zde srov. např. již v této souvislosti zmiňovaný testament Marie Kláry Terezie z Pottpusch z 4. 4. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3235, kart. 85).

³⁴⁷ V případě menších rodů, ale často i těch významných avšak nepřehledně rozvětvených, je velmi obtížné konkrétní testátorky vůbec identifikovat či k nim dohledat alespoň jakékoliv, byť nejzákladnější, údaje. Výzkum proto nelze koncipovat tak, jak jej pojala například Beatrix Bastl (srov. B. BASTL, *Tugend*) či maďarská trojice badatelek ve složení Horn Ildikó, Kinga Tudós a Enikő Rűsz-Fogarasi (srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žen*), které testamenty vhodně doplnily svědectvími získanými z řady dalších pramenů, čím vznikl plastický obraz s mnohem širším záběrem, než náleží tomuto výzkumu.

³⁴⁸ Zde srov. např. testament Rosy Kajetány Cramerové z 11. 11. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3242, kart. 85), v němž si pisatelka sice přála pohřeb podle katolického ritu, zbytek pořízení však věnovala pouze zaopatření hmotných statků.

Názorem, který bývá v tomto kontextu v případě šlechty zmiňován, je její nespolehlivost ve věcech víry zejména v rekatolizačním období,³⁴⁹ vyplývající z politických a dynastických cílů šlechtických rodin, která podle některých badatelů způsobila zřetelnou neurčitost české barokní zbožnosti - ta tak bývá užívána spíše v periodizačním smyslu.³⁵⁰ Šlechtická barokní „pietas“ byla tvořena především tím, o co se jako o „corpus mysticum“ opíral státní zájem rakouských Habsburků let 1620-1740,³⁵¹ a co pak nacházelo své vyjádření ve zbožných aktech urozených jednotlivců. Takto do popředí vystoupil kult Boží moci, díky níž habsburský rod vládl „Dei gratia“, kult eucharistie a kult mariánský, jimiž se katoličtí panovníci vymezovali vůči kalvínské a luterské reformaci, a kult kříže jako nejjasnější opozice půlměsíce, jenž byl výsostným symbolem Turků, dědičného nepřítele křesťanstva.³⁵² Již bylo poukázáno na to, jak se tyto aspekty zrcadlí v posledních pořízeních urozených žen v letech 1650-1753 a vzbuzují dojem, že při sepisování posledního pořízení stála v popředí testamentu zejména ta jeho funkce, která měla sloužit k udržení zemřelého v paměti živých. Smrt totiž ve šlechtickém prostředí fungovala jako oboustranný vztah. Mrtvý, držený v dobrém slova smyslu „pro memoria“ v myslích svých pozůstalých, měl naději na jejich vzpomínky a přímluvné modlitby, které soudobá společnost chápala jako neocenitelnou pomoc na cestě ke spáse na onom světě. Živí naopak prostřednictvím „svého“ mrtvého získali příležitost dostat se na výsluní společenského života, poukázat na své postavení a upevnit jej.³⁵³ Takový prostor pro sociální styky nad rámec běžných příležitostí bezpochyby vznikal při organizaci pohřbu a procesu kondolování i při úmrtí ženské členky rodu.

Formální stránka podřízená prezentaci šlechtictví navenek proto přirozeně při sestavování poslední vůle převládala a specificky ji utvářela. To je patrné například také

---

³⁴⁹ Už Josef Válka si všiml, že náboženství Albrechta z Valdštejna nebylo zakotveno v morálce, teologii, ani v tradici, nýbrž fungovalo jako pouhý mocenský nástroj, srov. Josef VÁLKA, *Manýrismus a baroko*, s. 160. K otázce politicky motivovaných konverzí srov. též Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. století do poloviny 17. století*, ČČH 98, 2000, s. 476-540, dále srov. rovněž R. G. ASCH, *Adlige Religiosität*, s. 321-345.

³⁵⁰ Srov. M.E. DUCREUX, *Několik úvah o barokní zbožnosti*, s. 147.

³⁵¹ Srov. A. CORETH, *Pietas Austriaca*, s. 91-119.

³⁵² K tezi pietas austriaca jako náboženství podřízenému státnímu zájmu srov. zejm. K. VOCELKA, *Habsburská zbožnost*, s. 225-230.

³⁵³ K významu kategorie paměti v prostředí české šlechtické společnosti raného novověku nejnověji srov. V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*.

na vzývání jednotlivých přímluvců v úvodní části testamentu, kdy jejich povolávání spadá do všeobjímajícího vágního označení „*všichni milí svatí*“. Z něj však není možné vyčíst žádné osobní zaujetí a poukazuje pouze na striktní dodržování církevních doporučení odvíjejících se od tridentského koncilu, podle jehož výnosů byli světci prohlášeni za Kristovi spoluvládce s kompetencí přednášet modlitby umírajících a zemřelých k Bohu.³⁵⁴ Bylo tedy nanejvýš užitečné, vyprosit si jejich pomoc, ovšem v rámci testamentů zůstává vztah ke svatým poněkud odosobněný – ani v jednom případě není reflektován kult konkrétního světce.³⁵⁵ Poněkud prázdné zůstávají i seznamy položek zbožných legat, které se skládají z krátkých označení konkrétních míst a příslušných částek, aniž by bylo patrné, jaký důvod testátorku k těmto odkazům pohnul, což ve spojení s dalšími prvky může posloužit jako doklad citového vyprázdnění barokní zbožnosti. Zajímavé je rovněž poznání, jakou roli šlechtičny připravující se na smrt přikládaly penězům, na které v podstatě jednotlivé smuteční a náboženské akty převáděly a zároveň si je penězi zajišťovaly.³⁵⁶ I souvislost zbožnosti s finanční stránkou jako významná náplň posledních pořízení znovu vyrůstá ze stejných kořenů. Jde o demonstraci příslušnosti k určitému stavu beroucí na sebe v době konfesionalizace podobu zbožnosti, ve svém jádru specifickým způsobem zdůrazňující vazby na dynastii³⁵⁷ a fungující v zásadě jako formální výraz sociability náležející konkrétní společenské vrstvě. Tento specifický rys však bude nejpozději do počátku 19. století z testamentární praxe zcela vytlačen čistě majetkovými záležitostmi.³⁵⁸ Proto

³⁵⁴ Srov. R. van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život* III, s. 72.

³⁵⁵ Bez ohlasu tak zůstává např. kanonizace sv. Jana Nepomuckého z roku 1729, svým způsobem výjimkou je odkaz v poslední vůli Josefy Eleonory Miltzové z Valdova z 16. 11. 1743 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3032, kart. 81): „...den Bruderschaft des heyl. Joannes von Nepomuc legire ich“. K významu postavy sv. Jana Nepomuckého v náboženském životě přelomu 17. a 18. století srov. M. HORÁKOVÁ (ed.), *Nádoba zapálená*.

³⁵⁶ Souvislostí hmotných statků a finanční stránky v procesu přípravy na smrt se zabývá Samuel COHN, *Death and Property in Sienna 1205-1800. Strategies for Afterlife*, Baltimore - London 1988. Zajímavé podněty k širšímu studiu vztahu peněz a církevní morálky nejen ve středověku přináší zejména v předmluvě svého díla Jacques LE GOFF, *Peníze a život*, Praha 2005.

³⁵⁷ Srov. Anna OHLIDAL, „*Konfessionalisierung*“. *Ein historisches Paradigma auf dem Weg von der Sozialgeschichte zur Kulturwissenschaft?*, Acta Comeniana 15-16, 2002, s. 327-342, zde s. 325.

³⁵⁸ To platí však pouze pro testamentární praxi, při samotných pohřebních obřadech bylo nejméně až do občanské doby na konfesijní záležitosti dbáno, poněvadž náležely do souboru tradičních hodnot zrcadlících stavovskou čest, k tomu např. Václav GRUBHOFFER, *Paměť rodu v zrcadle smrti*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 188-208. Stejný vývoj patrně platí

je překvapivé srovnání zejména s pojetím posledních vůlí v prostředí sedmihradské šlechty, v níž ve stejném období probíhal vývoj zcela odlišný. Maďarští badatelé pozorují přibližně od poloviny 17. století rozštěpení testamentární praxe tamějších šlechticů na dva zcela protichůdné proudy. V prvním testátorky usilovaly o co největší jednoduchost a jejich poslední pořízení obsahovala v podstatě pouze právní formule sepsané notářem. Ve druhém, zcela protichůdném proudu naopak příslušnice nejvyšších urozených vrstev začaly sepsání testamentu chápat jako velmi osobní akt a začleňovaly do jeho obsahu dlouhé pasáže s úvahami o posmrtném životě, o vztahu k Bohu, k duši, o svém životě na tomto světě a o vlastním vztahu ke svým blízkým, přičemž takových dokumentů vyhotovily za život několik.³⁵⁹ Tento vývoj lze pravděpodobně přičíst absenci předpisů upravující kšaftování,³⁶⁰ je však nutné přihlídnout také k odlišnému náboženskému vývoji, který obyvatele Sedmihradského knížectví nenutil ke konverzi a konfesní unifikaci.

Po formální a obsahové stránce jsou tak testamenty českých urozených žen v mnohém podobné těm, které zanechaly rakouské šlechtičny. Ač reflektují v českých poměrech mnohdy chudší hmotné zabezpečení, které však může být částečně dáno skladbou posledních vůlí v jednotlivých výzkumných sondách, zrcadlí poslední vůle urozených žen z obou zemí obdobné tendence týkající zejména zaopatření majetkových záležitostí a jejich přetavení na arzenál reprezentativních symbolů náležejících k vlastní společenské úloze, což jim propůjčuje vcelku jednotné vyznění.³⁶¹ Badatelka Beatrix Bastl postupnou proměnu v obsahu a úloze testamentů zčásti přičítá fenoménu, který

---

i pro další složky společnosti, pro městské prostředí srov. P. CHAUNU, *La Mort*, s. 432-457. Pro nástin vývoje možností výzkumu v českém prostředí srov. Michaela HRUBÁ, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 7-34.

³⁵⁹ Srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žen*, s. 129-130.

³⁶⁰ V rámci snahy zajistit poslednímu pořízení právní platnost se testátoři snažili dostat římskému i kanonickému právu, ovšem podle své vlastní interpretace. Testamenty sedmihradské šlechty v 17. století jsou tudíž velmi různorodé. Zajímavé je, že v případě posledních vůlí žen stály rovněž ženy v pozici svědků stvrzujících tyto listiny. Tamtéž, s. 130-131.

³⁶¹ Srov. zejména výzkum testamentů rakouských šlechticů z let 1500-1761 shrnutý v B. BASTL, *Tugend*, s. 84-147, v němž autorka mnohé opakující se testamentární formule označuje za „*Testamententopi*“ a poslední vůle příslušníků české šlechty z období 1550-1650, jimiž se zabýval P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, současně s testamenty zahrnutými do této práce, pro něž je charakteristické velmi obdobné výrazivo.

označuje jako „*Selbstverständlichkeit*“³⁶² – samozřejmost. Tedy proces v jistých rysech podobný koncepci individualizace Pierra Chaunu, explicitně však nepřičítající veškeré posuny změnám v oblasti rodiny, zejména při absenci moderního významu tohoto pojmu v raném novověku,³⁶³ a současně ponechávající poněkud stranou otázku proměn zbožnosti, k níž není na základě samotného rozboru testamentární praxe možné zaujmout jasné stanovisko.

---

³⁶² Srov. B. BASTL, *Tugend*, s. 125.

³⁶³ Sémantického významu „rodiny“ v raně novověkých textech si všímá P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 535-542.

Kodicily

Zvláštní stránku testamentární praxe, kde docházelo k narušení jinak poměrně strnulé výstavby posledních vůlí po formální i obsahové stránce, představují kodicily, tedy jakési dodatky původních testamentů, jejichž prostřednictvím urozené ženy reflektovaly změny ve svém okolí či vyjadřovaly proměnu některého ze svých původních stanovisek. K těmto důvodům zejména maďarští badatelé připojují zapomnětlivost, která je podle nich častou příčinou sepsání testamentárního dodatku.³⁶⁴ Ty jsou v zásadě dvojího druhu – buď takové, které následovaly po velmi časné sepsané první vůli, jejíž obsah z velké části měnily či korigovaly, a jejichž datum vzniku je intabulaci vzdálené, tudíž lze předpokládat, že i ony byly sepsány za relativně zdravého života či přinejmenším dostatku sil. Druhým typem jsou pak kodicily, které naopak následovaly brzy po testamentu, a podle intervalu mezi datem sepsání a datem intabulace lze soudit, že k jejich pořízení došlo opravdu krátce před smrtí zůstavitelky. Oběma těmto typům náleží stejná právní platnost, ačkoliv mezi nimi existují podstatné rozdíly.

Pro první případ je typická výstavba podobná testamentu, to znamená záhlavní trinitární modlitba a případně intitulace testátorky uvedená v úvodu dokumentu. V dalších bodech pak už však následují pouze praktické úpravy obsahu stávajícího kšaftu.³⁶⁵ Kodicily sepsané v posledních měsících či týdnech života naopak bývají vyhotovené doslova na útrzcích papíru a postrádají jakékoliv známky formálnosti a ucelenosti.³⁶⁶ Samy testátorky ostatně takový kodicil běžně označují jako „*zettel*“ –

---

³⁶⁴ Srov. H. ILDIKÓ, *Testamenty aristokratických žien*, s. 126-127.

³⁶⁵ Jako vzorový příklad může posloužit např. kodicil Barbary Františky Thunové ze 17. 5. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2118, kart. 63), který svým vznikem následoval až po dvou letech, přičemž k intabulaci obou dokumentů došlo až v roce 1707. Obě tyto části poslední vůle zůstavitelky na první pohled vypadají zcela shodně, což je dáno jednak identickými úvodními formulami a jednak vyhotovením rukou téhož písaře.

³⁶⁶ Příkladem může být kodicil Alžběty Lidmily z Millesimo sepsaný dne 15. 12. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1932, kart. 60) na malém papírku a neobsahující víc než tato slova: „*Tato cedulka mou vlastní rukou napsaná místo codicillu platná býti má, žádám pro pána Boha a zavazuji na svědomí by dědici mí totiž mý nejmilejší dvoje sestry Leopoldina a Antonie z toho mého dědictví kláštera v kterém umřu dvanáct set po mý smrti daly, na mše svaté dvě stě zlatých a chudým sto zlatých. 15 decembri 1693 Alžběta slečna z Millesimo*“. O tom, že byl sepsán opravdu těsně před smrtí podává svědectví testament Alžbětiny sestry Leopoldiny Magdaleny (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1925, kart. 60), po zpečetění dne 28. 7. 1693 doplněný následujícím odstavcem: „*Poněvadž ale mezi tím časem, totiž 15. februarii léta*

cedulku.³⁶⁷ V obou typech kodicilů shodně absentuje jazyková bohatost, která někdy bývá označována za barokní formu literárního ornamentu či dekorativnosti textu, významové i vizuální,³⁶⁸ což badateli umožňuje plně se soustředit na obsahovou stránku. Tu bylo v rámci tohoto výzkumu ve všech případech díky doplnění sondy o poslední pořízení intabulovaná v kvaternech desek zemských možné porovnat s původními posledními vůlemi, přičemž byl kladen důraz zejména na body stávající poslední pořízení pozměňující a nové dodatky k jeho obsahu, dále pak potvrzení kodicilu svědky, formu jeho případného zapečetění a místo sepsání.

Celkem se ve vytyčené sondě testamentů z let 1650-1753 dochovalo čtrnáct kodicilů pocházejících od dvanácti testátorek, což je způsobeno skutečností, že dvě z nich zanechaly po dvou kodicilech. V obou případech přitom posloupnost kodicilů reflektuje výše načrtnuté schéma, kdy první kodicil nese znaky shodné s původní poslední vůlí, kdežto druhý je již pouhopouhým kratičkým dodatkem.³⁶⁹ Ve třech případech (21,4%) se mimopražská lokalita, v níž vznikl kodicil, liší od místa, kde byl pořízen první testament a jímž byla vždy Praha.³⁷⁰ V jednom případě (7,1%) není vůbec

---

1694 má nejmilejší sestra Alžběta v Pánu usnula, tak dědičkou výše jmenovaného všeho jmění zůstává Antonia Margharetta rozená hraběnka z Millesimo, nejmilejší sestra má“.

³⁶⁷ Srov. např. kodicil Marie Hieserlové z 27. 11. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2556, kart. 71): „...durch ein von meiner Hand unterschriebene Zettel zu disponieren als ist mein eügentlicher letzt wohl bedächtlicher Wille“. Srov. také kodicil Leopoldiny Magdaleny z Millesimo z 12. 2. 1705 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 64): „Tato cedulka mou vlastní rukou psaná...“.

³⁶⁸ Zde srov. J. VÁLKA, *Manýrismus a baroko*, s. 182, kde jsou za projev takové dekorativnosti považovány mj. bohaté šlechtické titulatury.

³⁶⁹ Srov. kodicily Floriany Korduly von der Jahn z 12. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2110, kart. 63) a z 16. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2111, kart. 63) následující za testamentem pořízeným dne 12. 5. 1702 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62) a dále kodicily Vilemíny Kateřiny Talackové z 6. 6. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2786, kart. 75) a 26. 6. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2787, kart. 76), které doplňují poslední vůli vzniklou dne 20. 5. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2784, kart. 75).

³⁷⁰ Srov. kodicil Eleonory z Trauttmansdorfu sepsaný v Litomyšli dne 23. 3. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2544, kart. 71), dále druhý kodicil Vilemíny Kateřiny Talackové sepsaný 26. 6. 1733 v Horažďovicích (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2787, kart. 76) a kodicil Zuzany Heleny z Creutzensteinu vzniklý v Litoměřicích dne 15. 12. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3247, kart. 85), přičemž shodně u všech testátorek vznikla veškerá předchozí poslední pořízení v Praze.

uvedeno, kde kodícil vznikl,³⁷¹ stejně tak jeden testament (7,1%) byl sepsán jako poslední vůle ve Vídni³⁷² a u zbytku (64,4%, tj. devětkrát) je místem sepsáním ve všech případech Praha.³⁷³ Spolu s vysokou mírou absence jakýchkoliv svědků svědčí tato čísla o sepsání kodícilu na domovských sídlech testátorek – svědci byli totiž přizváni ke stvrzení kodícilů pouze v pěti případech (28,6%), přičemž jde pokaždé o kodícil, jenž byl koncipován poměrně formálně. Zajímavý je zároveň pohled na složení svědků, v nichž se poprvé v rámci celého souboru 103 posledních vůlí objevili doktoři medicíny, a to hned dvakrát.³⁷⁴ Dosvědčení výhradně příslušníky šlechtického stavu se dožádaly pouze tři šlechtičny, většinou shodně z rodů náležejících k nejvyšším vrstvám urozené společnosti, Trauttmansdorf a Buquoy, pouze v jednom případě pak nebyl dosažen předepsaný počet tří svědků.³⁷⁵ Zcela opomenuti zůstali svědci z řad duchovních, z čehož samozřejmě nelze usuzovat na roli, která kněžím náležela v konečných fázích života urozených žen, svědčí však o skutečnosti, že světské záležitosti uzavíraly bez jejich pomoci.

---

³⁷¹ Srov. kodícil Zuzany Antonie z Vrtby sepsaný 13. 7. 1713 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2332, kart. 67).

³⁷² Obě části svého posledního pořízení ve Vídni sepsala Antonia Renata Buquoyová, k tomu srov. její poslední vůli ze dne 28. 5. 1728 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 73) a kodícil z 2. 9. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76).

³⁷³ Ve všech zbylých případech je Praha místem sepsání jak testamentu tak kodícilu, drobnou výjimkou tvoří případ Maxmiliány Rosalie Vančurové, kdy je za místo sepsání testamentu označeno Nové Město pražské, kodícil pak vznikl prostě „v Praze“, srov. testament z 18. 1. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2543, kart. 71) a kodícil ze dne 32. 3. 1723 (NA Praha, DZV 357, fol. A.26).

³⁷⁴ Srov. kodícil Antonie Renaty Buquoyové z 2. 9. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76), k němuž své podpisy a pečeti připojili „*Don Joannes Tabelkhofen als Zeug*“ a „*Antonius Joseph Hunger dr. Med. als Zeug*“, a kodícil Zuzany Heleny z Creutzensteinu z 15. 12. 1753 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 3247, kart. 85), jehož sepsání dosvědčili „*David Becher, med. Doc ales erbettener Zeug*“, „*Johann Ant. de Benedictis in fidem*“, „*Frantz Wentzel Asten*“ a „*Anton Joseph Světrický z Čerečic*“.

³⁷⁵ Vilemíně Kateřině Talackové kodícil vzniklý dne 6. 6. 1733 (NA Praha, ÚDZ - listiny, inv. č. 2786, kart. 75) dosvědčili Václav Maria hrabě Pötting, Johann Arnošt z Chomalic a Václav Ferdinand Kunaš z Machovic. Barbara Františka Thunová k osvědčení svého kodícilu ze dne 17. 5. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2118, kart. 63) přizvala Františka Antonína z Kolovrat, Františka Josefa Šlika a Jaroslava Floriana Šronkovského. Eleonoře z Trauttmansdorfu se pak na kodícil pořízený dne 23. 3. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2544, kart. 71) podepsali „*Georg Heinrich Vojický von Neudorf*“ a „*Franz Heinrich Graff Schlick*“.

Samotný obsah většiny kodicilů je ostatně rázu velice praktického, týkající se buď záležitostí spojených s majetkovou držbou či opět ve velké míře služebných osob, jimž se v kodicilech dostalo dokonce ještě mnohem většího prostoru než v samotných testamentech. To nejlépe ukazuje kodicil Barbary Františky Thunové sepsaný jednak proto, že původně jejímu synovi odkázaný statek Markersdorf byl v mezičase mezi vznikem testamentu a kodicilu prodán, na což bylo potřeba patřičně zareagovat, a jednak také kvůli změnám ve složení služebnictva. Z kodicilu se dozvídáme, že v testamentu obdarovaný „*starý služebník Johann Carl Schnell*“ již zemřel a páže Václav se spolu s komornou Elisabethou Schiktanzovou odstěhovalo do Salcburku, pročež všechny jejich odkazy včetně navýšení přecházejí na účetního Johanna Jacoba Mayera a „*starou věrnou Anise Wäslovou*“, které bude po smrti náležet i oblečení zůstavitelky kšaftu.³⁷⁶ Velmi podobné důvody k sepsání kodicilu přivedly i Antonii Renatu Buquoyovou, která rovněž věnuje otázce služebnictva obzvláštní pozornost.³⁷⁷

Závažným důvodem k sepsání kodicilu se zdá být smrt některého z původních kšaftovníků,³⁷⁸ stejně jako změna názoru na stanovení dědického podílu jednotlivým pozůstalým. Takto učinila Maxmiliána Rosalia Vančurová, která kodicil využila k dorovnání odkazu jedné ze svých dcer, jež měla podle poslední vůle obdržet menší finanční obnos než ostatní sourozenci.³⁷⁹ O zapomnětlivosti pak svědčí některé z kodicilů, jejichž vznik následoval krátce po sepsání poslední vůle, a které svým ji obsahem nemění, nýbrž pouze doplňují. Na tuto možnost některé z testátorek

---

³⁷⁶ Srov. testament sepsaný dne 1. 5. 1701 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 62) a kodicil pořízený 17. 5. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2118).

³⁷⁷ „*Meiner ersten Cammermenschen Helena noch 500 Gulden. Meiner anderten Cammermenschen Barbara noch 600 Gulden. Meinen Stubenmenschen Rosina Schindlausin 200 Gulden. Der alten Anna Miedl 200 Gulden. Den alten Hausknecht Veith Wurtinger 50 Gulden. Meinen Kellerdechler Phillip Honner solle dieses verblieben, was ich in meinem Testament meinen gewesten verstorbenen Tafelachler Mathias vermacht habe. Meiner Kochin Sophia Eudlweberin 100 Gulden. Die Rüchelmenschen Miedl 50 Gulden.*“ Srov. kodicil Antonie Renaty Buquoyové z 2. 9. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76).

³⁷⁸ Tento důvod přivedl dne 23. 3. 1723 k sepsání kodicilu např. Eleonoru z Trauttmansdorfu (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2544, kart. 71) „...*weil mein früher aufgesetztes Erben nicht mehr in Leben steht*“. Obdobně také Floriana Kordula von der Jahn ve svém kodicilu z 12. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2110, kart. 63).

³⁷⁹ „*Pročež stanovuji a míti chci by starší dceři mé Rozaliji Kropáčový nad ty jí kšaftem za díl mateřský dědičný odkázané 5000 zl. ještě jeden tisíc zlat. rein. z pozůstalosti mé vydán byl.*“ Srov. kodicil Maxmiliány Rosalie Vančurové ze dne 23. 3. 1723 (NA Praha, DZV 357, fol. A.26).

pamatovaly už při psaní původní poslední vůle, kdy mezi koncovými formulami zmiňovaly a prosily o odpuštění ty, „na které zde není pamatováno“³⁸⁰ a zároveň si vyměňovaly možnost tento nedostatek v budoucnu změnit, aniž by ovšem jejich stávající kšaft pozbyl platnosti.³⁸¹ Doplnění, částečné pozměnění či úplné zrušení poslední vůle si testátorky ve svých posledních pořízeních vyhrzovaly běžně,³⁸² ne všechny tuto možnost už ovšem vyčerpaly.

Ty, které tak učinily, ji pak buď částečně či zcela využily k doplnění zbožných ustanovení. Zůstala-li samotnému testamentu provždy odepřena schopnost plastičtěji se vyjádřit k individuální podstatě svého pisatele či v tomto případě pisatelky, zejména nikoliv bez doplnění výpovědi poskytnuté odlišnou pramennou základnou, pak spolu s kodicilem se tato možnost objevuje. Ačkoliv ve výše zmíněných příkladech chybí uvedení jakéhokoliv osobního pohnutí k provedeným změnám a stejně tak i ve zbožných odkazech zůstávají niterné pohnutky většinou stranou, alespoň tu a tam se při odkazu věci, kterou si testátorky nechaly na úplný konec, ukazují střípky z jejich každodenních životů a projevů víry. Tak Marie Hieserlová kodicil sepsala kvůli obrázku sv. Jana Nepomuckého osazeného malými diamanty a rubíny, který denně nosila a po smrti jej chtěla předat své nejstarší vnučce.³⁸³ Vilemína Kateřina Talacková pro změnu svůj malý relikviář s částí svatého kříže a roucha sv. Jana odňala svému vnukovi, původně stanovenému dědici, a odkázala jej jezuitovi Carolu Schetterovi, který jej měl nadále opatrovat.³⁸⁴ Barbara Františka Thunová v souvislosti s prodejem statku

---

³⁸⁰ Srov. kodicil Anny Marii z Trauttmansdorfu pořízený 4. 10. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2127, kart. 63): „...und bitte ich die alle die ich jetzige vergesen habe um Vergebung“.

³⁸¹ „...solle mein testament in seinen voraussetzlichen Kräfter verbliesen.“ Srov. kodicil Marie Hieserlové z 27. 11. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2556, kart. 71) či kodicil Antonie Renaty Buquoyové z 2. 9. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2791, kart. 76): „...solches alles so gültig seyn solle, als wann es uno eodemque contextu besehen, und in Testament selbst inseriert und ungeruht worden ware“.

³⁸² Srov. např. poslední vůli Marie Eleonory Haugwitzové z 28. 3. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2113, kart. 63): „Niméně, kdyby se mě cokoliv líbilo v tomto kšaftu mém cokoliv opravit, změnit či zrušiti a na místě toho jiný učiniti, sobě tu moc a svobodnou vůli zanechávám“.

³⁸³ Srov kodicil Marie Hieserlové z 27. 11. 1723 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2556, kart. 71): „...Bildnis des heyligen Johans von Nepomuck mit kleinen Diamanten undt Rubinen besetzt, welcher tägliche habe ich solänger zu tragen und noch trage“.

³⁸⁴ Srov. kodicil Vilemíny Kateřiny Talackové z 26. 6. 1733 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2787, kart. 76): „Verschafe ich meinen Brud. Jesoviter Carolus Schetter ein Partikl von heyl. Creutz rund in

Markersdorf zrušila donaci poskytnutou na stavbu tamějšího kostela a peníze převedla na kostel sv. Benedikta na Hradčanech.³⁸⁵ Leopoldina z Millesimo ve svém kodicilu odkázala „*třicet zlatejch panence Mariji do Církvice na lovosickým panství, ke který se modlím*“,³⁸⁶ a její sestra Lidmila pravděpodobně strávila poslední dny svého života v klášterní klausuře.³⁸⁷

Ačkoliv snad shodou okolností téměř všechny tyto odkazy znovu odpovídají bodům v katolickém diskurzu zvýrazněným *pietas austriaca*, nejde už o otázku pouhé náboženské poslušnosti. Neformální styl odkazu prostý jakékoliv stylizace se nezdá být poplatný běžné praxi, v níž okolí a zejména přítomný kněz bedlivě sledoval poslední chvíli umírajících, které pak ve formě pohřebního kázání prezentoval před smutečními hosty a rovněž před podanými, jimž měl být takto zprostředkovaný proces umírání příkladem.³⁸⁸ Zde prosvítají skutečné všední projevy vlastní konfese a nelze tedy na základě předchozího rozboru testamentů říci, že by šlechticům opravdová zbožnost chyběla.³⁸⁹ Pouze se z takového druhu pramene nedá vyčíst, poněvadž je pro sledované období sice faktorem, který rozhodným způsobem určoval tvářnost posledních pořízení, nikoliv však už ve stejné míře obsah a následně výpovědní hodnotu. Až v rozdílu patrném mezi původní poslední vůlí a kodicilem je patrné, jak formální výstavbu testament měl a jak velmi se odlišuje od pravého a praktického sdělení, které šlechtičny v kodicilu před smrtí zaznamenávaly.

---

silber eingefasst auf einer Seiten ist ein Partickl von Heyl. Creütz auf der anderen Seiten ist ein Schlayyer heyl. Reliquien, wie auch einen weysen Taffel Kleid von heyl. Joanes“.

³⁸⁵ Srov. kodicil Barbary Františky Thunové ze 17. 5. 1703 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 2118, kart. 63): „*Geldt bey Verkaufung des Guttes Markersdorf zu dasigen Kirchen Bau 500 Gulden gegeben worden, sollen auch die im meinem Testament dahin zum Bau legirte 100 Gulden der Kirchen Sti Benedicti deren ehewürdig P.P. Bernarditen aufn Hratschin allhier gerichet werden*“.

³⁸⁶ Srov. kodicil Leopoldiny Magdaleny z Millesimo z 12. 2. 1705 (NA Praha, ÚDZ – listiny, kart. 60).

³⁸⁷ Srov. kodicil Alžběty Lidmily z Millesimo sepsaný dne 15. 12. 1693 (NA Praha, ÚDZ – listiny, inv. č. 1932, kart. 60): „*...z toho mého dědictví klášteru, v kterém umřu dvanáct set po mý smrti daly na mše svaté*“.

³⁸⁸ K významu pohřebních kázání pro reprezentaci vlastního stavu srov. M. SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání*, s. 191-208, nejnověji se této problematice věnuje také Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.

³⁸⁹ K rozporu mezi zbožností a náboženskou poslušností srov. Z. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby*, s. 87.

Závěr

Testament se ve světle historicko-antropologicky orientovaného analytického zpracování zdá být pramenem, který sám o sobě zůstává ve věci výpovědní hodnoty na půli cesty. Svým rozsahem sice pokrývá velkou část života zůstavitele a dovoluje nahlédnout do mnoha jeho zákoutí, bez šířeji koncipovaného bádání však mnohé významy a symboly zůstávají nerozluštitelné. To platí obzvláště v případě, kdy metodologické východisko tvoří koncept genderu, díky němuž se do popředí dostává poměrně specifický okruh otázek, a pramenná základna sestává výhradně ze souboru posledních vůlí urozených žen. V této práci byla pozornost soustředěna především na výraz a funkci zbožnosti v testamentárním diskurzu, opomenuty ovšem nesměly zůstat ani další aspekty testamentární praxe, a to především takové, bez nichž by poslední pořízení nemohla vzniknout. Těmi jsou v první řadě formální náležitosti v podobě právních limitů, které měly na vzniku a vzezření testamentárních listin svůj nemalý podíl, a dále majetkové záležitosti. Pozornost byla v tomto směru zaměřena na několik nejdůležitějších bodů, zejména na prokázání schopnosti testovat, jenž bylo oproti minulým obdobím zjednodušeno zavedením instituce svobodného kšaftování Obnoveným zřízením zemským, na stvrzení poslední vůle samotnými testátorkami a přizvanými svědky, na prokázání znalosti právního řádu a jeho vlivu na nakládání s majetkem a vůbec držení ženskými příslušnicemi šlechtické společnosti.

Z genderového hlediska zde existuje několik významných momentů, v nichž jsou role žen a mužů rozdílně utvořeny, přičemž nejmarkantněji je rozdíl patrný na instituci testamentárních svědků. Ačkoliv právo testovat a potažmo právo stát před soudem náleželo stejně mužům i ženám, na pozici svědka se žena objevit nemohla, nešlo-li o výjimečně urgentní případ krajní nouze, jakým byl například čas morové epidemie. Tento moment upírající ženě možnost stvrdit slova či skutky druhých osob je však prvním a zároveň jediným, v němž je explicitně vyjádřena její inferiorita. Ta je navíc zcela paradoxně dalšími body do jisté míry jakoby negována. Právní řád sice svazoval „ženský majetek“ velkým počtem pravidel, které stanovily rodině ženy vyplatit věno a posléze případné obvěnění, které představovalo ve většině případů podstatu majetkové držby urozených žen. Stejně tak určením povinného mateřského dílu nařizovalo, jak s jeho velkou částí měla žena (matka) později v posledním pořízení naložit. Jmenovaná nařízení sloužila de facto k ochraně ženy a jejímu zabezpečení, přičemž nutnost ženu právně chránit opět svědčí o její slabší či podřízené pozici. Ta

však v testamentární praxi své vyjádření nemá. Praxe se ukazuje být zcela odlišnou a bližší faktu, že ženě v majetkovém právu teoreticky náležela pozice s mužem srovnatelná, neboť jí nebyla upřena ani možnost postavit se například do čela rodinného fideikomisu. Šlechtičny, i ty neprovdané, ve vysoké míře vystupovaly jako suverénní držitelky vlastních často pozoruhodně rozsáhlých majetků a prokázaly podrobnou znalost předpisů vážících se k jeho správě a odkazu.

Genderové aspekty tedy v rámci majetkové situace vystupují na povrch nejsilněji v případě testujících matek, které byly jednak povinny své děti podělit stanovenou částí svého jmění, a často jedině tímto způsobem artikulovaly svůj rodinný stav. Navíc výrazně asymetrickým poměrem rozdělení statků ve prospěch synů a dcer ilustrovaly vlastní životní praxi. Mužským potomkům totiž často přenechávaly větší část pozůstalosti či je dokonce stavěly do pozice univerzálního dědice, čímž poukazovaly na soudobý stereotyp myšlení, v němž muži náležela významnější pozice než jeho ženskému protějšku. Nelze však hovořit o podřízenosti, což je možné doložit pohledem na titulatury, které ženy užívaly ke své identifikaci a v nichž není ani stopy po jakémkoliv nesamostatnosti či závislosti. Žádná z testátorek nerozšířila uvedení svého rodného, případně vyvdaného jména o jméno některého příbuzného muže. Netestovaly už tedy něčí manželky, dcery či vdovy, jak to bylo obvyklé v minulých obdobích. V souladu s pro raný novověk významnou diferenční osou panna - manželka - vdova, vycházející z patristického schématu pohlavní zdrženlivosti, šlechtičny pouze uváděly svůj rodinný stav, ačkoliv ani to nebylo pravidlem, stejně jako přesné určení stavovské difference. Genderové hranice jsou tak v tomto místě velmi nejasné. To je patrně způsobeno charakterem testamentu, který fungoval jako samé završení konkrétní sociální praxe a tím i způsobů utváření genderu. Jeho inscenace v testamentární praxi tedy nehrála již tak významnou roli nejspíš také proto, že v přípravě na smrt v zásadě neexistovala principiální genderová specifika. V právní a majetkové rovině testamentární praxe zůstává výrazněji reflektována pouze biologicky daná stránka feminity (mateřství), v ostatních případech se genderová role zdá být pouze jedním z řady komplexně působících faktorů a nikoliv jediným či dokonce hlavním činitelem.

V rovině zbožnosti, respektive v té části testamentární praxe, v níž jsou obsažena zbožná legata, formulace vyjadřující se k duši a zaopatření testátorova těla, se pak genderové hledisko vytrácí téměř docela. Do popředí zde vystupují obecně platné základní principy katolické katechetiky, jejichž zplošťující pohled je obzvláště patrný při srovnání s pestrou škálou témat obsaženou v dobových tiscích. Jednak právě

katechetickými a jednak těmi, které se zabývají posledními věcmi člověka - tedy smrtí, posledním soudem, nebem a peklem. V těchto spiscích záhrobní svět vystupuje velmi plasticky, kdežto poslední vůle se soustředí pouze na jeden jediný bod, kterým je dosažení spásy duše, nejlépe ihned po smrti. Takový postup byl podle dobového myšlení možný díky vykupitelskému činu Ježíše Krista a díky instituci malého osobního soudu nad duší, který se měl odehrát přímo po smrti. Zde zaznívaly hlasy přímluvců, kteří byli v testamentech vzýváni a žádáni o pomoc, a rozhodovalo se, kde duše stráví čas při čekání na soud poslední. Dosažení spásy tvoří fakticky jedinou náboženskou náplň testamentárního diskurzu. K jejímu dosažení se totiž váží i další zbožné akty, jakými bylo velmi obvyklé předplacení určitého počtu zádušních mší za zesnulého a rovněž i méně časté finanční či hmotné donace.

Právě ty nelze však podle všeho interpretovat pouze v rovině náboženské. Během práce s jednotlivými testamenty se ukázalo, že poměrně stereotypně opakované formulace a v zásadě jednotný model zbožnosti, který byl v rámci sériového výzkumu zkonstruován, odkazuje také k legitimizačním strategiím nobility. Nejde přitom pouze o pasáže, v nichž testátorky věnují pozornost pohřebnímu obřadu, jenž měl být za všech okolností hodný jejich šlechtického stavu. Také v případě pojišťování velkého počtu zádušních mší a výběru místa posledního odpočinku lze kromě aktu spásy spatřovat i snahu uchovat a prohloubit rodovou paměť, jež byla pro šlechtické prostředí významným prvkem. Tato interpretace je podpořena skutečností, že zbožnost vysvítající z textů posledních vůlí pozoruhodně věrně kopíruje kurs katolické víry nastavený vládnoucí panovnickou dynastií Habsburků. V něm vlivem dějinných událostí došlo ke zvýraznění několika aspektů, ponejvíce Boží moci, mariánského kultu, kultu kříže a kultu eucharistie. Téměř všechna tato katolická dogmata jsou v testamentární praxi hojně zastoupena a je možné dokonce říci, že jsou pro její tvárnost velmi významná, a to na úkor osobních zájmů a vlastního niterného smýšlení.

To totiž v posledních pořizích probleskuje pouze zřídka, nejčastěji ve vzácných případech, kdy se mezi jednotlivými testamenty objeví určitá souvislost. V přítomné práci se toto týká především identických testamentů sester z hraběcího rodu Millesimo a také několika dochovaných kodicilů, tedy doplňujících či pozměňujících ustanovení původní poslední vůle. Z nich po vzájemné komparaci s testamenty vystupuje konkrétní člověk, jehož „nedostatek“ je jinak v sériově koncipovaném výzkumu posledních vůlí kombinovaném s výpovědí pramenů normativní povahy zřetelně patrný. Tuto absenci však není možné vykládat ani ztotožňovat s inferioritou

femininní složky ve šlechtické společnosti. Ostatně nebylo ani cílem doložit, že by ženy skutečně byly „*nádobami mdlými, hlavy nemajícími*“.³⁹⁰ Naopak došlo k jednoznačnému prokázání jejich majetkové samostatnosti, právního sebevědomí a významu i podílu na směřování rodinných strategií. Při nepatrně zastoupené složce náboženské emotivnosti, nad níž zcela zvítězil morální diskurz a vědomí stavovské příslušnosti, potažmo hierarchizace celé společnosti, je zajímavé, že jako stěžejní pro další výzkum posledních vůlí se neukázal být ani tak dalece genderový aspekt s případným výzkumem rozdílů mezi mužským a ženským pohlavím, nýbrž do popředí vystoupila dichotomie kategorií vnějšího a vnitřního.

Z hlediska významu a možností v rámci testamentární praxe se nezdá, že by každému z rodů náležela odlišná pozice. Genderová specifika jednotlivých pohlaví zde nevystupují na povrch nikterak výrazně. To je samozřejmě důležitý poznatek a neubírá genderu na „užitečnosti“ v pozici metodologického nástroje. Nicméně se ukazuje, že skutečně nemusí mít vždy podobu duální opozice a stejně tak není vždy zapotřebí oddělovat jej od dějin žen (mužů), pokud jsou ženy (muži) chápány (chápáni) jako integrální součást společnosti a nikoliv jako marginální skupina *sui generis*, jíž je zapotřebí v dějinách zviditelnit.³⁹¹

V rámci této práce je však nutné si neustále uvědomovat, že jde o výzkum pouhého vzorku šlechtické společnosti, a navíc z jediného úhlu pohledu - skrze testamentární praxi, což je pochopitelně malá výseč života urozenců barokní doby. Proto je nutné vzdát se nároku na zobecnění a plně přijmout tuto studii jako analytickou, jež je pouze dílčím příspěvkem k poznání sociálních mechanismů společnosti v raném novověku. Toto nazírání pramení zároveň ze skutečnosti, že v této práci nebyly vyčerpány všechny přístupy práce s testamenty, poněkud stranou zůstal kupříkladu rozbor rodinných struktur. Aspekty rodinného zázemí samozřejmě byly nutně zmíněny zejména v souvislosti s okruhem dědiců odkazovaného majetku a se záležitostmi vztahujícími se k pohřbu, tato míra však stále zůstává nedostatečná pro posouzení jejich vlivu na proměny testamentární praxe. Nelze proto činit jakékoliv hodnotící závěry. Vliv vědomí vlastní nobility na pojetí zbožnosti a její reflexi v testamentární praxi je

---

³⁹⁰ Sousedí si vypůjčují z názvu stejnojmenného díla editorek Jany Ratajové a Lucie Storchové, srov. J. RATAJOVÁ - L. STORCHOVÁ, *Nádoby mdlé*.

³⁹¹ K otázce společných cílů a metod dějin žen a gender studies více Laura L. DOWNS, *Writing gender history*, London 2004, zejm s. 2-8.

pouze jeden z faktorů, které poslední vůle šlechtické „zesvěťtily“. Pouze jeden z projevů proměny světa urozců na cestě k moderní společnosti.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv Praha

Desky zemské větší 357 (kvaterny trhové kšaftů a poručení)

Desky zemské větší 358 (kvaterny trhové kšaftů a poručení)

Desky zemské větší 362 (kvaterny trhové kšaftů a poručení)

Úřad desek zemských – listiny, kart. 55

Úřad desek zemských – listiny, kart. 56

Úřad desek zemských – listiny, kart. 57

Úřad desek zemských – listiny, kart. 59

Úřad desek zemských – listiny, kart. 60

Úřad desek zemských – listiny, kart. 61

Úřad desek zemských – listiny, kart. 62

Úřad desek zemských – listiny, kart. 63

Úřad desek zemských – listiny, kart. 67

Úřad desek zemských – listiny, kart. 71

Úřad desek zemských – listiny, kart. 75

Úřad desek zemských – listiny, kart. 76

Úřad desek zemských – listiny, kart. 80

Úřad desek zemských – listiny, kart. 81

Úřad desek zemských – listiny, kart. 85

Dobové tisky

AMBROZI, Jiří, *Spasitelná příprava k smrti*, Praha 1742.

DRECHSEL, Jeremias, *Theatrum aneb Divadlo Božího řízení*, Praha 1679.

ERASMUS, Desiderius, *Knih Erasma Roterodámského*, Praha 1786.

HUBATIUS Z KOTNOVA, Jan, *Umíráček pobožný aneb Žádost bohabojného křesťana chítí pobožně a šťastně umřítí*, Praha 1725.

JESTŘÁBSKÝ, Valentin Bernard, *Kazatel domácí*, Brno 1709.

KRAUS, Johann, *Kleinodien Schatz*, Praha 1720.

Pokojné živobytí a šťastná smrt, Praha 1735.

Poslední duchovní kšaft A nebo Pravé a spasitelné přihotovení k šťastné smrti, Praha 1714.

PROLA, Josef Maria, *Den pravého života aneb Přihotovení se k dobré a šťastné smrti*, Hradec Králové 1726.

STANYHURTS, William, *Boha nesmrtelného v těle smrtelném trpícího historie*, Praha 1708.

Vydané prameny

BRANDL, Vincenc (ed.), *Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského*, Brno 1868.

BRANDL, Vincenc (ed.), *Ctibor Drnovský z Drnovic, Kniha Drnovská*, Brno 1868.

HORÁKOVÁ, Michaela (ed.), *Nádoba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z 1. poloviny 18. století*, Žďár nad Sázavou 2000.

JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*, Praha 1888.

KANISIUS, Petr, *O víře a vyznání víry. Přeloženo ze Summy učení křesťanského*, Stará Říše 1920.

SLÁDEK, Miloš - PEISERTOVÁ, Lucie - BŘEŇ, Tomáš (edd.), *Martin z Kochemu, Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny*, Praha 2007.

KOLDINSKÁ, Marie - MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna*, Praha 1997.

MAREK, Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

RATAJOVÁ, Jana - STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Dolní Břežany 2008.

SLÁDEK, Miloš (ed.), *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*, Jinočany 1995.

SLÁDEK, Miloš (ed.), *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*, Praha 2005.

SLÁDEK, Miloš, *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*, Praha 2000.

VAŠICA, Josef (ed.), Petr Kanisius, *Katechismus Katolickej*, Olomouc 1931.

Literatura

ALEKSANDROWICZ-SMULIKOVSKA, Malgorzata, *Radziwillovny w swietle swoich testamentow. Pyczynek do badań mentalności magnackiej XVI-XVII wieku*, Warszawa 1995.

ARIÉS, Philippe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

ARIÉS, Philippe - CHARTIER, Roger (edd.), *Geschichte des privaten Lebens III. Von der Renaissance zur Aufklärung*, Frankfurt am Main 1991.

ASCH, Ronald G., *Adlige Religiosität zwischen Dissimulation und Glaubenseifer im Konfessionellen Zeitalter*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Šlechta v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 321-345.

ASSMANN, Jan, *Smrt jako fenomén kulturní teorie. Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*, Praha 2003.

von BARLOEWEN, Constantin, *Der lange Schlaf. Der Tod als universelles Phänomen der Weltkulturen und Weltreligionen*, in: Constantin von Barloewen (ed.), *Der Tod in den Weltkulturen und Weltreligionen*, München 1996, s. 9-91.

BASTL, Beatrix, „*Adeliger Lebenslauf*“. *Die Ritten um Leben und Sterben in der Frühen Neuzeit*, in: *Adel im Wandel. Politik - Kultur - Konfession 1500-1700*, Rosenberg 1990, s. 387-388.

BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Der adelige Frau in der frühen Neuzeit*, Wien - Köln - Weimar 2000.

BÍLEK, Petr - SEŠINA, Martin, *Dědické právo v předpisech z let 1925-2001*, Praha 2001.

BLAHO, Peter, *Je obdarený manžel držiteľom podľa práva?*, *Právněhistorické studie* 1980, 23, s. 201-228.

- BOBKOVÁ, Lenka, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.
- BORSCHIED, Peter, *Geschichte des Alters: Vom Spätmittelalter zum 18. Jahrhundert*, München 1989.
- BÖSE, Kuno, *Das Thema „Tod“ in der neueren französischen Geschichtsschreibung. Ein Überblick*, in: Paul Richard Blum (ed.), *Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert*, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20.
- BRÄNDLE, Fabian - von GREYERZ, Kaspar - HEILIGENSETZER, Lorenz - LEUTERT, Sebastian - PILLER, Gudrun, *Texte zwischen Erfahrung und Diskurs. Probleme der Selbstzeugnisforschung*, in: Kaspar von GREYERZ - Hans MEDICK - Patrice VEIT (edd.), *Von der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850)*, Köln - Weimar - Wien 2001, s. 3-34.
- BURDOVÁ, Pavla, *Desky zemské (Rozdělení po stránce obsahové a formální)*, SAP 43, 1993, s. 347-439.
- BURDOVÁ, Pavla, *Úřad desek zemských*, SAP 36, s. 276-381.
- BURKE, Peter, *Representations of the Self from Petrarch to Descartes*, in: Roy Porter (ed.), *Rewriting the Self-Histories from Renaissance to the Present*, London – New York 1997, s. 17-28.
- BURKE, Peter, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.
- BUTLER, Judith, *Trampoty s rodou. Feminizmus a podrývanie identity*, Bratislava 2003.
- BŮŽEK, Václav, *A tak jsem tam dlouho zdržován byl... Čas v životě předbělohorských rytířů*, ĎaS 15, 1993, č. 3, s. 26-30.
- BŮŽEK, Václav, *Der Weg zur Synthese*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 5-36.
- BŮŽEK, Václav, *Urozenec*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 79-110.
- BŮŽEK, Václav - HRDLIČKA, Josef a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední s sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, Václav - HRDLIČKA, Josef - KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha - Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

- BŮŽEK, Václav - KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk, *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526-1740. Stand und Tendenzen der Forschung*, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 137, 2002, s. 55-98.
- BŮŽEK, Václav - KELLER, Katrin - KOWALSKÁ, Ewa - PÁLFFY, Géza, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526-1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485-526.
- CATALANO, Alessandro, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.
- CAVALLO, Sandra - WARNER, Lindan (edd.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, New York 1999.
- CERMAN, Ivo, *Empfindsame Briefe. Familienkorrespondenz der Adelligen im Ausgang des 18. Jahrhunderts*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 283-301.
- CERMAN, Ivo, *Panovník*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 46-68.
- COHN, Samuel, *Death and Property in Sienna 1205-1800. Strategies for Afterlife*, Baltimore - London 1988.
- CONRAD, Anne (ed.), „*In Christo ist weder man noch weyb*“. *Frauen in der Zeit der Reformation und der katholischen Reform*, Münster 1999.
- CORETH, Anna, *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock*, Wien 1982.
- CORETH, Anna, *Pietas Austriaca. Wesen und Bedeutung habsburgischer Frömmigkeit in der Barockzeit*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 7, 1954, s. 91-119.
- ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006.
- ČERNÝ, Václav, *Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*, Praha 1996.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002.
- DELUMEAU, Jean, *Strach na Západě ve 14. - 18. století II*, Praha 1999.
- DINZELBACHER, Peter, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*, Praha 2004.

- DOKOUPIL, Lumír, *K vývoji úmrtnosti po třicetileté válce. Přínos mikroanalýzy k poznání syntézy*, in: Ivo Barteček - Miloslav Pospíchal - Radmila Slabáková (edd.), *Pocta Josefu Polišenskému*, Olomouc 1996, s. 47-52.
- DOWNS, Laura L., *Writing gender history*, London 2004.
- DUCREUX, Marie-Elisabeth, *Několik úvah o barokní zbožnosti a rekatolizaci Čech*, FHB 22, 2006, s. 143-177.
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2003.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) III. Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006.
- ELIAS, Norbert, *Über den Prozess der Zivilisation. Sociogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen Oberschichten des Abendlandes / Wandlungen der Gessellschaft. Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation*, Frankfurt am Main 1980.
- FADERMAN, Lillian, *Krásnější než láska mužů. Romantické přátelství a láska mezi ženami od renesance po současnost*, Praha 2002.
- FUHRMANN, Horst, *Bilder für einen guten Tod*, München 1997.
- GROF, Stanislav, *Books of the Death. Manuals for Living and Dying*, London 1994.
- GRUBHOFFER, Václav, *Paměť rodu v zrcadle smrti*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 188-208.
- HAAS, Antonín, *Omezení odúmrtí a vdovská třetina v starém českém právu městském*, PSH 17, 1973, s. 199-218.
- HABERMAS, Rebekka, *Frauen- und Geschlechtergeschichte*, in: Joachim von Eibach - Günther Lottes (edd.), *Kompass der Geschichtswissenschaft: ein Handbuch*, Göttingen 2002, s. 231-245.
- HABERMAS, Rebekka, *Geschlechtergeschichte und „anthropology of gender“*. *Geschichte einer Begegnung*, *Historische Anthropologie* 1, 1993, s. 485-509.
- HAWLIK - VAN DER WATER, Magdalena, *Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640 und 1740*, Wien - Freiburg - Basel 1993.
- HEIMANN, Horst Dieter (ed.), *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der privaten Welt Des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000.

- HELPERTOVÁ, Jitka, *Castra doloris doby barokní v Čechách*, Umění 22, 1974, s. 290-306.
- HOJDA, Zdeněk, *Rezidence české šlechty v baroku (několik tezí)*, in: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16. - 18. století, Ústí nad Labem 1991*, s. 161-178.
- HORSKÝ, Jan, *Místo (velkých) teorií v historických vědách v době narativistické kritiky a mikrohistorických bádání*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana - konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s.11-38.
- HRUBÁ, Michaela, „...nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, AUP Phil. et Hist. V, Studia Historica V, Studia Monographia II, Ústí nad Labem 2002.
- HRUBÁ, Michaela, *Donátoři bratrstev v prostředí královských měst severozápadních Čech v raném novověku*, in: Tomáš Jiránek - Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005, s.141-148.
- HRUBÁ, Michaela, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 7-34.
- HRUBÁ, Michaela, *Možnosti (a limity) studia měšťanských testamentů 15. a 16. století na příkladu měst severozápadních Čech*, in: Kateřina Jíšová - Eva Doležalová (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 29-39.
- HUFTON, Olwen, *Frauenleben. Eine Europäische Geschichte 1500-1800*, Frankfurt am Main 1998.
- CHAUNU, Pierre, *Historie quantitative, historie sérielle*, Paris 1978.
- CHAUNU, Pierre, *La Mort á Paris, XVIe - XVIIe - XVIIIe siècles*, Paris 1978.
- ILDIKÓ, Horn, *Testamenty aristokratických žien v Sedmihradskom kniežatstve*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 126-141.
- IMHOF, Arthur E., *Ars Moriendi. Die Kunst des Sterbens einst und Heute*, Köln 1991.
- IMHOF, Arthur E., *Ars vivendi: von der Kunst, das Paradies auf Erden zu finden*, Böhlau 1992.

- IMHOF, Artur E., *Geschichte der Sexualität - Sexualität in der Geschichte*, in: Christoph Wulf (ed.), *Lust und Liebe. Wandlungen der Sexualität*, München 1985, s. 181-215.
- KALISTA, Zdeněk, *Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní*, Žďár nad Sázavou 2001.
- KALISTA, Zdeněk, *Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994.
- KALISTA, Zdeněk, *Tvář baroka*, Praha 1992.
- KAPRAS, Jan, *Dějiny práva v zemích českých*, Praha 1908.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové*, Praha 1908.
- KAPRAS, Jan, *Právní dějiny zemí koruny české III*, Praha 1920.
- KAPRAS, Jan, *O poručenství nad sirotky v právu českém*, Praha 1904.
- KOHLBERGER, Helmut, *Europäische Dimension in Anselms Denken*, in: Josef Zmr - Vilém Herold (edd.), *The European Dimension of St. Anselm's Thinking*, Prague 1993, s. 23-40.
- KOZÁKOVÁ, Anděla, *Postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- KRÁL, Pavel, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), *Frühneuzeitliche Quellen. Methoden und Fragestellungen am Beispiel der habsburgischen Länder*, Wien 2004 (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Ergänzungsband), s. 477-494.
- KRÁL, Pavel, *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: Martin Holý - Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (= FHB, Supplementum 1), s. 7-22.
- KRÁL, Pavel, *"Knížka o smrti" Mikuláše Krupěhorského. Příprava ke smrti v českém prostředí na přelomu 16. a 17. století*, in: Jitka Radimská (ed.), *Vita morsque et librorum historia. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2006 (= OR 9), s. 141-154.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KRÁL, Pavel, *Vdovy ve společnosti raného novověku*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 142-152.

- KRASNOPOLSKI, Horaz, *Österreichisches Erbrecht*, München - Leipzig 1914.
- LE GOFF, Jacques, *Peníze a život*, Praha 2005.
- LE GOFF, Jacques, *Zrození očiště*, Praha 2003.
- LEBRUN, Francois, *Les hommes et la Mort en Anjou aux 17e et 18e siècles: Essai de démographie et de psychologie historiques*, Paris 1971.
- LENDEROVÁ, Milena, *Gender history v českých zemích*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 139-148.
- LENDEROVÁ, Milena - KUBEŠ, Jiří (edd.), *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.
- LENGYELOVÁ, Tünde, *Žena jako téma slovenskej historiografie*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2001, s. 149-156.
- LENZ, Rudolf, *De mortuis nil nisi bene? Leichen predigten als mulidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990.
- LUTONSKÝ, Boleslav, *Lexikon genealoga*, Praha 2003.
- MACHARDY, Karin J., *Cultural capital, family, strategies and noble identity in early modern Habsburg Austria 1579-1620*, Past and Present 163, 1999, s. 36-75.
- MACMANNERS, John, *Death and French Historians*, in: Joachim Whaley (ed.), *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*, London 1981, s. 106-130.
- MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MALÝ, Karel - SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918*, Praha 1993.
- MAREK, Pavel, *Česká katolická šlechta a centralistická politika císaře Ferdinanda II.*, in: Václav Bůžek - Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku, České Budějovice 2007 (= OH 12)*, s. 33-62.
- MAŠEK, Petr, *Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999.
- MAŠEK, Petr, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti I (díl A-M)*, Praha 2008.
- MAŤA, Petr, *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*, Frühneuzeit Info 10, 1999, 1, s. 43-52.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MESSERLI, Alfred, *Der papierene Freund. Literarische Anregungen und Modelle für das Tagenbuchführen*, in: Kaspar von Greyerz - Hans Medick - Patrice Veit (edd.), *Von*

der dargestellten Person zum erinnerten Ich. Europäische Selbstzeugnisse als historische Quellen (1500-1850), Köln - Weimar - Wien 2001, s. 299-322.

MIKEŠ, Jiří - MUZIKÁŘ, Ladislav, *Dědické právo: praktická příručka. Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*, Praha 2007.

MIKULEC, Jiří, 31.7.1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je i náboženství*, Praha 2005.

MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

MIKULEC, Jiří, *Proměny náboženských bratrstev v raném novověku*, in: Tomáš Jiránek - Jiří Kubeš (edd.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005, s. 19-36.

MITTERAUER, Michael, *Historisch-anthropologische Familienforschung, Fragestellungen und Zugangsweisen*, Wien - Köln, 1977.

MUCHEMBLED, Robert, *Dějiny ďábla*, Praha 2008.

MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století*, Praha 2002.

NEŠPOR, Zdeněk - HORSKÝ, Jan, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 1, 2004, s. 61-81.

NEŠPOR, Zdeněk R., *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.

NOIRIEL, Gerard, *Die Wiederkehr der Narrativität*, in: Joachim Eibach - Günther Lottes (edd.), *Kompass der Geschichtswissenschaft: ein Handbuch*, Göttingen 2002, s. 355-370.

NOVOTNÝ, Miroslav, *Duchovní*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 111-138.

NOVOTNÝ, Miroslav, *Habsburkové ve světle českých mýtů a stereotypů*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 103-119.

O'CONNOR, Mary, *The Art of Dying well. The Development of the Ars moriendi*, New York 1942.

OHLIDAL, Anna, *"Konfessionalisierung". Ein historisches Paradigma auf dem Weg von der Sozialgeschichte zur Kulturwissenschaft?*, Acta Comeniana 15-16, 2002, s. 327-342.

OPOČENSKÁ, Jana, *Zpovzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie*, Praha 1995.

- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1*, Praha 1995.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila, *Triumphus in Mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008.
- PILS, Susanne Claudine, *Gender/Spiel/Räume. Zur Konstruktion weiblicher und männlicher Rollen in der frühen Neuzeit*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 441-459.
- PLACHT, Otto, *Lidnatost a společenská skladba Českého státu v 16. - 18. století*, Praha 1957.
- PLEVA, Martin, *Knihovny několika moravských barokních šlechticů na základě jejich pozůstalostních inventářů*, in: Jitka Radimská (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2000, s. 145-160.
- POPELKA, Lisolette, *Castrum doloris oder „Trauriger Schauplatz“. Untersuchungen zu Entstehung und Wesen ephemer Architektur I-II*, Wien 1991.
- RADIMSKÁ, Jitka, *Barokní čtenářka Marie Arnoštka z Eggenberku a její knihovna*, in: Jitka Radimská (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna*, České Budějovice 2003 (= OR 4), s. 227-238.
- RADIMSKÁ, Jitka - LENDEROVÁ, Milena, *Barokní čtenářky: Eleonora a Anna Kateřiny Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenberková*, in: Milena Lenderová a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- RATAJ, Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře českých zemí*, Praha 2002.
- RATAJOVÁ, Jana, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 33-40.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-127.
- RAUSCHER, Rudolf, *Dědické právo podle českého práva zemského*, Praha 1922.
- REICHARDT, Rudolph, *Geburt, Hochzeit und Tod im deutschen Volksbrauch und Volksglauben*, Jena 1913.
- RICH, Adrienne, *Compulsory heterosexuality and Lesbian Existence*, Signs 5, 1980, s. 631-660.
- RUSINA, Ivan, *Životy svätých. Ikonografia*, Bratislava 1994.

- RYANTOVÁ, Marie, *Ženy v rekatolizačním procesu (několik úvah)*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 241-250.
- RYANTOVÁ, Marie, *Život raněnovověké šlechtičny v Českém království (právní limity a skutečné možnosti)*, in: Tünde Lengyelová, *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 106-117.
- SAMTER, Ernst, *Geburt, Hochzeit, Tod. Beiträge zur vergleichende Volkskunde*, Leipzig 1911.
- SCOTT, Joan, *Gender: A useful Category of Historical Analysis*, *American Historical Review* 91, 1986, s. 1053-1075.
- SCOTT, Joan, *Gender and The Politics of History. Revised Edition*, New York 1999.
- SCHINDLING, Anton, *Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice*, ČČH 106, 2008, s. 80-106.
- SLÁDEK, Miloš, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, LA 27, 1994, s. 191-208.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura a každodenní život českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 74-80.
- STORCHOVÁ, Lucie, *Konceptualizace genderu v Historische Anthropologie*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana - konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita, *Běh života českých emigrantů v Berlíně v 18. století*, Praha 1999.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.
- THIRIET, Jean-Michel, *Methoden der Mentalitätsforschung in der französischen Sozialgeschichte*, *Ethnologia Europaea* 11, 1980, s. 208-225.
- TILSCH, Emanuel, *Dědické právo rakouské se stanoviska porovnávací vědy právní*, Praha 1905.
- TINKOVÁ, Daniela, „Žena - prázdná kategorie?“ *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina Čadková - Milena Lenderová - Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32.
- URFUS, Valentin, *Rodinný fideikomis v Čechách*, SH 9, 1926, s. 193-237.

- VÁLKA, Josef, *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. polovině 18. století*, SCeH 19, 1978, s. 155-214.
- VANĚČEK, Václav, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975.
- VOCELKA, Karl, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgischen Vielvölkerstaat. Österreichische Geschichte 1699-1815*, Wien 2001.
- VOCELKA, Karl, *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. K mnohvrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou*, FHB 18, 1997, s. 225-240.
- VOVELLE, Michel, *Einstellungen zum Tode. Methodenprobleme, Ansätze, unterschiedliche Interpretationen*, in: Arthur E. Imhof (ed.), *Biologie des Menschen in der Geschichte. Beiträge zur Sozialgeschichte der Neuzeit aus Frankreich und Skandinavien*, Stuttgart 1978, s. 147-197.
- VOVELLE, Michel, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Des attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments*, Paris 1973.
- WINKELBAUER, Thomas, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. století do poloviny 17. století*, ČČH 98, 2000, s. 476-540.
- WINKELBAUER, Thomas, *Ständefreiheit und Fürstenmacht 1522-1699. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter II*, Wien 2003.
- WINTER, Zikmund, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. století I-II*, Praha 1922.
- WINTER, Zikmund, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, I-II*, Praha 1895-1896.
- WOODWARD, Jennifer, *The Theatre of Death. The Ritual Management of Royal Funerals in Renaissance England 1570-1625*, Woodbridge 1997.
- WUNDER, Heide, *Frauen in der Leichenpredigten des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Rudolf Lenz (ed.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Marburg 1984, s. 57-68.
- WUNDER, Heide, „Jede Arbeit ist ihres Lohnes wert“. *Zur geschlechtsspezifischen Teilung und Bewertung von Arbeit in der Frühen Neuzeit*, in: Karin Hausen (ed.), *Geschlechterhierarchie und Arbeitsteilung. Zur Geschichte ungleicher Erwerbschancen von Männer und Frauen*, Göttingen 1993, s. 19-39.
- ZACHOVÁ, Irena, *Kniha Tovačovská ve sbírce rukopisů Archivu města Brna. Doplnky k soupisu rukopisů knihy Tovačovské II*, Studie o rukopisech XXIV, 1985, s.149-154.

ZENON-DAVIS, Natalie, *Frauen und Gessellschaft am Beginn der Neuzeit. Studien über Familie, Religion und die Wandlungsfähigkeit des Sozialen Körpers*, Berlin 1986.

ZENON-DAVIS, Natalie – FARGE, Arlette (edd), *A History of Women in the West III. Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, Cambridge-London 1994.

ZÍBRT, Čeněk, *Staročeská tělověda a zdravotvěda. S původními obrázky podle rukopisův a knih staročeských i cizích I-II*, Praha 1925.

ZUBER, Rudolf, *Nové tendence ve studiu církevních dějin*, Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva 39, 1990, s. 3-6.

ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.

Seznam zkratk

AUP	Acta Universitatis Purkynianae
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
DP	Documenta Pagensia
DZV	Desky zemské větší
ĐaS	Dějiny a současnost
FHB	Folia historica Bohemica
fol.	folium
inv. č.	inventární číslo
kart.	karton
LA	Literární archiv
NA	Národní archiv
OH	Opera historica
OR	Opera romanica
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SCetH	Studia Commeniana et historica
SH	Sborník historický
ÚDZ	Úřad desek zemských

Ediční poznámka

Při citaci z pramenů byl použit následující postup: česky psané dokumenty byly transkribovány,³⁹² u německých došlo k transliteraci, přičemž jejich překlad byl užit pouze při začlenění citace přímo do textu přítomné práce. Pro potřeby poznámkového aparátu byly vždy ponechány v původním jazyce. Současnému úzu byla v obou jazycích přizpůsobena interpunkce a rovněž psaní velkých počátečních písmen u vlastních jmen a na začátku vět.

U křestních jmen jednotlivých testátorek došlo ke sjednocení a v případě jeho existence byl vždy využit český ekvivalent.³⁹³ Moderních českých verzí bylo použito jak v případě příjmení a predikátů uvedených ve staročestně,³⁹⁴ tak i u těch, které ač původně české, byly zapsány v německém tvaru.³⁹⁵ Stejné pravidlo bylo aplikováno u jmen rodů, jejichž užívání má v českém jazyce zdomácnělý tvar.³⁹⁶ Jména málo známých rodů, zejména z německého jazykového prostředí, jsou pak užívána v původním tvaru.³⁹⁷

---

³⁹² Pro podrobná pravidla transkripce, která byla využita i pro tuto práci, viz P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*, s. 109-110.

³⁹³ Např. namísto tvaru „*Francisca*“ je užito českého tvaru „*Františka*“, u „*Elisabeth*“ došlo k překladu na „*Alžbětu*“, „*Catharina*“ je přeložena jako „*Kateřina*“ atd. Naopak křestní jména jako „*Gertraud*“ či „*Jacobe*“ jsou ponechána v původním tvaru.

³⁹⁴ Např. „*Týřovská*“ namísto „*Tejřovská*“ či místo „*Kotzová*“ tvar „*Kocová*“.

³⁹⁵ To se týká například tvaru „*Michnin von Weitzenau*“, namísto kterého je užito „*Michnová z Vacínova*“, dále místo „*Berkin von Daub und Leippe*“ je uvedeno „*Berková z Dubé a Lipé*“ či místo „*Strakin von Nedabylitz*“ vždy „*Straková z Nedabylic*“.

³⁹⁶ Toto se týká zejména rodů Šternberků, Liechtensteinů, Trauttmansdorfů a Haugwitzů.

³⁹⁷ Např. „*von der Jahn*“, „*Pottpusch*“ či „*Heissenstein*“.

Přílohy

Seznam jmen testátorek

1650-1700

1. Žofie Křinecká z Ronova, rozená Lukavecká z Lukavce
2. Gertraud Marie Gebhardová
3. Anna Čábuská, rozená Břeská z Ploskovic
4. Marie Magdalena Vratislavová, rozená Boryňová ze Lhoty
5. Alžběta Vitanovská, rozená Častolarová z Dlouhé vsi
6. Kateřina Alžběta Kaisersteinová, rozená Skuhrová ze Skuhrova
7. Eva Efrosina Týřovská z Klenového a na Lipně
8. Johana Zárubová, dříve Rašínová z Rýznburka, rozená Ostroměřská z Rokytníka
9. Eleonora Zettlová z Lilienberku
10. Anna Alžběta Janequin, rozená Schönová z Schönecku
11. Markéta Salomena Vrabská, rozená Loková z Netky
12. Uršula Sofie z Aschau, dříve Sastroniová, rozená Vitzhumbová z Eckstättu
13. Anna Strojeticcká, rozená Malovcová z Malovic
14. Johana Františka Krakovská z Kolowrat, rozená Bechyňová z Lažan
15. Ludmila Čejková, dříve Chyňská, rozená Nostínková z Myštic
16. Kateřina Alžběta Bauerová, rozená ze Zinzendorfu
17. Marie Alžběta Audrčská, rozená Radečská z Radče
18. Marianna z Tallenberku, rozená z Paaru
19. Alžběta Františka Mladotová ze Solopisk, rozená Zárubová z Hustířan
20. Marie Magdalena Vančurová, rozená Hordová
21. Leopoldina Magdalena z Millesimo
22. Alžběta Lidmila z Millesimo
23. Anna Jacobe z Klebelsberku, rozená Pruknerová
24. Alžběta Michnová z Vacínova, rozená Enisinová z Atternu
25. Marie Bohumila Bořková-Dohalská z Dohalic
26. Lidmila Svatkovská z Dobrohoště

1701-1753

27. Alžběta Polyxena Buquoyová, rozená z Cavriani
28. Floriana Kordula von der Jahn, rozená Tucherová ze Šobrů
29. Anna Marie z Trauttmansdorfu, rozená z Liechtensteinu
30. Marie Eleonora Haugwitzová, dříve Vrbická, rozená Vasquezová z Umanu
31. Johana Schusterová, rozená Schollzová ze Schallenbachu
32. Anna Polyxena Prachsenfeldová, rozená Bauschová z Liebstadtu
33. Barbara Františka Thunová, rozená ze Salmu
34. Eufrosina Sidonie Zumrová z Herštic
35. Ludmila Michnová z Vacínova
36. Marie Eleonora z Trauttmansdorfu, rozená ze Šternberka
37. Marie Josefa Eusebie Hartigová, rozená Scheidlerová
38. Maxmiliána z Klenového a z Janovic
39. Marie Antonie Berková z Dubé a Lipé, rozená z Berlaymontu
40. Alžběta Kateřina Čábelická
41. Marie Magdalena z Paradis, dříve z Paaru, rozená z Walderode
42. Zuzana Antonie z Vrtby, rozená Heissensteinová
43. Anna Marie Amabilie Götzová, rozená ze Šternberka
44. Judita Barbara z Aschenfeldu, rozená Horová z Ocelovic
45. Zuzana Maxmiliána Smrčková, rozená Častolarová z Dlouhé Vsi
46. Anna Antonie Rašínová z Rýznburka
47. Marie Cecílie Stubecková
48. Maxmiliána Rosalie Vančurová, rozená Bzenská z Poruby
49. Eleonora z Trauttmansdorfu, rozená Kounicová
50. Marie Poxina z Engelflussu, rozená Příchovská z Příchovic
51. Zuzana Terezie Globitzová, rozená Markvartová z Hrádku
52. Anna Barbara Caccia, rozená Platýsová z Plattensteinu
53. Marie Terezie Kadetová
54. Barbara Ludmila z Říčan, rozená Uličská z Plešnice
55. Marie Hieserlová
56. Kateřina Malanottová z Caldesu
57. Marie Anna z Götzen
58. Františka Kateřina Bechyňová, rozená Hochberková z Hennendorfu

59. Ludmila z Bubna, rozená Frischmannová z Fleissu
60. Vilemína Kateřina Talacková, rozená ze Schrötternu
61. Marie Josefa Vežníková, rozená Multzová z Valdova
62. Joanna Benedikta z Büna, rozená z Bredy
63. Antonie Renata Buquoyová
64. Kateřina z Rosenwaldu, rozená z Rottenberku
65. Anna Františka Kagerová ze Stampachu, rozená Vasmutová
66. Anna Barbora Pernklová
67. Terezie Josefa Baullerová, rozená Boryňová ze Lhoty
68. Marie Barbora Kokořová
69. Barbara z Astfeldu
70. Appolonie Widmannová, rozená z Hasen
71. Anna Haugwitzová, dříve Vítová ze Rzavé, rozená Podstatská z Prusínovic
72. Anna Františka z Trauttmansdorfu, rozená Kocová z Dobrše
73. Josefa Eleonora Multzová z Valdova, rozená Metternichová
74. Josefa Antonie Zárubová z Hustřířan, rozená Straková z Nedabylic
75. Marie Anna Hrzánová z Harasu, rozená Putzová z Adlersturnu
76. Anna Terezie Kaudníková, rozená Macková
77. Anna Juliána z Vršovce, dříve Kagerová ze Stampachu
78. Marie Ernestina Hochberková z Hengersdorfu
79. Marie Uršula Lemeyerová, rozená z Remscheidtu
80. Marie Klára Terezie z Pottpusch, rozená Kulhánková z Klaudensteinu
81. Benigna z Ottenfeldu, dříve Menheldová, rozená Schmidlová z Schmidernu
82. Antonie Putzová z Breitenbachu, rozená z Hardtu
83. Augusta Sofie Peinhöferová
84. Rosa Kajetána Cramerová, rozená Jeníková z Gamsendorfu
85. Marie Terezie z Vernier, rozená Straková z Nedabylic
86. Marie Eleonora Řepická ze Sudoměře
87. Josefa Anna z Cönens, rozená Týřovská z Einsiedlu
88. Zuzana Helena z Creutzensteinu, rozená z Wiedersperku
89. Ignatia Pentenriederová z Adelshausenu (správně z Adelshofen), dříve Skulová, rozená Chřepická z Modliškovic